

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULY-YL-2013-0004

ÇEVRESEL GÜVENLİK: POSTKOLONİYEL
DÖNEMDE ALMAN DOĞU AFRİKASI İÇİN ÇATIŞMA
ÇÖZÜMLEME ÖRNEKLERİ

HAZIRLAYAN
Öncel SENÇERMAN

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Murat Necip ARMAN

AYDIN 2013

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULY-YL-2013-0004

ÇEVRESEL GÜVENLİK: POSTKOLONİYEL DÖNEMDE
ALMAN DOĞU AFRİKASI İÇİN ÇATIŞMA ÇÖZÜMLEME
ÖRNEKLERİ

HAZIRLAYAN
Öncel SENÇERMAN

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Murat Necip ARMAN

AYDIN 2013

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarih Anabilim Dalı öğrencisi Öncel SENÇERMAN tarafından hazırlanan Çevresel Güvenlik: Postkolonyel Dönemde Alman Doğu Afrikası için Çatışma Çözümleme Örnekleri başlıklı tez, 22/07/2013 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı :</u>	<u>Üniversitesi :</u>	<u>İmzası:</u>
Başkan : Doç. Dr. Yücel BOZDAĞLIOĞLU	ADÜ	.....
Üye : Yrd. Doç. Dr. Murat Necip ARMAN	ADÜ	.....
Üye : Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ŞENKAYAS	ADÜ	.....

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun ..... Sayılı kararıyla (tarih) tarihinde onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Öncel SENÇERMAN

İmza :

YAZAR ADI-SOYADI: Öncel SENÇERMAN

BAŞLIK: ÇEVRESEL GÜVENLİK: POSTKOLONİYEL DÖNEMDE
ALMAN DOĞU AFRİKASI İÇİN ÇATIŞMA ÇÖZÜMLEME ÖRNEKLERİ

ÖZET

Çevresel sorunların ve çevresel bozulmaların ozon tabakasının seyrelmesiyle beraber 1980’li yıllarda insan hayatını etkilemeye başlaması sonucunda çevre faktörü Soğuk Savaş’ın ardından başlayan güvenlik tartışmalarında yer edinmeye başlamıştır. Güvenlik kavramının genişletilmesi ve güvenlikleştirmeye birlikte hızla küreselleşen dünyada çevre meselesi önemli bir güvenlik unsuru olarak görülmeye başlamıştır. Çevresel güvenlik kavramının güvenlik çalışmalarında ayrı bir alan olarak yer tutmasıyla birlikte çatışmaların, özellikle şiddetli ülke içi çatışmaların ardında yatan çevresel nedenler ihtiyaç ve kaynak temelli çatışmalar açısından çeşitli çalışma gruplarında irdelenmeye başlamıştır. Bu çalışma, çevresel güvenliğin kavramsal gelişimine ışık tutarak Ruanda ve Burundi’nin tarihsel sürecini çevresel güvenlik kaygıları açısından değerlendirmekte ve bu analiz üzerinden ihtiyaç ve kaynak temelli çatışmalara dair çatışma çözümleme örnekleri sunmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Burundi, Çatışma, Çatışma Çözümleme, Çevresel Güvenlik, Güvenikleştirme, Ruanda.

NAME: Öncel SENÇERMAN

TITLE: ENVIRONMENTAL SECURITY: CONFLICT RESOLUTION
SAMPLES FOR GERMAN EAST AFRICA IN THE POSTCOLONIAL ERA

ABSTRACT

The environmental factor started to take its place in security debates introduced right after the Cold War as environmental problems and environmental derogation start to have a negative effect on human life with the depletion of ozone layer in the 1980s. The environmental factor became an important security issue in a very globalizing world with the extension of security concept and securitization. Environmental causes underlying conflicts especially the violent internal ones started to be studied among different study groups in terms of needs-based and resource-based conflicts since the concept of environmental security was introduced as a separate field in security studies. This study highlights the conceptual development of environmental security and evaluates the historical context in Rwanda and Burundi in terms of environmental security concerns. It also offers conflict resolution samples for needs-based and resource based conflicts with this analysis.

KEYWORDS

Burundi, Conflict, Conflict Resolution, Environmental Security, Securitization, Rwanda

ÖNSÖZ

1994 yılının Nisan ayında yaklaşık yüz gün gibi pek kısa bir sürede uluslararası toplumun gözleri önünde Ruanda'da yaklaşık 800.000 insan II. Dünya Savaşı'nda yaşanan Yahudi soykırımından bu yana yaşanan en büyük planlı soykırım sonucunda hayatını kaybetmiş, pek çok insan ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu ufak Afrika ülkesinde yaşananlar basılı ve görsel dünya medyasında kendisine pek az yer bulmakla beraber Afrika'da yaşanan sıradan, alışılmış, geleneksel bir kabile savaşı olarak servis edilmiştir. Burundi'de 2005 yılına kadar yaşanan ufak çaplı katliamlar Ruanda soykırımı kadar ilgi görmemiş, komşu ülkelerin ve Afrika'da barış için çabalayan arabulucuların gayretleri dışında uluslararası toplum sessiz kalmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve demir perdenin yıkılmasıyla beraber Avrupa'daki halkların birbirleriyle daha fazla kaynaşmasının yolu açılırken pek çok üçüncü dünya ülkesine ev sahipliği yapan Afrika kıtasında çatışmaların, iç savaşların, bölgesel güç rekabetlerinin, katliam ve soykırımların gün yüzüne çıkmasına, eski koloni güçlerinin nüfuz alanı yaratma çabalarına neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından iki kutuplu düzenin sona ermesiyle ortaya çıkan yeni dünya düzeni muzaffer kapitalist sistemin küreselleşme adı altında bütün dünyaya yayılmasına, böylelikle ulus devlet temelli ulusal güvenlik meselesine yeni ve farklı kavramların dahil olmasına neden olmuştur. Güvenlik meselesinin insanı ve insanların ihtiyaçlarını kapsamına alacak şekilde genişletilmesi ve çevresel sorunların sınai ve teknolojik ilerleme, ekonomik kalkınmayla su yüzüne çıkmasıyla birlikte çevresel bozulma ve kaynak kıtlığı gibi meseleler çevre unsurunun güvenlik tartışmalarının arasında yer almaya başlamasıyla sonuçlanmıştır. Çevresel güvenlik kavramı, şiddetli çatışmaların, özellikle de bu çalışmanın esas inceleme konularından olan ülke içi çatışmaların ardında yatan güvenlik kaygılarının açıklanmasında önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Afrika'da, postkolonyel dönemde eski Alman Doğu Afrikası'nın toprakları üzerinde kurulu olan Ruanda ve Burundi'deki ülke içi çatışmaların ardında yatan çevresel güvenlik kaygıları irdelenmekte ve çatışmaların çözümlenme örnekleri sergilenmektedir. Çalışma, çevresel güvenlik ile ilgili

kavramsal yaklaşımları ele alarak Ruanda ve Burundi'deki çatışmaları analiz etmekte ve çatışma çözümleme örneklerini ortaya koymaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
KURAMSAL ÇERÇEVE.....	7
1.1. ÇEVRESEL GÜVENLİK.....	7
1.1.1. Çevre ve Güvenlik.....	8
1.1.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Genişletilen Güvenlik Kavramı ve Çevre....	9
1.1.1.2. Güvenlikleştirme Meselesi ve Çevre	16
1.1.2. Çevresel Güvenlik	19
1.1.3. Çevresel Kıtık ve Çatışma.....	24
1.2. SİLAHLI ÇATIŞMA VE ÇATIŞMA ÇÖZÜMLEME.....	35
1.2.1. Çatışma Nedir?	36
1.2.2. Çatışma Çözümleme.....	41
1.2.3. İhtiyaç Temelli Çatışma	43
İKİNCİ BÖLÜM.....	47
POSTKOLONİYEL ALMAN DOĞU AFRİKASI'NDA SİLAHLI ÇATIŞMA ÖRNEKLERİ: RUANDA VE BURUNDİ	47
2.1. ALMAN DOĞU AFRİKASI.....	47
2.2. RUANDA.....	49
2.2.1. Tarihsel Süreç.....	50
2.2.1.1. Koloni Öncesi Dönem	51

2.2.1.2. Koloni Dönemi	52
2.2.1.2.1. Almanya Kolonisi (1894-1914)	53
2.2.1.2.2. Belçika Kolonisi (1914-1945).....	53
2.2.1.2.3. Belçika BM Vesayeti 1945-1962	56
2.2.1.2.4. Sosyal Devrim 1959.....	57
2.2.1.3. Koloni Sonrası Dönem.....	58
2.2.1.3.1. Birinci Cumhuriyet Dönemi.....	59
2.2.1.3.2. İkinci Cumhuriyet Dönemi	60
2.2.1.3.3. İç Savaş Dönemi	62
2.2.1.3.4. Arusha Barış Mutabakatı.....	64
2.2.1.3.5. 1994 Soykırımı ve Soykırımın Organizasyonu.....	66
2.2.1.3.6. Soykırım Sonrası Ruanda.....	68
2.3. BURUNDİ	71
2.3.1. Tarihsel Süreç.....	72
2.3.1.1. Koloni Öncesi Dönem	72
2.3.1.2. Koloni Dönemi	73
2.3.1.2.1. Almanya Kolonisi (1894-1914).....	74
2.3.1.2.2. Belçika Vesayeti ve Mandası 1914-1962	74
2.3.1.3. Koloni Sonrası Dönem.....	77
2.3.1.3.1. İç Savaş Dönemi	82
2.3.1.3.2. Arusha Anlaşması ve İç Savaş Sonrası Burundi.....	85
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	90
POSTKOLONİYEL ALMAN DOĞU AFRİKASI'NDA ÇATIŞMA ÇÖZÜMLEME ÖRNEKLERİ: RUANDA VE BURUNDİ	90
3.1. ETNİK ÇATIŞMA MI İHTİYAÇ TEMELLİ ÇATIŞMA MI?	91

3.2. RUANDA VE BURUNDİ'DE İHTİYAÇ TEMELLİ ÇATIŞMA.....	94
3.2.1. Temel İnsani İhtiyaç Kaynaklı Çatışmalar	97
3.2.1.1. Ekolojik ve Coğrafi Özellikler	97
3.2.1.2. Demografik Etmen	98
3.2.1.3. Ekonomik Etmenler	100
3.2.1.4. Dağılımdaki Adaletsizlik	102
3.2.1.5. Bölgecilik	104
3.2.2. Diğer İnsani İhtiyaç Kaynaklı Çatışmalar	106
3.3. RUANDA VE BURUNDİ'DE ÇATIŞMA ÇÖZÜMLEME ÖRNEKLERİ	107
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	115
ÖZGEÇMİŞ	125

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Merkezi Haberalma Teşkilatı
CNDD	: Demokrasiyi Savunma Ulusal Konseyi
ENCOP	: Çevre ve Çatışmalar Projesi
FDD	: Demokrasiyi Savunma Cephesi
FNL	: Ulusal Kurtuluş Kuvvetleri
FRODEBU	: Burundi Demokrasi Cephesi
ICTR	: Uluslararası Ruanda Ceza Mahkemesi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MRND	: Kalkınma İçin Ulusal Devrim Hareketi
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
NURC	: Ulusal Birlik ve Uzlaşma Komisyonu
PALİPEHUTU	: Hutu Halkının Kurtuluşu Partisi
PDC	: Hıristiyan Demokrat Partisi
RPF	: Ruanda Yurtsever Cephesi)
RTL	: Radio Television Libre des Mille Collines
UNAMIR	: Birleşmiş Milletler Ruanda Destek Misyonu
UPRONA	: Ulusal Birlik ve İlerleme Partisi

GİRİŞ

Soğuk Savaş, dünya tarihinde önemli mihenk taşlarından bir tanesidir. Soğuk Savaş; 1648 Vestfalya Anlaşması, 1815 Viyana Konvansiyonu, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında yaşanan işçi hareketleri, sosyalist hareketler, Bolşevik devrim, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları gibi modern çağı ve modernitenin ekonomik, sosyal ve düşünsel alanlarını derinden etkileyen sonuçlara sahip önemli bir olgudur. Soğuk Savaş dönemi, öncesi ve sonrasındaki iki farklı dünya düzeni arasında ara bir dönem teşkil etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'nda da savaştan taraflar dünyanın çeşitli yerlerinde koloni kurmak ve mevcut kolonilerini ellerinde tutmak amacıyla Asya, Avrupa, Afrika ve Uzak Doğu'da mücadele vermişlerdir. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'ndan farklı olarak İkinci Dünya Savaşı'nda bu mücadeleye Batılı devletlerden farklı olarak Uzak Doğu'nun büyüyen gücü Japonya da dahil olmuş ve batısı ile güneyindeki ülkelere – özellikle Mançurya, Kore ve Çin – koloni kurmak amacıyla yayılmaya başlamıştır. İngiltere ve Fransa mevcut kolonilerindeki varlıklarını koruma çabası gösterirken koloni yarışında geri kalan ülkeler olan Almanya ve İtalya özellikle Afrika'da Birinci Dünya Savaşı ile yitirdikleri eski koloni güçlerini yeniden canlandırmanın mücadelesini vermişlerdir. Savaşın ardından 1960'lı yıllara gelindiğinde iki büyük süper güçten biri olan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) küresel liberal politikası nedeniyle artan özgürlük, liberalleşme ve demokrasi hareketleri ve Birleşmiş Milletler'in koloni sahibi ülkeler üzerindeki baskısı sonucunda kolonilere özgürlük verilmeye başlanmıştır. Kolonilerin, bağımsızlıklarını elde etmesi postkolonyel dönemin başlangıcını meydana getirmektedir.

Postkolonyel dönem, siyaseten dünyanın iki kutuplu bir düzen arasına sıkıştığı ara bir dönemde başlamış olsa da bu dönemde ortaya çıkan sıkıntılar etkilerini Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra da daha da artan bir şekilde göstermeye devam etmiştir. Postkolonyel dönemde bağımsızlığını elde eden pek çok Afrika ülkesinde siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlar baş göstermiş, en önemlisi ülke içi silahlı ve şiddetli çatışmalarda daha önceki yıllara göre aşırı bir artış yaşanmıştır (Wallensteen, 2002). Koloni sahipleri böl ve yönet politikalarıyla toplumsal barışı ve kalkınmayı sağlayabilecek entelektüel birikime sahip kitleyi bilinçli politikalarla yok ettiklerinden ya da böyle bir kitlenin oluşmasına elitist

uygulamalarla izin vermediklerinden bu ülkeler postkolonyel dönemde bağımsızlıklarını elde etmelerine rağmen yönetim kültüründen yoksun kaldıklarından ve pek çok ihtiyaçları bakımından eski koloni sahiplerine maddi açıdan bağımlı olduklarından göze çarpan bir ilerleme kaydedememişlerdir.

Postkolonyel Afrika ülkelerinde yaşanan bu ortak sorunun bir neticesi olarak insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasında yaşanan sıkıntılar, doğal kaynak zenginliği ve kaynak kıtlığı, böl ve yönet politikalarının doğal bir sonucu olan etnik ayrışmaların etnik nefret, kin ve en sonunda etnik çatışmalar olarak su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Afrika'daki koloni ülkelere bağımsızlıklarının verilmesinin hemen ardından baş gösteren etnik temelli bu çatışmalar kolonici ülkeler tarafından çizilen yapay sınırlar içinde farklı milliyetlerde ve farklı bayraklar altında yaşamaya mecbur tutulmuş çeşitli kabileler arasında yaşanan müzmin bir kabile savaşı ya da iktidarı elde etmeye yönelik, daha çok askeri darbelerle kendisini gösteren mücadeleler olarak görülmüştür.

Dünya toplumundaki bu algı, 1994 yılının Nisan ayında 800.000 kadar Tutsi'nin planlı bir şekilde katledildiği soykırımın basılı ve görsel medyada alışılmış bir kabile çatışması ve iç savaş olarak yer almasının, uluslararası toplumun dahi bu soykırıma alışılmış bir iç savaş olarak yaklaşmasının ardında yatan esas nedendir. Bununla birlikte, 1994 Ruanda Soykırımı'nın geç de olsa uluslararası toplumda ilgi çekmesine karşın bu algıda herhangi bir değişiklik görülmemiştir. Başta Burundi olmak üzere Afrika'nın pek çok ufak ve geri kalmış ülkesinde, son olarak 2013 yılında Mali'de yaşanan şiddetli çatışma ve katliamların halen daha devam etmesi bu algının değişmediğini kanıtlamaktadır. Aslında, bu algının değiştirilmesinden çok esas olan bu şiddetli çatışmalara geçici ya da duraklatıcı çözümlerden ziyade daimi barışa yönelik sürekli bir çözüm bulmaktır. İşte burada çatışma çözümleme yöntemleri devreye girmektedir. Ancak, çatışma çözümleme yöntemlerinin belirlenmesinde ve başarılı bir şekilde hayata geçirilmesinde çatışmaların ardında yatan esas nedenler ile birlikte çatışmaları tetikleyen yüzeysel sebeplerin ardında yatan unsurların saptanması büyük önem taşımaktadır. O nedenle, postkolonyel dönemde pek çok Afrika ülkesinde olduğu gibi Ruanda ve Burundi'deki çatışmalara sağlıklı bir çözüm sunmak adına bu çatışmaların iyi bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Bu çatışmaları, Batılı kolonyel güçlerin ya da ülke içi dinamiklerin

tetiklediği salt etnik çatışmalar olarak görmek ve kabul etmek çatışmaların kaynağına inilmesine ket vurmakta ve Ruanda'daki gibi benzer sorunların Afrika'nın diğer yerlerinde de yaşanmayacağının bir teminatını vermemektedir.

Eski Alman Afrikaşı coğrafyası üzerinde kurulan postkolonyel ũlkeler olan Ruanda ve Burundi'deki çatışmaların esas nedenlerini saptayarak, bunları analiz ederek bu saptamalardan hareketle çatışma çözümlene örnekleri sunmak bu çalışmanın esas amaçlarından bir tanesidir. Bu çalışma, eski Alman Doğu Afrikaşı kolonilerinden Ruanda ve Burundi'deki ũlke içi şiddetli ve silahlı çatışmaların ardında yatan esas nedenin uluslararası toplum, uluslararası örgütler ve medya tarafından genel olarak kabul gördüğu üzere salt etnik ayrışma temelli nefret ve şiddetten kaynaklanmadığını, nedensellik açasından bakıldığında bu çatışmaların ardında yatan esas nedenlerin etnik çatışma kılıfına bürünmüş ihtiyaç ve kaynak kıtlığına dayanan çatışmalar olduğunu iddia etmektedir. Bu tezin desteklenmesinde, özellikle Soğuk Savaş'ın son döneminde 1980'li yıllarda ortaya çıkan çevresel güvenlik kavramı ve bu kavram üzerine kurulu teorilerden yardım alınacaktır.

Çevre, 1970'lerden itibaren çevresel bozulma, nükleer tehdit ve ozon tabakasının seyrelmesi gibi meselelerin ciddiyet kazanmasıyla beraber insan hayatını ve güvenliğini etkileyen önemli bir unsur haline gelmeye başlamıştır. Özellikle çevre kirliliğinin ve çevresel bozulmanın artış göstermesi çevrenin ulusal güvenliği etkileyip etkilemeyeceği gibi meseleleri su yüzüne çıkarmıştır. Soğuk Savaş'ın da son bulmasıyla beraber ulusal güvenlik kavramı ile güvenlik nosyonunun topyekun yeniden sorgulanması ve masaya yatırılması, güvenlik kavramının genişletilerek çevrenin güvenlileştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Soğuk Savaş'ın son bulması Fukuyama'nın iddia ettiği gibi ideolojilerin sonunu getirmiştir (Fukuyama, 1993). İdeolojilerin yerini hızlı bir küreselleşme süreci almıştır. 1990'lardan itibaren yaşanan küreselleşme sürecinde çevre küresel boyutta ũlkelerin güvenliğini etkileyen önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Çevrenin stratejik öneme haiz bir konu olarak görülmesi ũlkelerin dış politikalarında ve uluslararası örgütlerin çalışma alanlarında çevreye daha fazla önem verilmesine neden olmuştur. Bu dönemde güvenliğin yeniden yorumlanması ve Homer-Dixon önderliğinde Toronto ekolü tarafından yapılan çalışmalar çevresel güvenlik kavramının ulusal güvenlik

kavramının yanı sıra bir ülkenin güvenliğini etkileyen ana unsurların yanında yer almaya başlamasına katkıda bulunmuştur.

Çevresel güvenlikle ilgili çalışmalarda çevreyle ilgili iki esas soru dikkat çekmektedir: Çevresel bozulma ülke güvenliğini tehdit etmekte midir? Çatışmalar, çevresel bozulmaya neden olmakta mıdır? Çatışmalar elbette çevresel bozulmaya ve kirliliğe neden olsa da çevresel güvenlik kısmını esas ilgilendiren konu çevresel bozulmanın, daha doğrusu çevre faktörünün ülke güvenliğini etkileyip etkilemediği yahut da ne derecede etkilediği ve çatışmalara neden olup olmadığıdır. Çevresel unsurlar, özellikle doğal kaynakların – yenilenebilir ve yenilenemeyen doğal kaynaklar – zenginliği ya da kıtlığı ve bu kaynakları elde etmek için verilen mücadele, kaynak ihtiyacı ve diğer insani ihtiyaçlar temelde insanların ihtiyaçlarını ve çıkarlarını ilgilendirdiğinden çatışmaya neden olmaktadır. Bu çalışmada Ruanda ve Burundi’de yaşanan iç savaş ve silahlı etnik çatışmalara yenilenebilir doğal kaynak kıtlığının neden olduğu iddia edilmektedir. Ruanda ve Burundi’nin bu çalışma için seçilmesinin esas nedenleri arasında bu ülkedeki kaynak temelli ihtiyaçların çatışmaların esas nedeni olduğu iddiası yatmaktadır.

Hem Ruanda hem de Burundi ufak birer Afrika ülkesi olmasına rağmen, eski Alman Doğu Afrika coğrafyası üzerinde kurulu olduklarından aynı kolonyel geçmişi paylaşmaktadırlar. Her iki ülkenin de coğrafi karakteristik özellikleri birbirine çok yakındır. Ancak, hepsinden daha önemlisi her iki ülkenin de etnik olarak nüfus dağılımı aynı şekildedir. Nüfusun büyük bir kısmını Tutsiler, az bir kısmını Hutular ve pek az bir kısmını da yerli pigmeler olarak kabul edilebilecek Twalar meydana getirmektedir. Nüfus yoğunluğu ve buna mukabil ekilebilir alanların yetersiz kalması, her iki ülkede de değerli yenilenemeyen doğal kaynakların (altın, petrol, uranyum vb.) bulunmaması, tek geçim kaynağının sınırlı tarım – büyük oranda kahve ve çay tarımı – ve hayvancılık olması çevresel güvenlik yaklaşımıyla beraber mevcut çatışma ve soykırımı destekler niteliktedir. Hem Ruanda hem de Burundi’de Tutsi ve Hutu etnik grupları arasında koloni döneminde Tutsileştirme ve Hamitik hipotez ile meydana getirilen etnik ayrışmanın sonunda inşa edilen Hutu ve Tutsi kimlikleri ile bu grupların toplumda kabul görme ve kimlik elde etmek ihtiyaçları insani ihtiyaçlar arasında yer almaktadır ve tarihsel süreç içinde değerlendirildiğinde kıt kaynaklara erişim için siyasi iktidarın ele geçirilmesinde bu

kimliklerden ve iki farklı etnik kimlik arasındaki çatışmadan ve ötekileştirmeden istifade edilmiştir.

Bu ülkelerde ekonomik gelişme ve kalkınma postkolonyel dönemde çok sınırlı olduğundan insanların temel ihtiyaçlarını karşılamasına yönelik en güçlü yapı devlet ve ordudur. O nedenle devlet ve ordu yapısı içinde yer almak ve bunların çıkar ilişkisi içinde olduğu diğer çıkar grupları ile ilişkileri iyi tutarak siyasi bir irade meydana getirmek suretiyle diğer etnik grubu dışlamak ve ötekileştirmek kıt kaynakların adil paylaşımını engelleyerek adil olmayan bir kaynak dağılımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yüzden, iktidarın sağladığı güçle – kaldı ki özellikle Burundi’de Tutsilerin orduda böyle bir yapılanmaya giderek gücü ellerinde tutması ve Ruanda’da hükümete yakın yerlerde Hutuların konuşlanması – akraba ile eş dostun devlet işlerinden çıkar elde etmesi hep bu kıt kaynaklara erişim sağlamak içindir. Dolayısıyla bu durum ortaya adil ve eşit olmayan bir kaynak dağılımı çıkarmakta ve ihtiyaçları yeterince karşılanmayan ve etnik ayrışmaya maruz kalmış etnik gruplar çıkarları ve ihtiyaçları doğrultusunda birbiriyle çatışmaya girmektedir. Bu nedenle, her iki ülke çevresel güvenlik yaklaşımıyla çatışmaların incelenmesinde uygunluk göstermektedir. Bununla beraber, bu ülkelerdeki kaynak temelli çatışmalar, bu tarz çatışmaların çözümlenmesine dair örnekler sunmaktadır. Ancak, bu örneklerin yeterli olmadığı daha kapsamlı, ihtiyaçların karşılanmasına ve kaynağa yönelik çalışmaların kapsama alınmasına dair çatışma çözümlenmelere gereksinim duyulduğu sonuç bölümünde irdelenmektedir.

Çevresel güvenlik hakkında Türkiye’deki literatürde mevcut birkaç çalışmanın yer alması, Burundi ve Ruanda’daki çatışmaların çevresel güvenlik yaklaşımıyla incelendiği hiçbir çalışma olmaması ve bu çalışmanın sonuç bölümünde sunulacak çatışma çözümlenme örneklerinin literatürde ilk kez dile getirilecek olması çatışma ve çevresel güvenlik bağlantılara yapacağı katkı nedeniyle büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde kuramsal çerçeve incelenmekte ve çevresel güvenlik kavramının tarihsel gelişimi, güvenikleştirme ve söz edimi meseleleriyle birlikte aktarılmaktadır. Birinci bölümün son kısmını çatışma ve özellikle çevresel güvenlik meselesiyle ilgili olarak ihtiyaç ve

kaynak temelli çatışmalar irdelenmekte, bunların nedenleri ve ülke içi çatışmaların ardında yatan ana kaynaklar saptanmaktadır. Birinci bölümün en son kısmında mevcut çatışma çözümleme yöntemlerinden bahsedilmektedir. Tezin ikinci bölümü tamamen tarihsel sürece ayrılmıştır ve tarihsel süreç içinde öncelikle Alman Doğu Afrika'sının tarihçesi incelenmekte ve sonrasında kapsamlı olarak Ruanda ve Burundi'deki tarihsel süreçten bahsedilmektedir. İkinci bölüm, kendi içerisinde üç kısma ayrılmakta, bu kısımlarda Alman Doğu Afrika'sı, Ruanda ve Burundi sırasıyla koloni öncesi, koloni dönemi ve koloni sonrası dönemleri incelenmekte, Ruanda ve Burundi'yi ilgilendiren kısımlarda soykırım ve iç savaş sonrası ülkelerdeki güncel durumdan bahsedilmektedir. Üçüncü ve son bölüm, kavramsal çerçeve ışığında ikinci bölümde aktarılan tarihsel süreci analiz etmektedir. Bu analiz kısmında Ruanda ve Burundi'de yaşanan silahlı etnik çatışmaların ardında yatan nedenler irdelenmekte ve çevresel güvenlik yaklaşımıyla bu çatışmaların ardında yatan kaynak ve ihtiyaç temelli çatışmalara ışık tutulmaktadır. Tezin sonuç kısmında ise analizde saptanan konular ışığında çatışmaların çözümlenmesine yönelik örnekler ifade edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Postkolonyel Alman Doğu Afrikası'nın iki ufak ülkesi olan Ruanda ve Burundi'deki ülke içi şiddetli çatışmaların arkasında yatan esas sebeplerin irdelenerek çatışma çözümleme örneklerinin ortaya konduğu bu çalışmada bölgesel çatışmaları tarihsel süreç içinde değerlendirmeden önce çevresel güvenlik, çatışma ve çatışma çözümleme gibi kavramlara ve bu kavramlar etrafında türetilen kuramsal yaklaşımlara yer vermek bölgedeki ülke içi şiddet, çatışma ve soykırımın nedenlerinin daha iyi anlaşılacak etkin çözüm önerilerinin ortaya konmasına katkıda bulunacaktır. Soğuk Savaş sırasında Ruanda ve Burundi'de yaşanan silahlı çatışma, şiddet ve katliamlar iki süper gücün dünyadaki çevreleme ve denge politikalarının gölgesinde kalmıştır. Ancak, bu ülkelerdeki çatışmanın alışılmış bir ideolojik savaş ya da bir kabile savaşı olmadığı açıktır. Çatışmaların ardında yatan esas neden bir etnik gruba yönelik katliamlardan ve soykırımdan anlaşılacağı üzere salt etnik temelli değildir. Ruanda ve Burundi'deki çatışmalar geniş bir perspektiften bakarak incelendiğinde çatışmaların bu ülkelerde yaşayan farklı etnik gruptaki insanların kaynak ihtiyaçlarından kaynaklandığı görülmektedir. Bu durumda, tüm unsurlarıyla çevre buradaki çatışmaların incelenmesinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Çevre meselesi, Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru güvenlik tartışmalarında geniş yer tutmaya başlamıştır. 1990'lardan itibaren Avrupa ve Amerika kıtasında çevre, güvenlik ve çatışma ilişkisini irdeleyen pek çok çalışma yapılmıştır. Çevre ile özellikle ülke içi şiddetli çatışmalar arasında önemli bir ilişki saptanmıştır. Çevre meselesinin ulusal güvenlik algısındaki yeri, güvenlik kavramının genişletilmesi, çevresel güvenlik kavramı gibi meselelerin kuramsal açıdan değerlendirildiği bu birinci bölümde çevre-güvenlik-çatışma-çatışma çözümleme ilişkisi incelenecektir.

1.1. ÇEVRESEL GÜVENLİK

Çevre, sanayileşme ve ağır yıkımla neticelenen iki büyük dünya savaşının sonunda ortaya çıkan çevresel bozulma ve nükleer tehdit ile birlikte dünya devletlerinin ulusal güvenlik çıkarlarını etkilemeye başlayan bir faktör haline almaya başlamıştır. Özellikle 1980'li yıllarda ozon tabakasının seyrelmesiyle birlikte çevreyi

korumaya yönelik başlayan tartışmalar ve mücadele çevre konusunun giderek artan bir şekilde siyasetin ve siyasetçilerin söylemlerine, uluslararası ve bölgesel güvenlik örgütlerinin çalışma planlarına, güvenlik çalışmalarının içine dolayısıyla da uluslararası ilişkiler alanına girmesine neden olmuştur. Aynı dönemde, Soğuk Savaş'ın son bulmaya yüz tutmasıyla beraber güvenlik kavramının sadece ulusal güvenlik olarak kabul edilemeyeceği tartışmaları başlayarak güvenlik kavramı genişletilmeye başlamıştır. 1980'lerden itibaren literatürde çevrenin güvenleştirilmesi meselesine daha fazla yer vermeye başlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünün bu ilk kısmında çevre ve güvenlik ilişkisi, güvenleştirme ve söz edimi eylemleriyle çevre unsurunun da güvenlik kavramını meydana getiren öğelerden biri haline getirilmesi incelenecektir.

1.1.1. Çevre ve Güvenlik

Rönesansın ardından, 18. yüzyılda Avrupa'da özellikle Fransa, Almanya ve İngiltere'de entelektüel bir hareket olarak ortaya çıkan özgürlük, demokrasi, bireysellik, akılcılık gibi düşüncelerin gelişmesini sağlayan aydınlanma çağıyla birlikte bilim, teknik, sanat ve kültür alanlarında büyük gelişmeler kaydeden dünya hızlı bir sanayileşme evresine girmiştir. Aydınlanma çağı ile başlayan bu evre, bilim ve teknikteki ilerlemeler sayesinde insanlığın hizmetine pek çok kolaylıklar sunmaya başlamıştır. Ancak, sanayi devrimiyle beraber yaşanan büyük insani göçler, toplumsal devrimler, işçi hareketleri ve iki büyük dünya savaşının yarattığı yıkımın ardından özellikle 1960'lı yılların sonunda yaşanan gençlik hareketlerinin dünya toplumunda yarattığı uyanışla birlikte sanayileşmenin dünyaya, dolayısıyla çevreye verdiği zararlar sorgulanmaya başlamış, özellikle 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi sonrasında insanlar çevre konularına daha fazla duyarlılık göstermeye başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, savaşın çevreye verdiği büyük yıkım ile her iki dünya savaşının dolaylı olarak büyük hizmet sunduğu bilim ve teknoloji sayesinde sanayileşmedeki artış, iki kutuplu dünyanın sanayi ve teknolojiye başladığı hırslı rekabet, iki süper gücün birbirini çevrelemek için karıştığı bölgesel savaşlar, nükleer güç yarışının çevre üzerindeki olumsuz etkisi 1970'lere gelindiğinde çevre sorunlarının akademik ortamlar dışında da tartışılmaya başlanmasıyla ve büyük dünya güçlerinin çevreye karşı duyarlılık konusunda bazı adımlar atmasıyla neticelenmiştir. Çevre faktörünün uluslararası ilişkiler ve dünya

siyasetini ilgilendiren alanda önem kazanması Soğuk Savaş döneminin sonuna rastladığından çevre ve güvenlik ilişkisini, Soğuk Savaş sonrası dönemde irdelemek faydalı olacaktır. Feminist bakış açısı, kültürel yaklaşımlar, cinsiyet meselesi gibi kavramların uluslararası ilişkiler çalışma alanında önem kazanmaya başladığı bu dönemde güvenlik tartışmasına çevreyle ilgili yeni bir boyut eklenmiştir.

1.1.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Genişletilen Güvenlik Kavramı ve Çevre

Soğuk Savaş'ın son bulması, uluslararası ilişkilerin pek çok alanında bir milat kabul edildiği gibi çevre ve güvenlik ilişkilerinin sorgulanması bakımından da bir milat olarak kabul görmektedir. Her ne kadar Soğuk Savaş zamanında, özellikle iki süper gücün silahlanma ve nükleer silah yarışıyla birlikte çevre konusu sorgulanmaya başlamış olsa da Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ulusal güvenliğin yeniden tartışmaya açılması ve güvenlik kavramını tanımlamayla ilgili yeni arayışların ortaya çıkması bir milat kabul edilebilir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra güvenlik kavramı genişleyerek devletler ve askeri savunma üzerindeki eğilimi derinleşmiş; ekonomik ve çevresel meselelerden yasadışı silah kaçakçılığı ve enerji güvenliğine kadar pek çok potansiyel tehdidi kapsamına almaya başlamıştır. Bununla beraber, güvenlik kavramı derinlik kazanırken insan faktörünü de içine almaktadır, diğer bir deyişle, toplumların ve bireylerin güvenliğini kapsar hale gelmiştir, bu yüzden güvenlik bundan böyle bir devletin realist bir bakış açısıyla tanımlanan, kendi topraklarını ve önemli değerlerini askeri tehditler karşısında savunmak olarak tanımlanamayacak bir boyuta kavuşmuştur (Garcia, 2008: 5).

Soğuk Savaş'ın sonuna doğru çevresel bozulmanın olumsuz etkilerine dair artan bilinç bilimsel, siyasi ve askeri ortamlarda daha kapsamlı bir güvenlik kavramı arayışı üzerinde yoğunlaşmaya neden olmuştur. Güvenlik, belirli bir ülkenin vatandaşı olan bireylerin güvenliği olmaktan çok birer insan olan bireylerin güvenliği olarak tanımlanmaya başlanmış, böylece güvenliği tesis etmek adına insanı ilgilendiren bütün unsurlar dikkate alınmaya başlamıştır (Graeger, 1996: 109). Güvenlik kavramını yeniden tanımlamak yönündeki gayretler Soğuk Savaş'ın ardından büyük bir artış göstererek askeri güç peşinde koşmanın, güvenlik meselesinin çevre unsurunu gölgede bırakmak suretiyle yaygın çevre sorunlarına

neden olduğunu gözler önüne sermiştir (Renner, 2004: 314). Öncesinde olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni dönemde de realist bir bakış açısıyla ulusal güvenlik olarak yorumlanan güvenlik meselesinin insani, çevresel, nükleer boyutlarının olup olmadığı 1970’li yıllarda farklı bilim çevrelerinde dile getirilmeye başlanmıştır. 1980’li yıllarda ozon tabakasındaki seyrelmenin, iklim değişikliği ve küresel ısınmanın dünya için önemini popüler bir şekilde medyada ve akademik literatürde gündeme getirmesiyle birlikte çevre ve çevrenin yarattığı bozulma, çevresel fiziki etmenlerin devletlerin ulusal güvenlik algılarına etkileri, çevre meselesinin giderek bir güvenlik meselesi olarak algılanmaya başlamasına neden olmuştur. 1970’lerde çevresel sorunlar siyasi söylemde yer almaya başlamıştır. Yine de 1980’lerde küresel ısınma ve ozon tabakasının seyrelmesi gibi küresel çevresel sorunların ortaya çıkışıyla birlikte çevresel güvenlik hakkındaki tartışmalar hız kazanmıştır. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında *Ortak Geleceğimiz* adlı makalenin yayımlanması çevresel güvenlik teriminin uluslararası tartışmalara girdiğini göstermektedir (Trombetta, 2008: 585).

Çevre faktörünün, 1980’lerde ve Soğuk Savaş’ın hemen ertesinde güvenlik kavramının yeniden irdelenmesinde öne çıkan bir unsur halini alması ve çevresel güvenliği ilgilendiren farklı bir güvenlik alanının meydana çıkması güvenlik kavramının yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Tarihsel açıdan bakıldığında geleneksel güvenlik söylemi, devletin güvenliği üzerine odaklanmıştır; ancak, Soğuk Savaş’ın ardından artan karşılıklı bağımlılık, çıkarlar ve güvenlik hakkında yeni fikirlerin ortaya çıkmasını ateşleyerek askeri güvenliğin ötesinde güvenlik analizinde devletten başka aktörlerin de göz önünde tutulması gerektiğinin dile getirilmesine neden olmuştur (Jaegerskog, 2004: 309). Soğuk Savaş boyunca realist bir bakış açısıyla, ulusal çıkarların maksimize edilmesi ve askeri gücün sürekli bir şekilde artırılması açısından yorumlanan güvenlik kavramı, askeri güvenlik ve ulusal güvenlikle eş tutulmuştur. Uluslararası siyasi sistem ulus devletler üzerine kurulu olduğundan tarih boyunca dışarıdan gelebilecek bir saldırı tehdidi korkusu güvenlik kaygılarını yönlendirmiş, Avrupa’da 1930’larda Almanya’da Nazilerin güçlenmesi ve sonrasında ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı ve Batı-Doğu bloklarının karşı karşıya kaldığı Soğuk Savaş ulusal güvenlik kaygılarının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır (Hulme, 2009: 2). Ancak, yukarıda da bahsedildiği gibi küresel ısınma,

ozon tabakasının seyrelmesi gibi çevresel bozulmayı içeren etmenlerin insan hayatını ve dolayısıyla devletlerin çıkarlarını olumsuz etkilemeye başlamasıyla birlikte çevre, giderek ulusal güvenliğin bir parçası olarak görülmeye ve güvenlik meselesiyle doğrudan ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Güvenlik kavramının genişlemesiyle alakalı bu tartışmalar, askeri güvenliğin yanı sıra yeni bir ‘güvenlik tehdidi’ algısının ortaya çıkmasıyla neticelenmiş, terörizm, organize suçlar, endemik ve yaygın hastalıklar, toplumsal ve dini çatışmalar, siyasi baskı, doğal kaynaklar nedeniyle çıkan çatışmalar ve çevresel bozulma, çatışma-güvenlik boyutunu ilgilendiren çatışma nedenleri olarak ortaya çıkmıştır (Voigt, 2009: 167).

Soğuk Savaş’tan sonra Batı ülkelerindeki yazarlar ve çevreci aktivistler güvenlik meselesini bir kez daha ele almaya başlamışlar, ancak güvenlik kavramının kapsamını genişletmeye yönelik çağrılar, hem uluslararası ilişkilerde hem de Soğuk Savaş hakkındaki eleştirel siyasi literatürdeki kavramla ilgili belirsizliklerin, tutarsızlıkların ve anlaşılmazlıkların varlığını korumasına rağmen devam etmiştir (Dalby, 1992: 96). Güvenlik, pek çok farklı açıdan tanımlanan bir terim halini almıştır. Güvenlik terimi aslında yaygın bir terim olmakla birlikte geniş anlamıyla bakıldığında tehditten uzak olma amacını içermektedir ve sözlük tanımlamalarında güvenliğin ‘hep güven içinde ve tehditlerden uzak olmak’ olarak tarif edildiği görülmektedir (Dalby, 1992: 97). Ulusal güvenlik kavramında, koruma kavramının esas unsurları bir ulusun sınırları ve devletin çıkarları olmuş, bireylerin ya da toplulukların kaygıları uluslararası seviyedeki küresel çıkarlarla birlikte hesaba katılmamıştır (Hulme, 2009: 8). Devletler, genellikle ulusal güvenliği kendi varoluşlarının temel nedeni olmasa da en önemli değeri olarak görmektedirler ve devletler ulusal güvenliği sağlarken kendi yurttaşlarına güvenli bir ortam sağlarlar; bu da geleneksel güvenlik söyleminin en temel varsayımını teşkil eder (Dalby, 1992: 103). Ullman’a göre ise ulusal güvenliğe karşı yapılan bir tehdit, ilgili devletin yurttaşlarının yaşam kalitesini azaltmakla ve devletin ve o devlet içinde yer alan sivil toplum kuruluşlarının siyasi tercihlerini daraltmakla tehdit eden bir eylem ya da eylemler dizisidir (1983: 133). Ullman’ın Soğuk Savaş devam ederken kaleme aldığı bu sözler aslında askeri ve toprakla ilgili tehditlerin dışında diğer tehditlerin de var olduğuna işaret etmekte, çevre gibi ülkesel olmayan faktörlerin de artık ulusal güvenliği belirlemek konusunda etkili olduğunu göstermektedir.

Güvenlik kavramı tartışılırken sorulan esas soru aslında ‘Kimin Güvenliği?’ sorusu olmuştur. Ancak, bu soru, yukarıdaki ulusal güvenlik söylemlerinden de anlaşılacağı üzere birbiriyle çatışan iki kutuplu dünyada hep bir ülkenin ve o ülkenin yurttaşlarının güvenliği olarak algılanmış ve bunların güvenliğinin ulusal güvenlikten başka bir güvenlik algılamasıyla sağlanamayacağı düşünülmüştür. Aslında bu soru, devletlerin yurttaşlarına güvenlik ve koruma sağlaması yönündeki varsayımları içeren güvenlik söylemini sorgulamaktadır (Dalby, 1992: 103). Dalby, Soğuk Savaş sonrası güvenlik söyleminin çıkmazlarını irdelediği makalesinde bu sorunun aynı zamanda ekolojik tehditlere açık insanların korunmasızlığına da işaret ettiğini ifade etmektedir; özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşayan, böylesi bir tehdide maruz kalan insanlar doğal tehlikelerden kaynaklanan tehditler karşısında giderek daha korunmasız bir duruma düşmekte, yoksullukları onları tehlikeli alanlarda yaşamaya itmektedir; çünkü iklim değişikliği kuraklığa neden olduğunda yoksullar hayatını kaybetmekte ve bu yoksul insanların toprakları sanayileşmiş toplumların zehirli atıklarının deposu haline gelmektedir (Dalby, 1992: 113). Güvenlik kavramı, az önce ifade edildiği üzere ulus devletlerin ortaya çıkışından beri dış tehditler karşısında hep ulusal güvenlik olarak yorumlansa da Simon Dalby’e göre güvenlik kavramı siyasi bir kavramdır ve güvenlik kavramının içi farklı bakış açılarına göre farklı şekillerde doldurulabilir ve anlamı farklılık gösterebilir. Realistlere göre ulusal güvenlik yurttaşların güvenliğini dış tehditlere karşı sağlamak olarak tanımlanırken bu tanım kimlik oluşumlarına da dayanabilir. Tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Sovyet Rusya karşısında Batı dünyasının kendi kimliğine göre güvenlik kaygılarını inşa etmesi gibi. Güvenlik, Soğuk Savaş sonrası süreçte yurttaşların güvenliği ve toprak güvenliği gibi geleneksel boyuttan sıyrılarak uluslararası güvenlik, ekonomik, ekolojik, insani güvenlik boyutlarını da içermeye başlamıştır (Dalby, 1992: 96-104).

1980’lerin sonundan itibaren, çevre ve güvenlik bağlantısı hakkındaki tartışmalar ciddi boyutlara taşındığında çevresel bozulmanın bir güvenlik riski teşkil ettiği hakkındaki esas önermeye verilen destek pek fazla aykırı görüşle karşılaşmamıştır (Levy, 1995: 35). Jessica T. Matthews ve Norman Myers gibi yazarlar çevreyi ilgilendiren bazı durumların güvenlik çıkarlarımızı ilgilendiren ulusal değerlerimizle yakından bağlantılı olduğunu ve bu çevreyle alakalı değerlerin tehdit edildiğinde güvenliğimizin de bu nedenle tehdit edildiğini ileri sürmüşlerdir

(Levy, 1995: 36). Graeger ise, değişen güvenlik tanımının ardından güvenlik ve insanların neden olduğu çevresel değişiklikler arasında teorik bir bağlantı kurmak için dört nedenin var olduğunu belirtmektedir: Bunlardan birincisi çevresel güvenliğin insani güvenlik ve yeryüzündeki tüm canlılar için bir tehdit oluşturduğudur. İkincisi, çevresel bozulma ve değişikliklerin şiddetli çatışmaların hem nedeni hem de sonucu olabileceği gerçeğidir. Üçüncüsü, askeri güvenlik kaygılarının temel unsurları kontrol ve tahmin edilebilirlik olduğundan bu temel unsurlar aynı zamanda çevreyi korumak için de önemli unsurlardır. Dördüncüsü, çevre ve güvenlik arasında bilişsel bir bağlantının kurulmuş olmasıdır. Böylelikle çevresel güvenlik siyaset ortamında çekici bir slogan haline gelmeye başlamış ve çevresel sürdürülebilirlik Batı'da yüksek siyasetin bir parçası haline gelmiştir (Graeger, 1996).

Çevre, Soğuk Savaş'ın sonuna yaklaşıldığı 1980'li yıllara gelindiğinde artık ülke siyaseti ile uluslararası ilişkileri yakından ilgilendiren bir konu haline almıştır. Çevresel konuların ulusal güvenlik konularının yanı sıra önem arz etmeye başlamasını Allenby çevresel konuların üreticiler, tüketiciler ve toplum için genel bir konu olmaktan çıkarak stratejik bir konu haline dönüştüğünü dile getirerek aktarmaktadır (2000: 7). Bu bağlamda, öncelikli konulara yardımcı konu vazifesi gören genel konulardır; stratejik konular ise esas faaliyetin içinde yer aldığı kabul edilen konulardır (Allenby, 2000: 7). Uluslararası ilişkilerde güvenlik, toprağa bağlı ulus devletleri ve onların vatandaşları ile ulus devletlerin birbirlerine karşı koydukları tehditleri konu edinir; ancak, bu kavramın sınırlı yapısı göz önünde tutulduğunda güvenliğin yeniden tanımlanması daha kapsamlı bir literatürün, özellikle de artan bir şekilde güvenliğe eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan, geliştirmekte olan bir literatür tarafından desteklenen çevresel güvenliğin konusu haline gelmeye başlamıştır (Dyer, 2001: 445-446).

Dyer, çevre ve güvenlik ilişkisini şu şekilde ortaya koymaktadır:

Çevrenin kendisi, siyasi aktörlerin çıkarlarından bağımsız bir siyasi ya da ahlaki bir duruşa sahip değildir. Aslında, bir bakıma çevreyi özel bir güvenlik meselesi haline getiren şey budur. Devletler ya da insanlar, güvenliklerinin çevresel değişim tarafından tehdit edildiğini hissettiklerinde çevre burada

'diğerini' tehdit edici bir role sahip değildir, aslında insanların, dolaylı olarak devletlerin faaliyetleri nedeniyle tehdit altında olan çevrenin ta kendisidir. İşte bu durum devletlerin ve diğer aktörlerin birbirlerini kendi 'ulusal' çevrelerini tehdit eden şeyler olarak görmesine imkan tanır, oysa iklim değişikliği gibi çevresel meselelerin küresel boyutu çevre hakkındaki bu toprağa bağlı bakış açısını savunulmayacak bir hale sokmaktadır. Güvenlikle ilgili çevresel bir bakış açısı çevresel değişim, bunun neden olduğu güvensizlik ve bununla baş etme ihtimalleri hakkındaki insani kaygıyı yansıtmaktadır. Bu bağlamda, yirmi birinci yüzyıldaki çevresel meselelerin merkeziliği ve karmaşıklığı sebep olduğu güvenlik kaygularından kendisini uzak tutamaz (Dyer, 2001: 446).

Çevre faktörünün güvenlik meselelerinde öne çıkmasının bir diğer nedeni de Soğuk Savaş sonrasında güvenlik tanımının yeniden sorgulanmasıyla birlikte ulusal güvenlik tanımının boyutlarında meydana gelen değişikliklerdir. Pek çok ulus devlet için en hayati şey olan ulusal güvenlik diğer bir deyişle o ülkenin toprak bütünlüğü için gerekli olan her şeydir; ancak, bu geleneksel görüşü destekleyen en önemli iki varsayım giderek geçersiz bir hal almaya başlamıştır: Ulus devlet, kısmen mutlak ve Soğuk Savaş'ın başlangıcından bu yana kapitalizm ve komünizm arasındaki çatışma küresel jeopolitiğin tanımını farklı şekillerde ortaya koymuştur (Allenby, 2000: 8). Soğuk Savaş sonrasında değişen dünya düzeniyle birlikte pek çok şey bir kez daha sorgulanıp yeniden tanımlandığı gibi güvenlik meselesi de bir kez daha sorgulanmıştır ve bu koşullar altında Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünya düzenine ve askeri karşılaşmaya dayanan ulusal güvenlik tanımının çok kısıtlı bir tanım olduğu düşünülmüş, bu nedenle güvenlik kavramının genişletilmesine, özellikle de ekonomik ve çevresel güvenlik kavramları üzerinde yoğunlaşmasına yönelik teklifler ortaya atılmıştır (Allenby, 2000: 9).

Kapitalizmin savunucusu Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) de güvenlik ve dış politika tanımlarının yeniden yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Hartmann'a göre Soğuk Savaş'ın sona ermesi ABD'de ulusal güvenliğin yeniden tanımlanmasını gerekli kılmış, Sovyetler Birliği'nin yerini Kuzey Kore ve Irak gibi 'haydut devletler' alırken küreselleşme yeni tehditler ortaya koymuş ve bunların arasında çevresel tehditler en önemlileri halini almıştır (1998). Çevre ve güvenlik

meselelerinin önemi Dış İşleri Bakanlığı, Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA), akademik araştırma kuruluşları, özel vakıflar ve sivil toplum kuruluşlarında giderek artmaya başlamıştır (Hartmann, 1998: 113). Bill Clinton'ın başkanlığı döneminde çevresel meseleler ABD dış politikasında önemli bir yer kazanmış ve ABD hükümeti çevresel değişimi ulusal ve ekonomik güvenlik karşısında ciddi bir tehdit olarak algılamaya başlamış, böylelikle çevresel güvenlik Clinton dönemi dış politikasının önemli unsurlarından biri haline gelmiştir (Harris, 2002: 149). 1994 yılındaki bir konuşmasında ABD Dış İşleri Bakanı Warren Christopher, çevresel güvenliğin terörizm ve nükleer silahların yayılmasıyla birlikte uluslararası güvenlikle alakalı stratejik öneme haiz birkaç konudan biri olduğunu dile getirmek suretiyle Amerikan ulusal güvenlik anlayışındaki politika ve paradigma değişikliğinin işaretini vermiştir (Timura, 2001: 104). Daha sonrasında, 9 Nisan 1996 yılında Stanford Üniversitesi'ndeki bir konuşmasında ABD Dış İşleri Bakanı Warren Christopher Amerikan dış politikasına farklı boyutlar eklemek gerekliliğini kabul etmiş ve ABD yönetiminin, küresel ve bölgesel istikrarsızlığa neden olan çevreye verilen zarar nedeniyle ulusal çıkarları önüne konan tehlikeyle baş etme gerekliliğini kabul ettiğini dile getirmiştir (Allenby, 2000: 10). ABD'nin yanı sıra, Soğuk Savaş'ta Batı'nın askeri ittifak kanadı olan Kuzey Atlantik Paktı'nda (NATO) da çevre konusu ve özellikle çevresel güvenlik meselesi giderek ilgi çekmeye başlamıştır. 1991 yılında NATO, örgüt karşısındaki önemli tehditlerin arasına çevresel sorunları da eklemiş ve üyelerinin savunma bakanlarının önderliğinde çevresel değişim ve ulusal güvenlik arasındaki bağlantıyı kabul ederek çevresel güvenlik meseleleriyle ilgilenecek bir büro oluşturmuş, çevresel meseleler NATO'nun planlamasında önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Harris, 2002: 151).

Aslında, ulusal güvenlik ile çevre arasındaki bağlar oldukça yeni değildir; 1970'li yıllarda nüfus patlamaları ile çevre kirliliği ve sistem çöküşü arasında bağlantı kuran çevreci yazarların polemiklerinde ve 1980'lerde doğal kaynak kıtlığının devrim ve isyanlarda belirleyici bir faktör olarak kabul edildiğini ileri süren ve nükleer bir savaşın dünya iklimi üzerindeki etkisini göz önünde bulundurmamızı kaleme alan sayıları pek az olan sosyolog ve siyaset bilimcilerin eserlerinde bu bağlantıların ilk hallerine rastlamak mümkündür (Timura, 2001: 105). 1990'lara gelindiğinde ise Al Gore'un başkan yardımcılığı ile gazeteci Robert Kaplan'ın *'The*

Coming Anarchy' adlı makalesinin dünya çapında dağıtılmasının aynı zamana denk düşmesi çevresel güvenliğin güvenlik tartışmalarının merkezine oturmasını sağlamıştır (Timura, 2001: 105). Bir diğer açıdan, çevresel güvenlik kavramı ya da çevresel konuların ulusal siyaset seviyesinde ulusal güvenlik meselelerine dahil edilmesi, kapitalizm ve komünizm arasındaki ideolojik mücadelenin yaratmış olduğu istikrarı kaybeden ve çevresel sorunlarla bir köşeye sıkıştırılmış olan dünyanın ortaya koyduğu bir kavramdır (Allenby, 2000 : 5). Aynı dönemde, Soğuk Savaş'ın son bulması ve Fukuyama'nın iddia ettiği gibi ideolojilerin sonunun gelmesiyle birlikte güvenlik ve çatışma ile ilgili kavramlar yeni bir düzenlemeye girmiştir (Fukuyama,1993). Bunlardan en ilgi çekenini de Huntington'ın medeniyetler çatışması fikriyle çatışmanın bundan böyle ideolojiler arasında değil de kültürler arasında gerçekleşeceğini iddia etmesidir (Huntington, 1993).

1.1.1.2. Güvenlikleştirme Meselesi ve Çevre

Güvenlik ve diğer stratejik çalışmalar konusunda geleneksel olarak yaygın bir yaklaşım sergileyen realizm, güvenliği güç ya da tehdit yoluyla elde edilen bir şey olarak görmekte ve çevresel sorunları da güvenlik gibi yüksek siyasetin (*high politics*) seviyesinde bir konusu olmaktan öte düşük siyasetin (*low politics*) bir konusu olarak kabul etmektedir (Trombetta, 2008: 587). Realizmin bu tavrı karşısında çevresel güvenlik kaygılarını çevreleyen tartışmaların büyük bir kısmı, çevresel sorunları gündelik 'düşük siyaset' konusu olmaktan çıkararak güvenlik meselelerini ilgilendiren 'yüksek siyaset' konusu haline getirmekle alakadar olmuştur. Bu süreç, 'güvenlikleştirme', yani güvenlikle ilgili bir meseleyi 'güvenlik' sorunu haline getirerek meselenin durumunu olağandan olağanüstüye çıkarmak olarak yorumlanmıştır.

Çevrenin, güvenlik konusu haline getirilmesi, çevre karşısındaki tehditlerin önemli ve acil olarak görüldüğü çevresel meselelerle baş etme yollarını tanımlamaktadır; aslında çevresel meselelerin yüksek siyasetin konusu haline gelmesi durumunda çevresel meseleler güvenlik alanında büyük fayda sağlamaktadır (Graeger, 1996: 111). Oysa, Jaegerskog'un insan güvenliğini sorguladığı makalesinde dile getirdiği gibi geleneksel güvenlik analizinde güvenlik, nesnel bir obje olarak düşünülür; ancak, Buzan tarafından tanımlanan 'güvenlikleştirme

yaklaşımı' güvenliğin toplumsal olarak inşa edildiğine ve güvenlikleştirmenin siyasileştirmenin en uç noktası olduğuna işaret etmektedir (2004: 310). Bu yaklaşım güvenlik çalışmalarına yeni bir yaklaşım getirmiş ve güvenlik aktörünün temel işlevinin yanı sıra diğer yönlerinin de ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Böylelikle referans nesnesine yönelik varoluşsal bir tehdidin kimler tarafından dile getirildiğini irdelemiş ve bu tehdit karşısında olağanüstü önlemlere başvurma süreçlerinin güvenlikleştirilmesini gerekli kılmıştır (Miş, 2011: 352). Güvenlikleştirme yaklaşımının öncülerinden Ole Waever'in de kabul ettiği gibi güvenlikleştirme meselesi güvenlik hakkındaki modern bir söz edimidir ve bu söz edimine göre güvenlik kavramı inşa edilmektedir (Gad ve Petersen, 2010: 1). Söz edimi güvenlikleştirme teorisinde önemli bir yere sahiptir. Waever ve Buzan gibi bu teorinin önde gelen savunucuları söz edimiyle birlikte uluslararası ilişkilerdeki aktörün güvenlik meselesine işaret ettiğini ve güvenlik meselesini belirlediğini ileri sürmektedir. Bu teorinin altında John L. Austin'in 1955 yılında yazdığı söz edimi teorisi yatmaktadır. Güvenlikleştirme teorisi, söz ediminden faydalanmaktadır (Taureck, 2010: 6-7). Waever, güvenlikleştirme teorisini Austin'in dil teorisi ve söz edimi ifadesi üzerinde oluşturmuştur. Waever'a göre sözün ağızdan çıkmasıyla birlikte bir devlet temsilcisi bir şeyi güvenlik meselesi haline getirmiş olur (McDonald, 2008: 569). Bu teoriye göre metin analizi, bir mesele diğer meselelerden daha önemli olduğundan ve bu nedenle öncelikli olması gerektiğinden herhangi bir şeyin uluslararası güvenlik meselesi olarak tanımlanabileceğini ileri sürmektedir. Bu nedenle güvenlik özgönderimsel bir uygulamadır; çünkü metin analiziyle işaret edildiği gibi herhangi bir şey, gerçek bir varoluşsal tehdidin mevcut olmasından değil bir tehdit olarak sunulmasından ötürü güvenlik meselesi halini alır. Tehdidin öncelikli ya da acil karşılık verilmesi gereken bir varoluşsal tehdit olup olmadığına o tehdidi bir güvenlik meselesi haline getiren aktör karar vermektedir. Bu aktör, güvenlikleştirme söz edimini gerçekleştiren bir kimse ya da grup olabilir ve çoğunlukla bu roldeki kişiler siyasi liderler, bürokrasiler, hükümetler, lobi grupları ile baskı unsurlarıdır. Referans nesnesi söz edimiyle belirlendikten sonra ikinci aşamada mevcut tüm imkanlar kullanılır ve gerekli tüm kaynaklar yeni güvenlik meselesine yönlendirilir (Buzan, Waever ve Wilde, 1998). Gorbaçov ve Clinton'ın 1990'lı yılların başında söz edimleriyle dikkatleri çevre meselesine çekmelerinin

ardından Birleşmiş Milletler (BM) dahil olmak üzere diğer uluslararası örgütler ve ülkeler dikkatlerini çevre meselesine yoğunlaştırmaya ve çevre kaynaklı varoluşsal tehditleri dünya ve kendi ülkeleri için bir tehdit unsuru olarak görmeye başlamışlardır.

Güvenikleştirme eyleminde, bir mesele ya da meseleler, varlığa yönelik bir tehdit olarak kabul edilir ve toplumun büyük bir kısmı tarafından böyle olduğu kabul edilirse güvenikleştirme gerçekleşmiş olur; bu nedenle, pek çok nedenden ötürü bir meselenin güvenikleştirilmesi yoluna gidilmiş olabilir, bunlardan biri de uluslararası ilişkilerde bir meseleye dikkat çekmek içindir (Jaegerskorg, 2004: 310). Bu nedenle, özellikle iklim değişikliği, ozon tabakasının seyrelmesi, kirlilik gibi çevresel etmenlerin 1980'lerden itibaren giderek önem kazanmasıyla birlikte bunların insan ve devletler üzerindeki ciddi etkisi fark edilmeye başlanmış ve bu sorunlara bir güvenlik meselesi olarak hem akademik hem de siyasi çevrelerde, hatta uluslararası kuruluşlarda dikkat çekilmek istenmiştir. Bu yönde çevrenin güvenikleştirilmesi yönündeki ilk adımlar, küresel ısınma ve ozon tabakasındaki seyrelmenin ortaya çıkışıyla atılmıştır. 1980 tarihli Brandt Raporu, pek az tehdidin insan hayatının bağlı olduğu biyosfere gelecek tehditte daha önemli olduğunun altını çizmiş ve bu yeni tehdit algısı, yeni meselelerle karşı karşıya kalan bağımsız dünyada güvenlik meselesinin özünün yeniden tanımlanmasının altını çizmiştir (Trombetta, 2008: 591). Brandt Raporu'nda belirtildiği üzere, gerçek güvenlik, silah kapasitesini ya da kelimenin dar anlamıyla savunma kapasitesini artırmakla değil, aynı zamanda insanları tehdit eden, askeri olmayan sorunların da çözümüne yönelik temel şartları yerine getirmekle sağlanabilir ve insanların hayatta kalabilmeleri sadece askeri dengelere bağlı değildir, aynı zamanda sürdürülebilir bir çevre tesis etmek için küresel işbirliği tesis etmeye dayanmaktadır (Voigt, 2009: 119). 1970'lerde çevre ve güvenlik üzerine yazılar yazan Falk, Brown, Harold ve Sprout gibi yazarların esas amacı çevre-güvenlik ilişkisi olmuş; 1980'lerde Mathews, Norman Myers ve Arthur Westling gibi yazarlar bu konuya ilgi göstermeyi sürdürmüş; ancak, 1987 yılında çevre ve güvenlik bağlantıları Bruntland Raporu'nda yeterli ilgiyi yakalayabilmiştir (Barnett ve Dovers, 2001: 158).

1.1.2. Çevresel Güvenlik

Çevresel güvenlik terimi, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber güvenlik kavramının genişletilmesinin ardından güvenlikle ilgili akademik ve siyasi tartışmaların kelime dağarcığına hızlı bir şekilde yerleşmeye başlamıştır. (Cudworth ve Hobden, 2011: 42). 1970'li yıllardan itibaren güvenlik anlayışımızı geliştiren ve genişleten, farklı varsayımları karşısına alan bir süreç başlamış ve bu sürecin söylemi biliminsanlarından aktivistlere, aktivistlerden uluslararası liderlere kadar geniş bir kitlenin söylemini oluşturmaya başlamış, 1980'de Kuzey-Güney Meselesi hakkında faaliyet gösteren Brandt Komisyonu, 1982'de Palme Silahsızlanma ve Güvenlik Komisyonu, 1987'de Brundtland Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1995'te Küresel Yönetişim Komisyonu gibi komisyonların raporları, ulusal güvenlik adı altında zikredilen devletler arası askeri güvenlik meseleleri üzerine geleneksel bir şekilde yoğunlaşmayı sorgulamaya başlamışlar ve birbiriyle alakadar dört farklı güvenlik meselesini ortaya atmışlardır: Bunlar ortak güvenlik, kapsamlı güvenlik, çevresel güvenlik ve insan güvenliği meseleleridir (Renner, 2004: 313). Özellikle insan güvenliği meselesi bu kavramların en geniş olanıdır ve Renner, 1994 yılında hazırlanan Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu tarafından tanımlanan, insan güvenliğini teşkil eden yedi farklı güvenlik meselesini şöyle sıralamaktadır: Ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevresel güvenlik, kişisel güvenlik, toplum güvenliği ve siyasi güvenlik (2004: 314). 1994 tarihli BM İnsani Gelişim Raporu, özellikle güvenliğin insani boyutu olan açlık, hastalık, suç, toplumsal çatışma, siyasi baskı ve çevresel tehlikeler gibi konulara dikkat çekmeye başlamış ve insani güvenlik gibi ayrı bir çalışma alanı çevresel güvenlik konusuna da ayrı bir dikkat çekerek şekil almaya başlamıştır (Hulme, 2009: 6).

Küresel ısınma ve ozon tabakasının incilmesi gibi çevresel sorunların ortaya çıkışı çevre mevzusunun küresel bağlamda bir güvenlik meselesi haline getirilmesiyle neticelenmiştir. 1980 yılında yayımlanan Brandt Raporu, insanoğlunun huzuru ve hayatta kalmasına yönelik pek az tehdidin aslında insan hayatının bağlı olduğu biyosferdeki bozulmanın ortaya koyduğu tehditten daha önemli olmadığını ileri sürmüştür (Trombetta, 2008: 591). Soğuk Savaş sonrası dönemde çevresel güvenlik söylemleri güvenlik meselesinin farklı bir açıdan ele alınmasına neden olmuştur. 1988 Aralık ayında BM Genel Kurulu'nda Sovyet Rusya Genel Sekreteri

Gorbaçov insan ve çevre arasındaki ilişkinin tehdit edici boyutlara eriştiğini, tehlikenin artık füzelerden değil de küresel ısınmadan geleceğini dile getirmek suretiyle Ekolojik Güvenlik Kurulu'nun teşkil edilmesini desteklemiştir (Trombetta, 2008: 591). Gorbaçov döneminin son yıllarında hem ABD'de hem de Sovyet Rusya'da çevresel güvenlik meselesi çevresel sorunların getirdiği istikrarsızlık ve toplumsal rahatsızlıklar nedeniyle en önemli konular halini almıştır (Dalby, 2003: 5074). Literatürde yaklaşık yirmi yıldan fazla bir süre önce sözü edilmeye başlanan çevresel güvenlik meselesiyle ilgili pek çok konu Brundtland Raporu'nun yayımlanmasından bu yana daha anlaşılır bir hal almaya başlamıştır. Bu kapsamda ortaya çıkan ilk siyasi tartışma, çevresel bozulmanın yaygın bir sorun olduğunu ve Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan planlayıcıların ciddiye alması gereken bir sorun olduğunu kabul etmiştir (Dalby, 2003: 5073). Sosyal bilimler literatürü çevresel güvenlik konularının çok karmaşık olduğunu uzun bir süre ileri sürmüş olsa da çevresel tehdit ile alakalı söylemlerin bir kez daha su yüzüne çıkmasına engel olmamıştır (Dalby, 2003: 5074).

Soğuk Savaş'ın ardından ortaya çıkan genişletilmiş güvenlik söylemleri ile birlikte araştırmacılar çevresel güvenlik konusunu geniş tabanlı güvenlik çalışmalarına dahil etmeye çalışmışlar ve doğal kaynaklar, çevre, uyuşturucu ticareti ve göç gibi ortaya çıkan tehditler ulusal güvenlik için aynı derecede tehlikeli ve sıkıntı verici olarak kabul edilmiş, hatta ekolojik tehditler kabaca üçe ayrılmıştır: Çevresel tehditler, toplumsal çalkantı ya da çevresel mültecilerle ilgili tehditler ve kıt kaynaklarla ilgili olan tehditler. Kıt kaynaklar; su, enerji, mineraller, deniz geçitleri ve balık avlama havzaları gibi temel kaynakların kıtlığıyla ilgiliyken, çevresel tehditler nehir kirliliği, sınır aşan hava kirliliği, yasadışı zehirli madde ticareti ile ilgilidir. Toplumsal çalkantı ve çevresel mülteciler, ekolojik felaketler ya da doğal kaynaklardaki kıtlık nedeniyle gerçekleşen insani göçlerle ilgilidir. Çevresel güvenlikle ilgili çalışmalar, küreselleşme ve diğer ulus ötesi değişim süreçlerinin toplumsal ve siyasi etkilerine dair bu tartışmaların arasında daha geniş kapsamlı ve önemli bir tartışma ortaya koymaktadır (Rwabizambuga, 2007: 202-203).

Çevresel güvenlik bu açıdan bakıldığında insan güvenliğinin hem dışında hem içinde yer almaktadır; çünkü çevre, insan güvenliğinin temel unsurlarından biri olduğu gibi aynı zamanda güvenlikle ilişkilendirilen ve farklı nedensel sonuçlara

sahip bir güvenlik meselesidir. Çevresel güvenlik, insanoğlu ve doğa arasındaki doğal kaynak kullanımı ve doğal kaynakların gıda, mal, hizmet ve kazanca dönüştürülmesi şeklindeki etkileşimden kaynaklanan tehdit ve çatışmaların önlenmesiyle ilgilenmektedir (Obi, 2000: 50). Doğal kaynakların tüketimi ve dönüşümünden kaynaklanan ekosistemdeki bozulma, kaynakların azalmasına ya da kaynak kalitesindeki düşüşe neden olabileceğinden bir türlü tehdit olarak algılanmaktadır ve kaynakların kullanımı ve dönüştürülmesi meselesi erişim, güç, kontrol ve mülkiyete bağlıdır ve dolayısıyla siyasi ekonomi ve güvenlikle alakalıdır (Obi, 2000: 50). Postkolonyel Alman Doğu Afrikaşı'nın iki önemli ülkesi olan Ruanda ve Burundi'de kaynaklara erişim sağlamak amacıyla kontrol ve gücü ele geçirmek için başvurulan silahlı çatışma ve şiddet etnik nedenlerin yanı sıra kaynak ve ihtiyaç temelli çevresel güvenlik kaygılarının bir sonucudur. Bu çalışmanın esas amacı bu bağlantıyı irdelemek olacaktır.

Homer-Dixon'a göre birkaç faktör, çevresel konulara gösterilen hassasiyeti açıklamaktadır, bunlardan birincisi süper güçler arasındaki ideolojik ve askeri çatışmanın azalmasıyla beraber Batılı toplumlarda başka konular için de yeni bir alanın ortaya çıkması, ikincisi özellikle 1988 yılında Kuzey Amerika'da geçen kuru ve sıcak harekete geçirdiği küresel çevresel değişim hakkındaki medya ve kamudaki bilinçlilik ve üçüncüsü, 1980'lerden itibaren bilim toplumunun küresel çevresel sorunlar hakkındaki algısının değişmesidir (1991: 79). Çevresel değişimin insanların hayatı ve refahı üzerinde doğrudan veya dolaylı etkileri olabilir, örneğin su kıtlığı savaşa neden olmasa da gıda üretiminin azalmasına neden olarak susuzlukla ilgili ölümlerin artmasına neden olarak güvensizliği artırmaktadır (Khagram, 2003: 294). Çevresel değişim aynı zamanda sağlıktan, ekonomik üretkenliğe, ekonomik üretkenlikten siyasi istikrara pek çok alanda etki yaratabilir ve çevresel tehditler bireylerin yanı sıra aileleri, toplulukları, toplumsal örgütleri, farklı kimlik gruplarını, coğrafi olarak belirli bir yoğunluğa sahip olmayan diasporaları, hükümetleri ve biyolojik çeşitliliği etkisi altına almaktadır. Bununla birlikte, pek çok çevresel sorun yerel bir sorun olarak algılansa da doğası gereği tıpkı iklim değişikliği gibi küresel bir etkiye sahiptir ve böylelikle insanlığı hem günümüzde hem de gelecekte etkisi altına almaktadır (Khagram, 2003: 294).

1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başından itibaren çevre, güvensizlik ve çatışma arasındaki bağları sorgulayan literatür hızlı bir şekilde kapsamını genişletmeye başlamış ve 1990'ların başlarında Thomas Homer-Dixon önderliğinde Toronto Üniversitesi tarafından yürütülen projelerde ve Günter Bachler gözetiminde Çevre ve Çatışmalar Projesi (ENCOP) altında İsviçre Bern ve Zürih'te yürütülen faaliyetlerde bu bağ ilk kez dile getirilmeye başlanmıştır. Her iki proje de pek çok vaka çalışması üzerinde durmak suretiyle çevresel sorunlar, doğal kaynakların aşırı kullanımı ve ekosistemlerin bozulması ile bunların insanların refahı ve hayatları üzerinde yarattıkları istikrarsızlık ve neden oldukları şiddetli çatışmalar üzerinde durmuşlardır (Renner, 2004: 314). Çevresel meselelerin uluslararası ilişkilere etkisi hem teorik alanda hem de uygulama alanında olmuş, diğer bir deyişle siyasi aktörlerin tutumları ile uluslararası ilişkiler çalışma alanıyla karşı karşıya gelmiştir. (Dyer, 2001: 441). 1980'ler ve 1990'lar aynı zamanda çevre korumacılığının ve üçüncü dünya ülkelerinin gelişimin gerçekten hızlı bir gelişme kaydettiği yıllar olmuş ve artık devlet, güvenlik arayışında olan tek unsur olarak görülmemeye başlanmıştır (Hulme, 2009 : 5).

Çevre ve güvenlik hakkındaki araştırmaları Ronnfeldt üç nesilde incelemektedir. İlk nesil 1980'lerde çevresel etmenlerin güvenlik kavramına dahil edilmesini ileri süren iddialar üzerinden gelişmiş; ikinci nesil 1990'ların başlarında çevresel kıtlık ve çatışma arasındaki nedensel bağlantıları tanımlamayı amaç edinen vaka incelemeleri üzerinde daha ampirik bir şekilde kurulmuş, üçüncü nesil ise ikinci neslin metodolojik açıdan eleştirilmesi üzerine dayanan araştırmaları kapsamaktadır (Ronnfeldt, 1997: 473). Ronnfeldt'in üç ana dönemi ile uyuşur bir şekilde Simon Dalby de çevresel güvenlik tartışmalarının gelişimini beş farklı döneme ayırarak incelemektedir. Dalby'e göre birinci dönem, çevresel güvenlik meselesinin önem kazanmaya başladığı Gorbaçov döneminin sonu, ikinci dönem Homer-Dixon önderliğindeki Toronto ekolünün çevresel kıtlık ile toplumsal tehdit ve çatışma arasında sıkı bağlantılar tespit ettiği dönemdir (2003). Üçüncü dönem Avrupa'da, İsviçre'de, ENCOP'un yaptığı çalışmalarda çevresel çatışmaları kalkınma sorunlarına ve ticari toplumların yayılan etkisine bağladığı dönem, dördüncü dönem çevresel kıtlığın çatışmaya yol açtığına yönelik argümanların siyasi ekoloji araştırmalarına meraklı bir grup araştırmacı tarafından yürütüldüğü siyasi ekonomi

ağırlıklı çalışmaların yapıldığı dönem, son dönem ise 1990'ların sonunda kaynak kıtlıklarının çatışmayla bir bağlantısının olmadığını dile getiren karşı argümanların ileri sürüldüğü dönemdir (Dalby, 2003).

Çevre ve güvenlik ilişkisini bundan önceki kısımda irdeledikten sonra 1970'lerde ortaya çıkan çevresel güvenlik kavramının neleri kapsamına aldığını irdelemekte fayda vardır. 'Çevresel güvenlik' tanımı da güvenlik ve çevre tanımları gibi muğlak kalmaktadır. Bununla birlikte çevresel güvenlik hakkındaki literatürde önemli eserleri olan Norman Myers çevresel güvenliği şöyle tanımlamaktadır:

Ulusal güvenlik sadece savaşan kuvvetler ve silahlar demek değildir. Ulusal güvenlik askeri uzmanların ve siyasi önderlerin aklına nadiren gelen sulak alanlar, ekim alanları, ormanlar, kalıtsal kaynaklar, iklim ve diğer faktörlerle de ilgilidir, ancak artan bir şekilde askeri yaklaşımların yanı sıra bir ulusun güvenliği için hayati şeyler olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir (Myers, 1986: 252).

Çevresel güvenlik, bir kavram olmasının yanı sıra bir süreç olarak da kabul edilmektedir. Bir süreç olarak çevresel güvenlik, dünyada barışı ve istikrarı azaltma potansiyeline sahip değişen çevresel şartlara etkin bir şekilde karşılık verebilme sürecidir. Bu süreç, meydana gelebilecek çevresel felaketlerin etkisini azaltmayı ve çevrede insanlar nedeniyle meydana gelen değişiklikleri engellemek amacıyla hayati meseleleri saptamayı ve çevreyle ilgili eylemleri yerine getirmeyi kapsamaktadır (King, 2006: 2).

Floyd, güvenlik kavramının tartışmaya açık olmasının bu kavramın anlamının ontolojik olarak yerleşmemiş olmasından ve kavramın zaman içinde değişiklik gösterebilecek olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu nedenle güvenlik kavramı sabit bir anlama sahip olmadığından güvenlikle ilgili her çalışma içinde farklı geleneklere göre farklı anlamlar ifade etmektedir. Güvenlik kavramının içi, farklı zaman ve geleneklerle bakış açısına göre değişiklik gösterdiğinden güvenlik çalışmaları içinde yer alan farklı geleneklerin çevresel güvenlik algılamaları da farklılık göstermektedir (Floyd, 2008) Çevresel güvenlik, bu bağlamda sınırları pek belli olmayan bir kavramdır. Ancak ulusal güvenlik, çevresel güvenliği de kapsamına alabilecek daha geniş bir kavram olarak görülebilir (Hulme, 2009: 3).

Allenby ise çevresel güvenliği, 2000 yılında kaleme aldığı makalesinde yeni ve tartışmalı bir konu olarak nitelemiş, belki de çevresel güvenliğin ulusal politika seviyesinde çevresel ve ulusal güvenlik kaygılarının bir kesişme noktası olarak tanımlanabileceğini, Soğuk Savaş tarafından şekillendirilen iki kutuplu jeopolitik yapının kırılması olarak görülebileceğini dile getirmiştir (Allenby, 2000: 5). Jeopolitik açıdan bakıldığında, Soğuk Savaş'ın küresel jeopolitiği kapitalist ve komünist ideolojiler arasında bir çatışma olarak tanımlayan iki kutuplu yapısı, yerel ve bölgesel gerilimlerin su yüzüne çıktığı daha parçalanmış ve karmaşık bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Allenby, 2000: 6).

Renner'e göre çevresel güvenliğin pek çok tanımı vardır; bunlardan birincisi çatışma sebebi ve/veya amacı olarak çevre, ikincisi savaş aracı olarak çevre, üçüncüsü askeri faaliyetlerden kaynaklanan çevresel bozulma, dördüncüsü kalkınma ve refah meseleleri üzerinden çevresel bozulmanın güvenliğe dolaylı yoldan etki etmesi ve sonuncusu siyasi ve güvenlikle ilgili çıkarımlardan ayrı bir çevresel bozulma ve korumadır (Renner, 2004: 315). Çevresel güvenlik, insanların savunmasızlığını ortaya koyan çalışmaları, doğal kaynakların kıtlığı ve çatışma hakkındaki araştırmaları, çevresel sıkıntı ve toplumsal adaptasyona odaklanan araştırmaları kapsamına almaktadır (Mathew ve Gaulin, 2003: 857). Ancak, bu çalışmada giriş kısmında da belirtildiği gibi çevresel güvenlik söylemi kaynak kıtlığının şiddetli çatışmalarla ilişkisi açısından incelenecektir.

1.1.3. Çevresel Kıtlık ve Çatışma

Çevresel kıtlık, hem elitlerin hem de marjinal grupların siyasi ve mali taleplerini artırabilir ve aynı zamanda devlet gelirlerinde düşüşe neden olarak ekonominin genel üretkenliğini etkileyebilir. Devlet kaynakları ile devletten talep edilenler arasındaki artan uçurum ile birlikte bu uçurumun neden olduğu ekonomik müdahaleler halkın ve elitlerin sıkıntısını, elitler arasındaki mücadeleyi artırabilir ve devletin meşruluğuna zarar verebilir. Böylesi değişiklikler, etnik çatışmalar, toplumsal kargaşa, darbe ve isyanlar da dahil olmak üzere kronik ve yaygın ülke içi şiddete neden olmakla beraber uluslararası sistemin güvenliğinde ciddi yansımalar uyandırabilir (Homer-Dixon, 1995: 28).

Rwabizambuga, çevresel kıtlığı, bir toplumu yoksunluğa itebilecek bir kaynağa yönelik aşırı talep ya da bu kaynağın yetersiz arzı ve eşit olmayan dağıtımını olarak tanımlamakta ve çevresel kıtlığın isyan ve etnik çatışma dahil olmak üzere sivil şiddete katkıda bulunabileceğini ve böylesi bir şiddetin ekili arazi, tatlı su ve orman kıtlıklarının dünyanın gelişmekte olan bölgelerinde daha da kötüleştikçe artış göstereceğini ifade etmektedir (2007: 203). Bu kıtlıkların esas nedenleri nüfus artışı, ekonomik kalkınma ve kirliliktir. Bununla beraber çevresel güvenlik alanında çalışan biliminsanları tarafından kıtlığın sonrasında şiddete neden olabilecek sert toplumsal etkiler meydana getirebilecek diğer faktörlerle etkileşim içinde olduğu düşünülmektedir (Rwabizambuga, 2007: 203). Kıtlık, ya da daha kesin bir ifadeyle belirli gıdaların, ekonomik önem arz eden malların ya da kaynakların sınırlı olması Wallenstein'e göre herhangi çatışmaya neden olmanın yanı sıra aynı zamanda olası bir çatışma ya da savaş sırasında silah gibi vazife görerek bir araç vazifesi de görmektedir (1976: 277-278).

Doğal kaynakların aşırı kullanımı, ekosistemlerdeki bozulma gibi çevre sorunları insanların refah ve hayatlarını yakından etkilediğinden, istikrarsızlığa neden olduğundan şiddetli çatışmalara neden olduğundan yahut mevcut çatışmaların daha da kötüleşmesine neden olduğundan insanların savunmasızlığında önemli bir rol oynadığı giderek anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, su kaynaklarının azalması, denizlerde aşırı avlanma, ekilebilir arazinin bozulması, ormanların azaltılması, doğal dengenin ve ekosistemlerin alt üst edilmesi en önemli kaygı haline gelmiş ve iklim değişikliği bu sorunları daha da berbat bir hale getirmeye başlamıştır. Çevre sorunlarının pek çok nedeni olabilir, ancak yaygın neden zengin ülkelerdeki aşırı tüketim ile pek çok insanın kıt kanaat geçinmek zorunda olduğu daha fakir toplumlardaki demografik baskılar ile hem kuzey hem de güneydeki dağıtım eşitsizlikleridir (Renner, 2004: 314). Dağıtımdaki eşitsizlik ise bu toplumlardaki insanların üzerine büyük bir yük bindirmektedir. 1999 tarihli Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporu'na göre dünya nüfusunun en zengin ilk beşinin gelirinin en yoksul ilk beşinkine oranı 1960'ta 30'a 1 iken 1990'da 60'a 1'e yükselmiştir. 1997 yılına kadar bu oran 74'e 1'e yükselmiştir (HDR, 1994:3) Eşitsizlik, basit bir şekilde kelimenin tam manasıyla zengin Kuzey'i yoksul Güney'den ayıran küresel bir sorun değildir. Ülkelerin kendi içlerinde de eşitsizlik artmaktadır. UNDP'ye göre, Doğu

Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nde piyasa kapitalizmine geçiş 'eşitsizlik konusunda şimdiye dek görülmüş en hızlı artışı ortaya çıkarmıştır' (Callinicos, 2000: 1). Ancak, Callinicos'un ifade ettiğinin aksine kaynakların dağıtımındaki eşitsizlik en çok Kuzey-Güney ayrımının bariz bir şekilde ortada olduğu gelişmekte olan ülkelerde, eski tabiriyle üçüncü dünya ülkelerinde ve yoğunluklu olarak Afrika'da kendini göstermektedir.

Çevresel güvenlik söyleminin geniş kapsamına karşın çevresel güvenlik tartışması çevresel etmenler nedeniyle başlayan çatışmalar hakkındaki tartışmalarla kuşatılmış durumdadır; yine de bu durum ulusal güvenlik uzmanlarının çevresel tehditlerle daha aşına hale gelmesine ve çevreyi meşru bir tehdit olarak görmeye yardımcı olmuştur (Trombetta, 2008: 592). Bu alandaki akademik alışmalar, Homer-Dixon önderliğindeki çalışmalar başta olmak üzere çevresel bozulma ile şiddetli çatışma arasındaki bağları araştırmayı amaçlayan bir dizi araştırma projesi tarafından şekillenmiştir (Trombetta, 2008: 592). evre ve güvenlik alanı genellikle ozon tabakasının seyrelmesi, küresel ısınma ve deniz kirliliği gibi ciddi küresel evre sorunlarına pek az değinmekle beraber nüfus baskıları, kaynak kıtlıkları ve özellikle güneydeki ülke içi çatışmalar arasındaki nedensel olduğu varsayılan ilişkiye odaklanmaktadır (Hartmann, 1998: 113). Bu alışmada Ruanda ve Burundi'de bağımsızlık sonrasında yaşanan şiddet olayları ve soykırımdaki çevresel güvenlik etkisi böyle bir nedensellik bağlamında incelenecektir. Bu tezin üçüncü bölümünde Ruanda ve Burundi'de çevresel güvenlik kaygılarının şiddet ve soykırıma etkisi analiz edilerek çatışma çözümlene yöntemleri ele alınacaktır.

evre, tarih boyunca bir savaş nedeni olarak kullanılmıştır; Plato, bir cumhuriyetin zamanı geldiğinde daha fazla toprak ve doğal kaynaklar için savaşa başvuracağını ileri srmştir. Çevrenin, atışma ve savaşlarda oynadığı rolüne karşın evre ve çatışma bağlantısı hakkındaki düşünceler son yılların ürünü olmakla beraber altın ve petrol gibi yenilenemeyen kaynaklar için girişilen mücadeleler Körfez Savaşı gibi çatışmaları akla getirirse de bu bağlantıyla ilgili olarak akılları meşgul eden soru, su, balık, orman ve ekilebilir arazi gibi yenilebilir kaynakların rolü hakkındadır (Dabelko, 1999: 16). Doğal kaynaklar, dünyada eşit bir şekilde yayılım göstermediğinden ihtilaflara ve çatışmalara yol açabilirler. Bu nedenle kaynak kullanımının devam ettirilememesi yenilenebilir kaynak kıtlığının başlıca sebepleri

arasında yer almaktadır (Hulme, 2009: 9). Homer-Dixon, çevresel değişim ile çatışma arasındaki bağlantının tarihte açık bir şekilde var olduğunu belirterek on beşinci yüzyıldan örnek vermektedir. Dixon, on beşinci yüzyılda Kastilya Krallığı'ndaki ayaklanmaların iklim kaynaklı gıda kıtlıklarından kaynaklanmış olabileceğini işaret etmekte ve 1462'nin Mart ayında sel nedeniyle artan ekmek fiyatlarının fakirlerin alım gücünün ötesinde olmasından ötürü isyancıların Sevilla'yı talan ettiklerini belirtmektedir (1991: 81). Homer-Dixon, aynı zamanda modern çağdan da çevre ve çatışma ilişkisini ortaya koymak için 1969 yılında El Salvador ve Honduras arasında yaşanan ve 'Futbol Savaşı' olarak adlandırılan ve çıkış nedeni nüfus hareketleri ile nüfus patlamasına bağlı toprak sorunları olan savaşı örnek olarak vermektedir. Bu savaş pek çok analist tarafından ekolojik nedenlerle ortaya çıkmış bir çatışma olarak kabul edilmektedir (Homer-Dixon, 1991: 82).

Çevresel güvenliğin en dikkat çekici özelliklerinden biri çevresel güvenlik ve çevresel çatışma terimlerinin anlamındaki muğlaklığın tartışmalarda oynadığı roldür. Siyasi yelpazenin farklı yerlerinden gelen siyasetçiler çevresel çatışmanın ne anlama geldiği hakkında somut bir anlam geliştirmeye çalışmışlar, bazıları ozon tabakasındaki seyrelme ve küresel ısınmanın ulusal güvenlik için tehdit oluşturduğunu ileri sürmüş bazıları da petrol ve madenler gibi yenilenemeyen kaynaklara dikkatleri çekerken bazıları ekili arazi gibi yenilenebilir kaynaklardaki kıtlığın ülke içi ve ülkeler arası şiddetli çatışmaların kaynağı olduğunu ileri sürmektedir (Timura, 2001: 105). Kıt ve tükenen kaynaklara bağımlılık arttıkça kaynaklar için girişilen rekabet çatışmaya neden olabilmektedir (Singh, 1996: 128). Kaynak temelli çatışmaların nedenleri arasında özellikle gelişmekte olan ülkelerde toprakların kıtlığı, adil olmayan toprak dağıtımı, ekilebilir arazinin zarar görmesi ve artan nüfus sayılabilir ve tüm sayılan bu sebeplerin birbiriyle ilişkisi bulunmaktadır (Singh, 1996: 128). Bununla beraber, yukarıda belirtilen nedenler sadece toprağa bağlı kaynakların kullanımında ortaya çıkan sebeplerdir; çatışmaya neden olan kaynaklar hem yenilenebilir hem de petrol ve doğal gaz ya da değerli madenler gibi yenilenemeyen kaynaklar, yahut da yenilenebilen kaynaklar arasından coğrafi özelliklere göre değişiklik gösteren balık havzası, su, tatlı su kaynakları, hava kirliliği ve suların kirliliği gibi hem kaynakların kıtlığına hem de kaynakların kullanımına ve bozulmasına dair sebepler olabilir. Kaynak kıtlığının çatışma ya da

savaşlara neden olduğu aslında yeni bir argüman değildir, benzeri tartışmalar 1970'lerin başında ve 1973'teki petrol krizinden sonra büyüme limitleri hakkındaki tartışmaların parçası olmuştur ve kıt kaynakların çatışma sebebi olduğu Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından da kabul edilmiştir (Dalby, 2003: 5073).

Tıpkı çevre unsurunun Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bir güvenlik kavramı olarak ortaya çıkması gibi çevresel bozulmanın çatışmaya ya da daha büyük bir ölçekte ülkeler arasında savaşlara neden olabileceği varsayımı Soğuk Savaş'ın son bulmasının ardından güvenlik tartışmasının önemli bir konusu haline gelmiş ve böylece akademik tartışma ortamının da bu konuda oluşmasını sağlayarak çeşitli alanlarda akademik araştırmaların yürütülmesini sağlamış; ancak pek çok vaka çalışmasına rağmen çevre ve çatışma arasındaki ilişkiye dair tartışmalar devam etmiştir (Dalby, 2003: 5073). Çevresel konuların 1970'lerin başından itibaren uluslararası siyasi gündemde yer almasından beri çevresel bozulmanın kıt kaynaklara yönelik rekabetten kaynaklanan ihtilaf sayısını artırdığına yönelik artan bir kaygı vardır (Gleditsch, 1998: 382). Aslında insan kullanımına açık tüm kaynaklar bir dereceye kadar yere ve zamana göre değişmek kaydıyla kıttır ve kıtlık ancak çıkarların çatışması bağlamında çatışmaya neden olmaktadır ve bütün çıkar çatışmalarının kıtlıktan kaynaklandığı ileri sürülse de tüm kaynak çatışmaları açık bir çatışma davranışına ya da güç kullanımına yol açmamaktadır; bununla beraber çevresel bozulma, söz konusu kaynakların nitelik ve niceliğini azalttığından kaynak çatışmalarını daha da kötüleştirebilir (Gleditsch, 1998: 388).

Doğal kaynaklar şiddetin ortaya çıkmasında etkilidir, çünkü yerli halk ya da topluluklar toprak istismakı, ormanlarda arazi açılması, ekilebilir arazilerin bozulması, balık havzalarının ve avlanma alanlarının azalmasından kaynaklanan siyasi sorunlarla uğraşırken, doğal kaynaklardan elde edilen kazancın büyük bir kısmını ufak bir elit grubu veya yabancı yatırımcılar elde etmektedir (Renner, 2004: 319). Aynı şekilde, çevresel bozulma, su ve enerji kıtlıklarına, ekilebilir arazilerin ve ormanların zarar görmesine, iklim değişikliğine neden olmakta, böylece ulusal kalkınma için gerekli olan kaynak erişimini sınırlayarak yoksulluğa, dolayısıyla da iç çatışmalara ve terörizmin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Voigt, 2009: 168).

Çevresel güvenlik ve çatışma ilişkisinin gündeme gelmesinde Homer-Dixon ve ekibi (Toronto grubu) tarafından özellikle Afrika gibi kaynak sıkıntılarının çatışmalarda önemli rol oynadığı bilinen yerlerde gerçekleştirdikleri vaka incelemeleri önemli yer tutmaktadır. Toronto grubu 1994 tarihinde şu üç soruya yanıt arayarak ortaya çıkmıştır: Nüfus artışı yenilenebilir enerji kaynakları, göç ve çatışma arasındaki bağlantılar hakkında ne biliyoruz, bu bağlantılar hakkında neleri bilebiliriz ve bu bağlantılar hakkında yürütülen araştırmaları etkileyen önemli metodolojik meseleler nelerdir? (Barnett ve Dovers, 2000 : 281) Her ne kadar Homer-Dixon çevresel bozulma ve çatışma arasında düz bir bağlantı kurmak konusunda dikkatli davransa da Robert Kaplan'ın *The Coming Anarchy* adlı meşhur makalesinde bu iddia popülerlik kazanmıştır (Trombetta, 2008: 592). 1990'ların başında Toronto grubu, doğal kaynak kıtlığı ile çatışma arasındaki muhtemel bağlantıları değerlendirmek maksadıyla Haiti, Gazze, Pakistan ve Chiapas gibi çok sayıda çatışma bölgesinde deneysel çalışmalar yürütmüş ve bu çalışmalar her iki değişkenin de dolaylı da olsa birbirine bağlı olduğunu ortaya koymuş; aynı zamanda orman, balık avlanma alanları, ekili araziler ve su gibi yenilebilir kaynakların kıtlığının ekonomik çöküş, toplumsal bölünme ve insani göç gibi istenmeyen toplumsal etkilere neden olduğunu böylelikle bu toplumsal etkilerin de çatışmayı körüklediğini ileri sürmüştür (Mathew ve Gaulin, 2003: 860).

Çevresel bozulma temel olarak üç çeşit çatışmaya neden olmaktadır: Basit kıtlığa bağlı çatışmalar, grup kimliğine bağlı çatışmalar ve göreceli yoksunluğa bağlı çatışmalar. Basit kıtlığa bağlı çatışmalar genellikle balık havzaları, ekilebilir araziler ve nehir suları gibi yenilenebilir kaynakların kıtlığından ötürü ortaya çıkan çatışmalardır. Grup kimliğine bağlı çatışmalar çevresel değişimin getirdiği nüfus hareketlerinden kaynaklanmaktadır ve bu hareketler nedeniyle farklı etnik ve kültürel gruplar yoksunluk ve baskı altına girmektedirler. Yoksunluğa bağlı çatışmalarda ise gelişmekte olan toplumlar ekonomik sorunlar nedeniyle daha az ürettikçe ekonomik bozulmaya bağlı olarak o toplumun üyeleri kendilerini daha fazla mutsuz hissedecek ve bu memnuniyetsizlik ile gruplar arasındaki çekişme ciddi bir boyuta eriştiğinde öteki gruplara şiddet olarak hareket etmeyi ortaya çıkaracaktır (Homer-Dixon, 1991: 106-109).

Toronto grubunun vaka örneklerinden yola çıkarak ortaya attıkları soru çevresel nedenlerle ortaya çıkan çevresel kıtlıkların şiddetli çatışmalara neden olup olmadığıdır. Toronto ekolünün öncülerinden Homer-Dixon'ın makalelerinde işlediği genel konu çevresel kıtlık ve çatışma ilişkisidir. Bu tezin esas konusu da eski Alman Doğu Afrika ülkelerinden Ruanda ve Burundi'deki etnik temelli çatışmaların ve soykırımın ardında yatan nedenler arasında çevresel kıtlık ve kıt kaynaklar olduğunu ortaya koymak ve bu model üzerinden çatışma çözümleme örneklerini ortaya koymak olduğundan çalışmada bu hipotez dikkate alınacaktır. Toronto grubunun araştırması, çevresel kıtlıkların dünyanın gelişmekte olan pek çok yerinde şiddetli çatışmalara neden olduğunu ortaya koymaktadır ve bu çatışmalar aslında kıtlık nedeniyle ileriki yıllarda ateşlenecek ve kızışacak olan şiddetin erken işaretleridir. Fakir toplumlar, çevresel kıtlıklardan ve bunların neden oldukları toplumsal krizlerden kendilerini koruyamadıklarından etkilenerek su, orman ve verimli arazi sıkıntısı çekmektedir. Aynı zamanda, kıtlığın devlet gibi ana kurumlar üzerinde yaratacağı baskı devletlerin parçalanmasına ya da daha da otoriter hale gelmesine neden olabilmektedir (Homer-Dixon, 1994: 6).

Toronto grubu, çevresel değişimin gruplar arası şiddetli çatışmanın nedeni olarak gösterdiği üç hipotezin birincisinde temiz su ve ekilebilir arazi gibi çevresel kaynaklardaki azalmanın ülkeler arası basit kıtlığa bağlı çatışma veya kaynak savaşlarını tetikleyebileceğini, ikinci hipotezde çevresel stres kaynaklı büyük nüfus hareketlerinin grup kimliği ile alakalı çatışmaları yani etnik çatışmaları başlatacağını, üçüncü ve son hipotezlerinde ise çevresel kıtlığın aynı anda ekonomik kaybı artırarak toplumsal kurumları altüst edeceğini ve sonrasında iç çatışma ve isyan gibi yoksunluğa bağlı çatışmalara neden olacağını ortaya koymaktadır (Homer-Dixon, 1994: 6-7).

Günümüzde bu tarz çatışmalar giderek artış göstermektedir, örneğin Batı Şeria ve Golan Tepeleri'ndeki su ve toprak çatışması, Senegal Nehri vadisindeki etnik sürtüşmeler ve tarım arazilerinin zarar görmesi, Hazar Denizi'nde petrol kaynakları için verilen mücadele bu tarz çatışmalardır ve bu kaynakları elde etmek için çıkan çatışmaları etnik gerilim, tarihi husumetler, eşitsizlik ve dünya siyasetinde kaynaklarının öneminin giderek artmasından soyutlamak mümkün değildir (Hamilton, 2003) Yine de, kıtlık ve çevresel etmenler birbiriyle etkileşime

geçtiklerinde en ciddi toplumsal etkiyi yaratmaktadır ve çevresel kıtlık ciddi bir boyut kazandıkça bazı toplumların ortaya çıkan duruma ayak uydurma kapasitesi yetersiz kalmaktadır, bu nedenle çevresel stres nedeniyle sürekli bir iç çatışmayla yüz yüze kalan ülkeler muhtemelen parçalanacak ya da daha otoriter bir hal alacak, parçalanmış ülkeler büyük göçlerin ana kaynağı haline gelerek güvenlik, ticaret ve çevresel koruma hakkındaki uluslararası anlaşmaların müzakere edilmesinde ve hayata geçirilmesinde başarısız olacak, otoriter rejimler de içerideki baskıyı azaltmak için diğer ülkelere saldırıya geçecek, dolayısıyla yine uluslararası güvenlik bundan zarar görecektir (Homer-Dixon, 1994: 39-40).

Homer-Dixon'ın dile getirdiği gibi arz ve talep temelli kıtlık ile yapısal kıtlık çeşitlerinden birinin ya da birkaçının sonucunda ortaya çıkan çevresel kıtlığın ülke içinde silahlı çatışmalara yol açabilecek bazı sonuçlar doğurmaktadır ve çevresel kıtlık ile çatışma arasındaki değişkenler azalan tarımsal üretim, ekonomik faaliyetler, göç ve zayıflamış devletlerdir (Hague ve Ellingsen, 1998: 301). Hague ve Ellingsen, Homer-Dixon'ın modelini temel alarak ülkelerdeki silahlı iç çatışmaların ortaya çıkma ihtimalini arazi kaybı, ormanların azalması, tatlı su kaynaklarının azalması, aşırı nüfus yoğunluğu ve yüksek gelir eşitsizliği bakımından inceleyerek bu olumsuzlukların görülmesi durumunda o ülkedeki silahlı iç çatışmaların da dolayısıyla muhtemelen artacağını ileri sürmektedir (Hague ve Ellingsen, 1998: 302).

Çevresel değişim yenilenebilir kaynak kıtlığının üç esas nedeninden sadece biridir, diğerleri de nüfus artışı ile haksız kaynak dağılımıdır. Çevresel kıtlık kavramı ise bu üç kaynağı da kapsamaktadır, bununla beraber çevresel sorunlar kaynak kıtlıkları olarak tarif edilmektedir, oysa kaynaklar basit bir şekilde ikiye ayrılırlar: Petrol ve demir cevheri gibi yenilenemeyen kaynaklar ve tatlı su, orman, verimli topraklar ve ozon tabakası gibi yenilebilir kaynaklar. Sıkça kullanılan çevresel değişim terimi ise yenilebilir kaynaklarda insanların neden olduğu azalmaya işaret etmektedir; ancak çevresel değişim yukarıda da bahsedildiği gibi yenilenebilir kaynak kıtlığının üç sebebinden biridir (Homer-Dixon, 1994:8).

Homer-Dixon ve Percival çevresel kıtlığın üç çeşidinin olduğunu belirtmektedirler: Birincisi, çevresel kaynağın bozulması ve azaltılmasının neden olduğu arz temelli kıtlık, ikincisi nüfus artışından kaynaklanan talep temelli kıtlık ve

sonuncusu haksız toplumsal kaynak dağıtımından kaynaklanan yapısal kıtlıktır (1998: 280). Bu üç çeşit kıtlık arasında iki çeşit etkileşim şekli bulunmaktadır, bunlardan birincisi kaynak zaptı, ikincisi de ekolojik marjinalleşmedir (Homer-Dixon ve Percival, 1998: 280). Kaynak zaptı, artan kaynak tüketiminin kaynağın azalmasıyla bir arada görülmesiyle ortaya çıkar; örneğin toplumdaki güçlü bir grup kendi lehine kaynak dağılımını değiştirdiğinde toplumun geri kalanı kıtlığa maruz kalmaktadır (Homer-Dixon, 1994: 15-16). Kaynak zaptı, bir toplumdaki güçlü grupların kıt kaynakların mülkiyetini ve kontrolünü ele geçirmesine imkan vererek bu grupların zenginliklerini ve güçlerini artırmasını kolaylaştırır (Khagram, 2003: 295). Ekolojik marjinalleşme ise artan kaynak tüketiminin dağıtımdaki yapısal eşitsizliklerle bir arada görülmesiyle ortaya çıkarak dezavantajlı grupların çevresel tehdit altındaki ekolojik açıdan daha kırılgan bölgelere uzun süreli bir şekilde göç etmesine neden olur (Khagram, 2003: 295), örneğin kaynaklara erişimi reddedilen daha zayıf gruplar ekolojik açıdan daha hassas olan bölgelere göç ederler (Homer-Dixon, 1994: 15-16). Doğal çevrenin kırılgan yapısı artan nüfus yoğunluğu, düşük sermaye, zayıf kurumsal düzenlemeler de eklenince ciddi bir çevresel zarara yol açmaktadır (Khagram, 2003: 295).

Homer-Dixon, çevresel değişikliklerin şiddetli çatışmaların bir nedeni olup olmadığını sorguladığı makalesinde çevresel bozulmanın özellikle gelişmekte olan toplumlarda sayısız ciddi değişime neden olabileceğini belirtmekte ve çevresel değişikliklerin toplumlarda yarattığı etkilerin çevresel değişim ve şiddetli çatışma arasında nasıl bir bağ kurduğunu incelemektedir (1991: 90). Çevresel bozulmanın neden olduğu tarımsal üretimdeki azalma, ekonomik çöküş ve beraberinde getirdiği yoksullaşma, nüfus hareketliliği, bir diğer deyişle çevresel mülteciler, kurumların, meşru ve kabul görmüş toplumsal ilişkilerin bozulması şiddetli çatışmalara giden yolda önemli roller oynamaktadır. Tarımsal üretimdeki düşüş kötü beslenmeye ve hastalıklara neden olarak kırsal toplumu zayıflatmakta, insanların buldukları yerleri terk etmesine neden olmakta, ekonomik çöküş ulusal hedefe olan inancı baltalamakta, vergi sistemini zayıflatmakta, mali, hukuki ve siyasi kurumları zedelemekte, büyük nüfus hareketleri işgücü piyasasını bozmakta, sınıf ilişkilerini değiştirmekte ve etnik gruplar arasındaki geleneksel ekonomik ve siyasi otorite dengesini tersine çevirmektedir (Homer-Dixon, 1991: 90-98). Çevresel sorunların ve

değişikliğin getirdiği bu sorunlar giderek toplumu da etkilemekte ve toplumda ortaya çıkan huzursuzluk ve çıkarların karşılanması ihtiyacı iç çatışma, iç savaş ya da komşularla savaş olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960'lı yıllarda koloni döneminin sona ermesiyle birlikte Afrika'nın pek çok bölgesinde ve ülkesinde ortaya çıkan durum budur. Çevresel değişim ve bozulma bu iç savaşların ve ülkeler arası savaşın tek nedeni olmasa da kalkınmayı da etki altına alan esas bir unsur olarak hareket ettiğinden temel nedenlerden biri olarak kabul edilebilir.

Kaynaklar için verilen mücadele antik Yakın Doğu'da kayıtlara geçmiş ilk savaşlardan beri çatışmaya neden olan bir etmendir. Bugün olduğu gibi o zaman da tarıma elverişli topraklar, özellikle Dicle-Fırat, Ürdün ve Nil havzaları gibi nehir yataklarının kontrolü için devletler birbirleriyle savaşmışlar, aynı zamanda değerli mineral, maden, baharat ve kereste gibi değerli kaynaklar için pek çok savaş yaşanmış; on beşinci yüzyılda başlayan sömürgecilikle beraber kaynak ihtiyacını karşılamaya yönelik savaşlar devam etmiştir (Klare ve Zellen, 2008 : 2) İnsanlık tarihi boyunca, kaynak savaşları önemli bir rol oynamışsa da İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve Sovyet Rusya tarafından ortaya konan siyasi ve ideolojik gereklilikler yüzünden hep gölgede kalmış, ancak ideolojik kutupların yok olmasıyla beraber açılan yeni çağda yeniden su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Devletlerin güvenlik politikalarında ekonomik canlılığa daha fazla önem verilmesi göz önünde tutulduğunda, bu yeni dönemde kaynaklara yönelik dünya çapındaki talep artışı, kıtlık ihtimalleri, çeşitli mülkiyet ihtilaflarının ortaya çıkması ve hayati önem taşıyan maddelere yönelik çatışmalar artmaya devam edecektir (Klare, 2002: 25). Kaplan'a göre kabileler arasındaki mücadelelere ek olarak kıt kaynaklar demokratik ve kurumsal bir geleneğe sahip olmayan pek çok insan üzerinde ciddi bir baskı meydana getirecektir (Kaplan, 1994: 6).

Kaynakların ülkeler arası çatışmalarda önemli bir etmen olmasının üç nedeni vardır: Bunlardan birincisi kaynakların devletlerin ulusal güvenlik hedefleri arasında yer alması, ikincisi kaynakların maddi kıymetler olarak kabul görmesi ve üçüncüsü, önemli kaynaklara yöneltilen güvenlik tehditlerinin ulusal güvenlikle ilgili tehdit olarak algılanmasıdır (Hamilton, 2003: 27). Kaynaklar için girişilen çatışmalar, etnik tansiyon, tarihsel düşmanlık ve eşitsizlik gibi başka çatışma nedenlerinden ayrı tutulamaz ve artan nüfus, endüstriyel büyüme, petrol ürünlerine ve elektriğe, kısacası

enerji kaynaklarına olan ihtiyaç, gelişmekte olan ülkelerindeki ekonomik ve endüstriyel kalkınma ihtiyacı göz önünde tutulduğunda kaynak kıtlığı ve bolluğu üzerine yapılan siyaset gelecekte giderek daha tartışmalı bir hal alacaktır (Hamilton, 2003: 27).

Kaynaklar, ülkeler için fevkalade önem taşımaktadır. Kaynaklar, siyasi kargaşa ve çatışmalardan zarar görebilecek maddi kıymetlerdir, işte bu yüzden bu maddi varlıklara fiziksel koruma sağlamak gerekmektedir (Klare, 2002 : 9). Peki ama kaynakları bu kadar önemli kılan şey nedir? Klare, ekonomi merkezli güvenlik politikasının en azından sanayileri için ham madde ithalatına muhtaç olan ülkelerde kaynakların korunmasına her zaman vurgu yapılmasına neden olduğunu belirtmekte ve günümüz dünyasında ideolojik çatışmaların neredeyse ortadan kaybolmasının kaynakla ilgili kaygıların merkeze oturmasına, böylece hayati önem arz eden maddelerin korunmasının devletlerin öncelikli güvenlik görevleri arasında yer almaya başladığını ifade etmektedir (Klare, 2002 : 14).

Kaynakların ulusal güvenlik açısından önemi ve önemli kaynak rotalarının güvenliğinin sağlanması hususu Carter'ın 1980'de Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı işgal etmesi üzerine yaptığı çıkışla kendini göstermiştir. Carter doktrini olarak da adlandırılan Jimmy Carter'in 23 Ocak 1980 tarihli ulusa sesleniş konuşmasında Sovyet işgali altındaki bölgenin büyük bir stratejik önem taşıdığını ve dünyanın ihraç edilen petrol rezervinin üçte ikisinden fazlasını içerdiğini, Afganistan işgaliyle birlikte Sovyet ordularının önemli petrol rotalarından biri olan Hürmüz Boğazı'na çok yaklaştığını ve aynı zamanda Orta Doğu petrollerinin sevkiyatının serbest bir şekilde yapılmasına karşı da büyük tehdit oluşturduğunu dile getirerek İran Körfezi bölgesinde kontrolü ele geçirmeye çalışma girişimlerinin ABD'nin çıkarlarına karşı bir saldırı olarak kabul edileceğini belirterek bu saldırıların askeri güç dahil olmak üzere gerekli şekillerde bertaraf edileceğini sert bir şekilde dile getirmiştir (Carter, 1980: 3). Carter'in şu sözleri, doğal kaynakların ulusal güvenlik konusunda büyük önem taşıdığını ve kaynakların güvenliğini sağlamak adına bir devletin şiddete ve çatışmaya başvurabileceğini göstermesi açısından önemlidir:

İran ve Afganistan'daki kriz çok önemli bir ders çıkarmamızı sağlamıştır: Yurtdışından ithal edilen petrole aşırı bağımlılığımız ulusal güvenliğimiz için açık ve mevcut bir tehdit arz etmektedir. Bu ihtiyaç hiçbir zaman bu kadar acil olmamıştır. Eninde sonunda, ABD için açık ve kapsamlı bir enerji politikasına sahip olmamız gerekir (Carter, 1980: 5).

Soğuk Savaş sonrası dönemde kaynaklar ve ekonomiyle ilgili kaygılara büyük önem atfeden tek devlet ABD değildir. 1990'dan beri pek çok büyük devlet aynı önemi göstermiştir, yine de yeniden yapılanmadaki esas karakter bir ülkeden diğerine değişiklik arz etse de bu çabaların genel sonucu uluslararası güvenlik ilişkilerinin ekonomikleştirilmesi olmuştur; örneğin Rusya, engin petrol ve maden kaynaklarının güvenliğine önem vermeye başlamış ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin tarafından 2000 yılında onaylanan askeri doktrinde Rusya'nın askeri güçlerinin vazifeleri arasında açık denizlerde ve Rusya Federasyonu'nun kara sularında, kıta sahanlığında ve münhasır ekonomik bölgesindeki ulusal çıkarlarının korunması ve ekonomik faaliyete yönelik güvenlik koşullarının yerine getirilmesi yer almaktadır (Klare, 2002: 11)

İnsan hayatındaki ve ekonomik faaliyetlerdeki önemlerinden ötürü su ve petrol ulus devletler arasında savaşı tetikleyebilecek kaynaklar olmasına karşın diğer kaynaklar ülke içinde genellikle etnik ve siyasi hizipler arasında çatışmaları tetiklemektedir. Altın, elmas, değerli madenler ve kereste dünya çapında büyük taleple karşılaştığından bunlara sahip olmak iyi bir kazanç kaynağına sahip olmak demektir. Genel olarak kaynak temelli iç savaşlar uzun vadeli etnik, siyasi ve bölgesel düşmanlıklara dayanmaktadır ve pek çok vakada kaynak arayışı, mevcut devletten kopmaya çalışan ya da siyasi gücünü artırmaya çalışan etnik ya da dini bir grup tarafından işgal altında tutulan bir bölge üzerinde yoğunlaşmaktadır ve bu yüzden bu tarz çekişmeler uluslararası medyada etnik ve mezhep kaynaklı çatışmalar olarak tarif edilmektedir (Klare, 2002: 191).

1.2. SİLAHLI ÇATIŞMA VE ÇATIŞMA ÇÖZÜMLEME

Çevresel kıtlık, başka bir deyişle kaynak kıtlığı günümüz dünyasında artan nüfus yoğunluğu ve kapitalist sistemin küreselleşmeyle bütün dünyaya yayılmasıyla birlikte insanların ve ülkelerin ihtiyaçlarını şekillendirmekte ve ihtiyaçlar ile

çıkarların birbiriyle çakışması sonucunda çatışma ortaya çıkmaktadır. Bir önceki kısım çatışma ile kaynak kıtlığı, daha doğrusu kaynak ihtiyacı arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu ilişkiye açıklık kazandırır nitelikte Toronto grubunun ortaya koyduğu çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Ancak, çevresel güvenlik algılarının yanı sıra çatışmaların pek çok farklı sebebi olabilir. Bu kısım, çatışmaları genel olarak değerlendirerek çatışma çözümlene yöntemlerini sıralamakta ve kaynak temelli çatışmaların da ardında yatan ihtiyaç temelli çatışmalara dikkat çekmektedir.

1.2.1. Çatışma Nedir?

Çatışma olumlu bir kavram değildir, yine de olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilen bir olgudur. Çatışma, temelde farklı çıkarların karşı karşıya gelmesidir. Bir tarafın çıkarları diğer tarafın ya da tarafların çıkarlarıyla karşı karşıya geldiğinde çatışma durumu ortaya çıkar. Evrim rekabeti içerdiğinden çatışma insan doğasında ve hayatın her aşamasında vardır (Cooper, 2003: 87-88). Rekabet her alanda mevcuttur. Ancak, çevresel güvenlik açısından bakıldığında çatışmayla sonuçlanan rekabet kaynakların elde edilmesine yöneliktir. Bir ya da birden çok tarafın aynı anda aynı kıt kaynakları elde etmek için çabalaması olarak genel anlamda tanımlanan bir çatışmada, rekabetin doğası gereği, birden fazla taraf olması gerekmektedir (Swanström ve Weissmann, 2005: 9).

Çatışma, özellikle farklı gruplar, etnik veya dini unsurlar arasındaki şiddetli ve silahlı çatışma ülke içi ve ülkeler arası savaşlara, uzun yıllar süren, ülkelerin yıkımına neden olan iç savaşlara neden olmaktadır. Bununla birlikte çatışma kavramı uluslararası ilişkiler alanında şiddetli ve silahlı çatışmaları akla getirirse de günlük hayatta pek çok anlama sahiptir. Gündelik hayatın her adımında insanlar arasında yahut insanların meydana getirdiği toplumsal yapılar arasında çatışma baş gösterebilir. Çatışma, toplumsal uyumu bozan bir durumdur ve savaş hali gibi bazı durumlarda çatışmaya dahil olan tarafların yanı sıra geri kalanların hayatlarını da ciddi bir şekilde etkilemektedir (Cooper, 2003: 92). Çatışma, bu nedenle pek çokları tarafından davranış ve eylemlerle ilişkilendirilmektedir. İki ülkenin birbiriyle savaş halinde olması bir çatışmadır ve savaş alanında yaşananlar savaşan tarafların birbirleriyle olan ilişkilerini belirler. Eylemlerse çatışmayı meydana getirir (Wallensteen, 2002: 15). Savaşın bir kazananı olduğu gibi bir de kaybedeni olacaktır.

Ancak, her iki taraf da berabere kalabilir, savaş hali uzadıkça uzayıp çözümsüzlükle ve farklı sorunlarla sonuçlanabilir. İşte bu noktada savaşa neden olan çatışmanın çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Çatışma, böylelikle çatışmanın çözümünü de gerekli kılmaktadır. Wallensteen'in ifade ettiği gibi çatışma, çatışma çözümlenmeden önce gelir (Swanstörn ve Weissmann, 2005).

Çatışmanın yoğunluk durumuna göre döngüsel bir yapısı vardır: İstikrarlı bir durumdan kriz ya da savaşa dönüşebildiği gibi savaş ya da krizden göreceli bir barış haline de dönüşebilir (Swanstörn ve Weissmann, 2005: 12). Bununla beraber, çatışmanın alternatifleri duruma göre değişiklik arz edebilir. Savaşları bazen can sıkıcı ateşkesler takip eder ve bu ateşkes sırasında taraflar tekrar güçlenmenin, kaynaklarını tazelemenin, gelecekte karşılarına çıkacak yeni bir çatışma için hazırlanmanın yollarını ararlar. Aslında, çatışma çözümlenmeyle çatışmalar çözümlenmeye çalışılsa da bazı durumlarda buna rağmen çatışma dış taraflara fark ettirilmeden devam eder. Bunun nedeni, taraflardan birinin ya da her ikisinin geri adım atmanın neticeleriyle, yenilginin utancıyla, hayal kırıklığına uğramış taraftar kitleleriyle ve hem içeride hem de dışarıda bir irade ve güç kaybıyla karşılaşmak istememesidir (Cooper, 2003: 92).

Mostert, davranış biçimlerindeki anlaşmazlıklar olarak tanımladığı çatışmanın kaynaklarını üçe ayırdığını ifade etmektedir: Gerçek anlaşmazlıklar, çatışan hedefler ve ilişki boyutu. Gerçek anlaşmazlıklar, fikir ve eylemlere dair anlaşmazlıklar olduğu gibi birkaç nedenden ötürü ortaya çıkabilir. Bunlar belirsizliklerin var olması, çatışmaya taraf olanların çoğu zaman iletişim eksikliği ya da zayıf iletişim nedeniyle farklı bilgiye sahip olması, bireylerin ellerinde bulundurdukları bilgiyi işlerken sınırlı bir kapasiteye sahip olmasıdır. Anlaşmazlıkların yanı sıra çatışmaların en önemli nedenlerinden biri çatışan hedeflerin var olmasıdır. Hedefler, çeşitlilik sergileyebilir. Hedeflerin yanı sıra bu hedeflerle erişilmek istenen çıkarlar ve değerler de çatışma kaynağı olarak büyük önem taşımaktadır. Çatışmanın diğer bir nedeni de taraflar arasındaki ilişkinin boyutudur. Mostert, bu boyutu da güvensizlik ve güç mücadeleleri başlıkları altında incelemektedir. Ona göre güvensizliğin altında yatan esas neden ise taraflar arasındaki iletişim eksikliğidir. Güç mücadelesinde ise bir rekabet mevcuttur ve bu rekabet makam, bilgiye erişim, mali kaynaklar gibi güç kaynaklarına erişebilmeyi hedef almaktadır (Mostert, 1998: 207-208). Güç

kaynaklarına erişim için girişilen rekabet aslında çatışmanın tarafları arasındaki güvensizliği de artıran bir unsur olmaktadır. Aynı şekilde Ruanda'da 1960'lı yıllara gelindiğinde Hutuların Bahutu Manifestosu ile güç mücadelesine ciddi bir şekilde girmeleriyle birlikte koloni sonrası dönemde Tutsilerle güç rekabeti içine girecekler ve bu mücadelenin gerektirdiği rekabet ortamı silahlı ve şiddetli çatışmaları beraberinde getirdiği gibi iki taraf arasında güvensizliğin de artmasına neden olacaktır.

Çatışmayı üç unsur meydana getirmektedir. Bunlar eylem, uyuşmazlık ve aktörlerdir. Bu üç unsur bir araya geldiğinde, en az iki aktörün (tarafın) aynı anda mevcut kıt kaynakları elde etmeye çabaladığı toplumsal durumun ortaya çıkması olarak tanımlanabilecek çatışmayı meydana getirmektedir. Aktörler olarak adlandırılan taraflar çatışmanın temelini oluşturmaktadır (Wallensteen, 2002: 16), çünkü taraf olmadan çatışmanın var olması imkansızdır. Bu durumda, çatışmayı meydana getiren esas unsur aslında taraflar arasında özellikle kaynaklarla ilgili olarak baş gösteren çıkar meselesidir. Mevcut bir çıkar ve kaynağı elde etme dürtüsü olmaksızın çatışmanın var olması mümkün değildir, çünkü bu noktada çıkarların öncelikli olmasından dolayı kaynakların paylaşılmak istenmemesi durumu ortaya çıkmaktadır ve bu durum uzlaşmayı engellemekte, çatışmanın çıkmasına neden olmaktadır. Çatışma, ilk aşamada fikirlerde ortaya çıkabileceği gibi şiddet içerebilir, savaşımlara, büyük dünya savaşlarına neden olabilir.

Çatışma, yukarıda belirtildiği gibi kıt kaynakların elde edilmesi söz konusu olduğunda ortaya çıkmaktadır. Ancak bu kaynaklar somut kaynaklar olabileceği gibi irade, güç, mevki gibi soyut kaynaklar ve kaygılar da olabilmektedir. Söz konusu kaynaklar sayılarla, parayla ve metrekaresi hesabıyla ölçülebileceği gibi kabul görme, sorumluluk alma, psikolojik cezalandırma gibi soyut değerler de olabilir ve adalet meselesiyle, ahlaki normlarla ve suçlarla ilgili uyuşmazlık konuları da olabilir (Wallensteen, 2002: 17). Ancak, bu tezin esas amacı eski Alman Doğu Afrika kolonileri olan Ruanda ve Burundi'de soykırıma kadar varan şiddeti içeren ülke içi şiddetli çatışmalara getirilen çatışma çözümleme örneklerini irdelemek olduğundan çatışma kavramının silahlı çatışma boyutu ele alınacaktır. Wallensteen, çatışmayı üç kısma bölerek incelemektedir: Toprak ve hükümet etrafındaki ülkeler arası çatışmalar, hükümete yönelik ülke içi çatışmalar ve toprağa yönelik ülke içi

çatışmalar (2002:74). Hem ülke içi hem de ülkeler arası çatışmalar silahlı ve ciddi boyutlarda olduklarında benzer uyuşmazlıklar söz konusu olmakta, toprak ve hükümet iki farklı uyuşmazlık alanı olarak ortaya çıkmaktadır (Wallensteen, 2002: 74). Çatışmalar, bir ya da birden çok sebepten kaynaklanabilir. Afrika'daki çatışmaların bir çoğu nüfusun etnik ya da kabilesel unsurları arasındaki tarihsel eşitsizliklerin su yüzüne çıkardığı toplumsal dengedeki bozukluklardan kaynaklanmaktadır. Özellikle Ruanda ve Burundi'deki çatışmalar böylesi bir eşitsizliğin neticesinde ortaya çıkmış çatışmalar olup hükümete ve toprağa yönelik ülke içi çatışmalardır (Khalil, 2000: 296-297).

1989-1995 yılları arasındaki 96 çatışmadan sadece beşi ülkeler arasında yaşanmıştır. 1815 yılından sonra devletler arasında yaşanan silahlı çatışmalardaki ölü sayısı İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte zirveye erişmesine karşın ülke içi çatışmalardaki ölü sayısı 1990'ların başından itibaren artmaya başlamıştır. 1975 – 1994 yılları arasında ülke içi savaşlardaki ölü sayısı ülkeler arasındaki savaşlardaki ölü sayısından daha fazla olmuştur. Böylelikle ülkeler arası silahlı çatışmalardan ülke içi silahlı çatışmalara doğru bir kayma meydana gelmiş ve bu değişim Soğuk Savaş'ın da sonunu getirmiştir (Wallensteen ve Sollenberg, 1996: 356).

1945 yılından beri ülke içi silahlı çatışma sayısında bariz bir artış yaşanmış ve 1970'lerin ortasına kadar aslında bu artış uluslararası sistemde yeni ortaya çıkan bağımsız devletlerin ortaya çıkışıyla başa baş gitmiş; ancak sonrasında çatışma sayısı ortaya çıkan yeni devlet sayısından daha çok olmaya başlamıştır. Bu dönemdeki ülke içi silahlı çatışmaların pek çoğu gelişmekte olan ülkelerde, birkaçı da Afrika Boynuzu ve Orta Amerika gibi ciddi çevresel bozulmanın görüldüğü yerlerde meydana gelmiştir (Hague ve Ellingsen, 1998; 199).

1990'lara gelindiğinde ise bu çatışmaların çevresel meselelerle bağlantılı olabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır (Martin, 2005: 329). Nüfus artışının getirdiği baskı ve tarımsal arazilerin dağılımı, toprak, orman ve sudaki tahribatının demografik unsurların yanı sıra siyasi ve ekonomik etmenlerle de ilgili olması, yoğun bir şekilde mahsul alımı, 1980'lerde ve 1990'larda Üçüncü Dünya ülkelerinin Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlara aşırı oranda

borçlanarak liberalleşme ve ihracat temelli büyüme stratejileri takip etmeleri ülke içi silahlı çatışmaların artmasına ortam hazırlamıştır (Hague ve Ellingsen, 1998: 303).

Ülke içi çatışmalarda ülkenin kendi nüfusunun artmasının yanı sıra Sahraaltı Afrika'daki ülkeler arası ve ülke içi çatışmaların neticesinde karşılaşılan insan göçü ve mülteciler de ülke içindeki nüfusu artırmaktadır. Böylelikle nüfus yoğunluğundaki artış su kaynakları, tarımsal arazi ve ormanların azalmasına neden olarak yerel doğal kaynakların üzerinde bir baskı unsuru teşkil etmektedir (Martin, 2005: 332). Kaynak için verilen mücadele mevcut eşitsizlik algısını artırarak grup kimliklerinin katılaşmasına ve sonuçta gruplar arasında husumete neden olmaktadır (Martin, 2005: 333). Ülkeler arası çatışmalar Soğuk Savaş'ın son bulmasından bu yana, yirmi yıl öncesindeki gibi büyük bir mesele olmasa da, uluslararası ilişkiler açısından ve uluslararası örgütler için bir sorun teşkil etmeye devam etmektedir. Soğuk Savaş'ın ardından çok az ülkeler arası savaş ortaya çıkmış ve Batı ile Doğu arasındaki küresel çatışma ortamı ortadan kaybolmuştur; bununla birlikte ülke içi çatışmaların sayısının artmasına karşın ülkeler arası çatışmalar halen daha varlık göstermeye devam etmektedir ve ülkeler arasında çekişme var oldukça varlığını korumaya devam edecektir (Wallensteen, 2002: 127).

Ülke içi çatışmalarda taraflar o ülkenin asli unsurları olduklarından devleti ve hükümeti ele geçirmek gayesini güderler. Bu nedenle çatışma dinamikleri genellikle ülke içinde farklı taraflara karşı beslenen kin üzerinde yükselir ve iç savaşların getirdiği toplumsal yıkım diğer çatışma çeşitlerinden daha büyüktür. İnsanlar arasında çekilen çizgiler ideolojik, ekonomik ya da toplumsal olabilir ve iç savaşın tarafları büyük ölçüde tarih boyunca tanımlanan kimlikler etrafında şekillenmektedir (Wallensteen, 2002: 133). Tıpkı, Ruanda ve Burundi'de yaşanan iç savaş ve soykırımda Hutular ile Tutsilerin tarih boyunca özellikle koloni döneminde Batılı koloniyel güçler Almanya ve Belçika tarafından kendilerine atfedilen kimlikler etrafında bir araya gelerek iç savaşın dinamiklerinden iki tarafı meydana getirmesi gibi. İç savaşlar, kabile çatışmasına dayanabileceği gibi etnik ya da dini temelli de olabilir. Bu sebeplerin yanı sıra çevresel çatışmanın ya da çevresel güvenlik kaygılarının çevre ve şiddetli çatışma arasında nedensel bir bağlantısının olup olmadığı masaya yatırılmaya başlanmıştır (Martin et. al, 2006: 1). Çevresel çatışma çalışmalarının temelinde iki farklı boyut yatmaktadır, bunlardan birincisi kaynak

bolluğu, ikincisi de kaynak kıtlığıdır. Yüksek değere sahip petrol, altın, elmas, kereste gibi diğer kaynakların isyancıları finanse ederek mevcut şiddeti artırması nedeniyle kaynak bolluğu ayrılıkçı hareketleri tetikleyen bir etmen olarak görülmekte, buna karşın kaynak kıtlığı da muhtemel şiddet nedeni olarak görülmektedir. Kaynak kıtlığı, azalan kaynaklara karşın artan talep ve artan dağılım eşitsizliğinden kaynaklanan su, toprak, yakacak odun gibi yenilenebilir kaynakların azalmasını ifade etmektedir (Martin et. al, 2006: 1). Kaynakların kullanımına yönelik rekabet mevcut eşitsizlik algılamasıyla birleşmek suretiyle grup kimliklerinin belirginleşmesine ve gruplar arası tutumların katılaşmasına katkıda bulunmakta, böylelikle gruplar arası (etnik) çatışma ortaya çıkmaktadır (Martin et. al, 2006: 3).

1.2.2. Çatışma Çözümleme

Wallensteen'in ifade ettiği gibi çatışmayı çatışmanın çözümlenmesi takip etmektedir. Çatışma çözümleme, çıkar çatışmalarını sona erdiren, çatışmanın taraflarını dizginleyen, çatışma sonunda ortaya çıkan zararı azaltan, ihtilafı çıkarların gerek zorla gerekse de anlaşmayla çözümlendiği bir süreçtir (Cooper, 2003: 88). Bu süreç, çatışmalara bağlı olduğundan uzun zaman alabilir. Bu süreç esnasında çatışma devam edebilir, büyüyebilir ve çatışmalarının pek azı kesin çözümlerle ve en önemlisi barışla sonuçlanabilir. Çatışmanın çözümlenmesinde Cooper (2003: 89-90) aşağıdaki soruların yanıtlarının aranması gerektiğini ifade etmektedir:

- Çatışmanın tarafları kimler?
- Taraflar çatışmayla ne elde etmek istiyorlar?
- Her bir tarafın bir diğerine vermek zorunda kalacağı şey nedir?
- Çatışmanın alternatifleri nelerdir?
- Çatışmanın çözüme kavuşturulamaması durumunda ortaya çıkması muhtemel olan şey nedir ve bu durum makul bir şekilde tolere edilebilir mi?

Yukarıda bahsedildiği üzere çatışmaların farklı nedenlerinin olduğunu bilmek ve farklı temel mekanizmaların farkında olmak çatışmaları çözmeye yetmese de çatışmaların çözüme kavuşturulabilmesi için gereklidir, çünkü çatışmaların

genellikle birden fazla iç içe geçmiş nedenleri bulunduğundan tek çözüm mekanizmaları işe yaramayacaktır. Bu nedenle aynı anda farklı nedenleri ele alabilecek farklı çatışma çözümleme yöntemlerine gereksinim duyulmaktadır (Mostert, 1998: 210). Mostert, çatışmanın nedenlerini üçe ayırdığı gibi çatışma çözümlemeyi de dört başlık altında incelemektedir: Müzakere, bağlayıcı tahkim ve karar, kurumsal çözümler, çatışmadan kaçınma ve şiddet. Birincisinde tarafların kendisi, bazen üçüncü bir tarafı da dahil etmek suretiyle bir tartışma ve müzakere yoluyla anlaşmaya varmaya çalışırlar. İkincisinde taraflar kendi kararlarını almaktan ve bu şekilde bir anlaşmaya varmaktan vazgeçerek kararın bir üçüncü taraf tarafından verilmesini talep ederler ve üçüncü tarafın, çoğunlukla bir hakemin ya da arabulucunun yahut da bir arabulucu kuruluşun, uluslararası örgütün verdiği karara uymayı kabul ederler. Üçüncüsünde kurumsal uzun vadeli çözümler söz konusudur, mevcut veya belirli bir çatışmayı çözmek yerine ileride meydana çıkabilecek bir çatışmanın ortaya çıkmasını önlemeye yönelik kurumsal tedbirler alınır. Dördüncüsünde, taraflar çatışmadan kaçınırlar yahut da şiddet yoluyla çatışmayı bastırmaya çalışırlar (Mostert, 1998: 210-211).

Wallensteen ise Mostert'in ifade ettiği dört esas yönteme ek olarak uyuşmazlıkları sonlandırmada kullanılan yedi farklı mekanizmayı şöyle sıralamaktadır: Tarafların önceliklerinde değişiklik yapması, kaynakların bölünerek kullanılması, taraflar arasında pazarlık yapılması, paylaşımlı kontrol, kontrolün başka bir kimseye bırakılması, çatışma çözümle mekanizmalarından tahkim ve hukuki sürece başvurma, erteleme ve unutmama (Wallensteen, 2002: 53-56). Çatışma, uyuşmazlığın bir göstergesi ve sonucu olduğundan bu mekanizmalardan çatışmaların çözümlenmesinde istifade edilmektedir. Ancak, çoğu zaman özellikle şiddetli ve silahlı çatışmalarda önceliklerin değiştirilmesi, ortak kaynak kullanımı, paylaşımlı siyasi irade, erteleme ve unutmama gibi mekanizmaların ancak çatışma çözümleme mekanizması devreye girdikten sonra uygulamaya konduğu görülmektedir. İleriki bölümde söz edileceği gibi Ruanda ve Burundi'deki iç savaşı bitirmeye yönelik yapılan Arusha görüşmeleri ve neticesinde ortaya çıkan Arusha Kayıtları ile Arusha Barış ve Uzlaşma Anlaşması çatışma çözümleme mekanizması olarak taraflar arasındaki anlaşmazlığı siyasi iradede ve kaynakların kullanılmasında (ordu, bürokratlar vb.) paylaşımaya yöneltmiştir. Ayrıca Burundi'de 1990'lı yılların önemli

bir arabulucu şahsiyeti olan Nelson Mandela'nın devreye girmesiyle çatışmanın çözümü için üçüncü bir tarafa, bir arabulucuya Arusha görüşmelerinde yer verilmiştir. Cooper'a göre çatışmaların çözüme kavuşması için şu koşullardan birinin ya da birkaçının gerçekleşmesi gerekmektedir: Taraflardan birinin çatışmaya devam edecek gücü kalmayacak şekilde yenilgiye uğratılması, taraflardan birinin teslim olması ya da vazgeçmesi, her iki tarafın da çatışmadan gönüllü bir şekilde geri çekilmesi, taraflardan birinin kaynaklarını tüketmesi nedeniyle çatışmaya devam etme isteğinden gönüllü olarak vazgeçmesi, çatışma için verilen mücadele nedeniyle her iki tarafın da yıpranması ve çatışmaya devam edecek güçlerinin kalmaması, uzlaşmazlık nedeni olan unsurun ortadan kalkması, üçüncü bir tarafın çatışmaya müdahalesi, tarafların kendi aralarında ya da başka dış unsurların yardımıyla bir anlaşmaya varması (Cooper, 2003).

Çatışma çözümlemede en çok görülen durum üçüncü bir tarafın, çevre ülkelerin, süper güçlerin, uluslararası örgütlerin, bölgesel örgütlerin, bir arabulucunun çatışmaya müdahale etmesidir. Afrika'daki çatışma çözümleme tablosu da bu şekildedir. Birleşmiş Milletler, NATO gibi uluslararası örgütler ile Afrika Birliği gibi yerel bölgesel örgütler bölgede çatışmayı çözmek için faaliyette bulunmakta, özellikle barışı tesis etmek ya da barışı korumak amacıyla askeri güç kullanabilmekte ve askeri gücü çatışmayı sona erdirmek için konuşlandırabilmektedir. Örneğin, günümüzde Mali'deki çatışmaya Fransa üçüncü bir taraf olarak müdahale etmekte, çatışmanın çözümü için bölgeye asker sevk etmektedir. Aynı şekilde Somali'ye 1993 yılında BM önderliğinde asker gönderilmiş, ancak başarılı bir sonuç elde edilememiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi çatışma çözümleme bazı durumlarda işe yaramamakta, çatışma devam etmekte, hatta Burundi'de olduğu gibi onar yıllık aralıklarla tekrar ortaya çıkabilmektedir. Bu müdahaleler, kalıcı çözüm için yeterli olmamakla beraber Kosova'daki gibi uluslararası müdahale çabaları hayat kurtarmakla birlikte faydalı bir emsal teşkil etmiştir (Cooper, 2003: 98).

1.2.3. İhtiyaç Temelli Çatışma

Bu çalışma, çevresel güvenlik kaygılarının ardında yatan kıt kaynaklara yönelik ihtiyaca, bu ihtiyaç sebebiyle ortaya çıkan çatışmalara, özellikle ülke içi

etnik çatışmalara vurgu yapmaktadır. Eski Alman Doğu Afrika'sı'nın coğrafi sınırları içinde kalan Burundi ve Ruanda'daki silahlı çatışmalar çalışma için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Burundi ve Ruanda'daki çatışmalar her ne kadar Tutsi ve Hutular arasındaki etnik ayrışmaya ve etnik nefrete dayansa da bu çatışmanın altında yatan esas sebep doğal – yenilenebilir ve yenilenemeyen – kaynaklara yönelik ihtiyaçtır. Bir önceki bölümde verilen örnekler ve özellikle Klare'in kaleme aldıkları çatışmanın ardında yatan bu sebepleri göstermektedir. Özellikle, şiddetli ülke içi çatışmaları incelerken nedenlerini belirlemek bu tarz çatışmaların çözümüne giden yolda önemli bir adımı meydana getirmektedir. Ülke içi çatışmalar genellikle ihtiyaçların – her ne kadar ihtiyaçlar çatışmaya neden olan yegane sebep olmasa da – adalet ve eşitlikten yoksun bir şekilde karşılanmasından kaynaklanmaktadır (Zartman, 2004: 141). İhtiyaçlar, değişkendir ve farklı koşullar altında farklı seviyelerde karşılanırlar ve ihtiyaçların bir kez karşılanması her zaman karşılanması anlamına gelmez. Ayrıca, ihtiyaçların karşılanması beklentilerle ilgili olduğundan suiistimale açıktır (Zartman, 2004: 142).

Her ne şekilde olursa olsun kaynaklara yönelik her türlü ihtiyaç aslında John Burton'un, Maslow'un ihtiyaçlar teorisi hiyerarşisine dayandırmak suretiyle ortaya koyduğu İnsani İhtiyaçlar Teorisinde öne sürdüğü gibi insanların temel ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır (Burton, 2001). Çatışmalarda, insanların ihtiyaçları ile manevi insani değerlerin söz konusu olmasına rağmen çatışmalar fiziksel koşullarla tarif edilmekte ve uluslararası çatışmalar, etnik unsurlar ve bağımsızlık tehlike altında olsa da bölgesel çatışmalar olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber, her durumda saldırganlığa ve şiddete neden olan manevi ihtiyaçlar, kabul görme ve kimlik gibi özellikle eşitsizlik ortamında kızıyan ihtiyaçlar göze çarpmaktadır (Charles, 1998).

Çatışmaların kaynaklarının belirlenmesinde şu soruları göz ardı etmek pek mümkün değildir: Çatışmalar, insanoğlunun doğuştan gelen saldırganlığından mı kaynaklanmaktadır? Çatışmalar uygun olmayan toplumsal kurumlardan ve normlardan mı kaynaklanmaktadır? Şiddet öğrenilen bir şey ise o halde neden şiddet içeren hareketlerde bulunuyoruz? Uluslararası ilişkilerde çatışma çözümleme yaklaşımları bu sorulara yanıt aramaktadır. Çatışma çözümleme ile sorunların ardında yatan kaynakları tespit edilmeye çalışılmaktadır ve çatışmanın kaynaklarını

sorgulayan teorilerden biri de İnsan İhtiyaçları Teorisidir. Bu teorinin önermesine göre saldırgan hareketler ve çatışmalar bazı kurumların ve toplumsal normların doğuştan gelen insani ihtiyaçlarla uygunluk göstermemesinden kaynaklanmaktadır (Burton, 1998 ve Kök, 2007). İhtiyaçlar kurumlar tarafından karşılandığında kuruma olan destek artmakta ve o kurum güçlenmektedir. Kurum, ihtiyaçları karşılayamadığıdaysa o kuruma verilen destek ve kurumun meşruluğu azalmakta, böylesi bir durumda kurum artan muhalefet ile karşı karşıya kalmakta, neticede kurumun baskı ve zorlamayı artırmasıyla meşruluğunu çoğu insanın gözünde kaybetmekte ve çatışma insanların ihtiyaçları karşılanmadan çözüme kavuşturulamamaktadır (Burton, 1998). İnsan ihtiyaçlarından kaynaklanan bu çatışmalar kendilerine has çözümlene yöntemlerini gerekli kılmaktadır. Burada, John Burton'ın teorisi temel alınarak silahlı çatışmaların ardında yatan esas nedenler irdelenecektir.

John Burton, 1966 yılında İngiltere'de Londra Üniversitesi'nde Çatışma Analiz Merkezi'ni kurarak çatışma çözümlene tekniklerinin uluslararası ortamda yayılmaya başlamasını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1970'lerin sonlarına kadar genel çatışma teorileri ortaya atılmasına karşın Burton'a göre bunlardan hiçbiri mantık dışı toplumsal mücadelelerin devam etmesini ve bunların çözümüne yönelik gerçek fırsatları açıklamaya yetmemiştir. 1979 yılında Berlin'de İnsan İhtiyaçları hakkında bir konferans toplanmış ve bu konferansın ardından dünyanın çeşitli yerlerinden katılım gösteren biliminsanları 1988 yılında George Mason Üniversitesi'nde Alman Marshall Fonu yardımıyla Çatışma Analizi ve Çözümlene Merkezini kurmuşlardır. Burton, çatışma çözümleneyle ilgili temel teorik varsayımları bir araya getirmek suretiyle insan ihtiyaçları teorisini meydana getirmiştir ve bu teoriye göre bir çatışmanın çözümü için insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir (Stewart, 2006; Rubenstein, 2001 ve Burton, 2001). Burton, teorisinde makul bir ihtiyaçlar listesi sunmaktadır. Bu listenin başında güvenlik ve kimlik algısı bulunmakta, bunları öğrenmeye yardımcı bir çevre ile kabul görme, saygın ilişkiler ve aidiyet takip etmekte, son olarak belki de en önemli ihtiyaç olan ve ihtiyaçların karşılanmasını sağlayacak çevre üzerindeki insan kontrolü yer almaktadır (Burton, 1998). Çoğu zaman insanların ihtiyaçları ile insanların temel ihtiyaçları geçimlik ihtiyaçlarla karıştırılmaktadır. Oysa, geçimlik

ihtiyaçlar yüzünden çatışmalar çıkmasına karşın pek çok diğer çatışmanın ardında karşılanmayan öbür insani ihtiyaçlar yatmaktadır. Bunlar arasında güvenlik, kimlik, kabul görme, katılım ve anlaşılma yer almaktadır (Kök, 2007).

Burton'ın da ifade ettiği gibi insan ihtiyaçlarının genellikle kimlik, kabul görme ve güvenlik gibi tanımları dilde yer almamaktadır. Günümüzdeki pek çok olayı güç diplomasisi çerçevesinde değil de varoluşsal insan ihtiyaçları çerçevesinde anlamak mümkündür. İşte bu çerçeve, ulus devlet düzenine bağlı uluslararası sistemin neden çöküşte olduğunu, eski koloni sınırlarının neden eskisi gibi korunamadığını, azınlığı meydana getiren etnik toplulukların neden giderek artan bir şekilde özerklik istediğini, ne zaman ulus devletler ayrılıkçı hareketleri bastırma yaygın ve uzun süren bir şiddetin baş gösterdiğini açıklamaya yardımcı olmaktadır (Burton, 2001). Burton, insan ihtiyaçları teorisini mevcut toplumsal ve siyasi çatışmalara etkili bir şekilde uygulamıştır ve çalışmalarında uzun süren toplumsal çatışmalarda evrensel insan ihtiyaçlarının nasıl göz ardı edildiğini ve bunun insanları haklarını dile getirmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için şiddete başvurmaya ittiğini belirtmektedir (Kök, 2007). Burton'a göre toplumsal çatışmaların anlaşılmasını sağlayan en dikkat çekici ihtiyaçlar kimlik, kabul görme, güvenlik ve şahsi gelişime yönelik ihtiyaçlardır (Rubenstein, 2001).

İhtiyaç temelli çatışmaların çözümünde kullanılan yöntemler, çatışma çözümlemede kullanılan alışılmış yöntemlerle benzerlik göstermektedir. Ancak, Stewart'ın ifade ettiği gibi iki esas yöntem vardır ve bunlardan birincisi birleştirici görüşmeler (ilkeli müzakere), ikincisi de etkileşimli problem çözmedir. İlkeli müzakere olarak da anılan birleştirici görüşmeler hem ödün vermeyi hem de müşterek çıkarlara uygun çözümlere varmayı hedeflemektedir. Bu tarz görüşmeler pazarlığın bir adım ötesine geçerek çıkarları belirlemeyi hedeflemektedir. Etkileşimli analitik problem çözmede ise üçüncü bir tarafa danışarak ya da gayri resmi bir arabuluculuktan istifa ederek analitik diyalog ve problem çözümüne vurgu yaparak çatışmayı sonlandırmak hedeflenmektedir (Stewart, 2006).

İKİNCİ BÖLÜM

POSTKOLONİYEL ALMAN DOĞU AFRİKASI'NDA SİLAHLI ÇATIŞMA ÖRNEKLERİ: RUANDA VE BURUNDİ

Çatışma pek çok farklı şekilde ve pek çok farklı sebebe bağlı olarak ortaya çıkabilir. Bir önceki bölümde ortaya konduğu üzere bu çalışmanın esas amacı Postkolonyel Alman Doğu Afrikası'ndaki çatışmaları çevresel güvenlik açısından inceleyerek çatışma çözümleme örnekleri ortaya koymaktır. Bu bölümde, çevresel güvenliğin ülke içi şiddetli ve silahlı çatışmalarla ilişkisi Postkolonyel Alman Doğu Afrikası'ndaki tarihsel süreç içinde ispat edilmeye çalışılacaktır. Bu nedenle, Postkolonyel Alman Doğu Afrikası'nı meydana getiren Ruanda ve Burundi'nin ve özellikle koloni döneminde ve sonrasında derin izler bırakan Alman Doğu Afrikası'nın tarihsel süreci mercek altına alınacaktır. Postkolonyel dönemdeki bazı izleri yakalayabilmek, çatışmaların ardında yatan esas ve gerçek nedenlerin saptanmasında büyük önem taşımaktadır. O nedenle, Ruanda ve Burundi'nin koloni öncesi dönemi ile koloni dönemi ve sonrası hakkında verilecek bilgiler üçüncü bölümde yapılacak çatışma analizine katkıda bulunacaktır. Bu çalışmanın esas amacı, Ruanda ve Burundi'de yaşanan şiddetli silahlı çatışmaların – iç savaş ve ülke içi çatışmalar – ihtiyaç temelli çatışmalar olduğunu ortaya koymak olduğundan tarihsel süreç içinde ihtiyaç temelli çatışmalara ve şiddete vurgu yapılması tezin kanıtlanması bakımından önem arz etmektedir. Bu bölümde, Alman Doğu Afrikası, Ruanda ve Burundi sırasıyla tarihsel açıdan incelenecektir. Ülkelerin (Ruanda ve Burundi) tarihsel süreci üç ayrı alt başlık altında değerlendirilecektir. Bunlar: Koloni Öncesi Dönem, Koloni Dönemi ve Koloni Sonrası Dönemdir.

2.1. ALMAN DOĞU AFRİKASI

Kolonicilik tarihinde Afrika'nın önemi büyüktür. Afrika, yüzyıllardır köle ticaretinin bir kaynağı olmaktan çıkarak 19. yüzyıldan itibaren Avrupalı büyük güçler tarafından bir koloni ve sömürge kıtasına dönüştürülmüştür. 1871 Prusya Savaşı'ndan sonra Bismarck'ın önderliğinde bir ulus devlet haline gelen Almanya da Afrika kıtasında koloni edinme yarışına girmiş, Togo, Güney Batı Afrika, Kamerun ve Doğu Afrika'da (Connaughton, 2001) bugün Ruanda, Burundi, Kenya ve

Tanzanya'nın bulunduğu toprakları kolonisi haline getirmiştir. Çalışmanın esas amacı Alman Doğu Afrikası'nın yok olmasının ardından ortaya çıkan postkolonyel ülkeler olan Ruanda ve Burundi'deki çevresel güvenlik kaygılarına dayanan silahlı çatışmaları analiz etmek olduğundan Almanya'nın Doğu Afrika sahillerinde başlayan kolonicilik faaliyetlerine değinmek bu bölümün ikinci kısmında Ruanda ve Burundi hakkında verilecek tarihsel sürece ışık tutacağı için önemlidir.

19. yüzyılın ortalarından önce Afrika'nın doğu sahilleri sadece Arap tüccarlar tarafından biliniyordu. Arap tüccarlar köle ve fildişi ticareti için ancak Tanganyika Gölü'ne kadar ilerleyebilmişlerdi. Arapların ardından Londra merkezli Kilise Misyonerleri Birliği'ne bağlı misyonerler Doğu Afrika'ya ilgi göstermeye başlamışlar, bu sırada Nil Nehri'nin kaynağını bulmayı hedefleyen kaşifler bölgeye ilgi göstererek Viktorya Gölü'ne kadar Doğu Afrika içlerine ilerlemişlerdir (Sandrock, 2002). Misyonerlerin ve kaşiflerin ardından Avrupalıların bölgeye ilgisi giderek artmış ve 1860 yılında bu aşırı ilgi yerini kolonicilik faaliyetlerine bırakmaya başlamıştır. 1860 yılından 1914 yılında I. Dünya Savaşı patlak verene kadar Sahraaltı Afrika'da Liberya ve Habeşistan hariç her yer Avrupalıların eline geçmiştir (Connaughton, 2001). Almanya'nın yanı sıra İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika, Portekiz ve İspanya Afrika topraklarında hak iddia ederken İngiltere ve Almanya ilgisini Doğu Afrika'ya yönlendirmiştir (Sandrock, 2002).

Almanya'nın Doğu Afrika topraklarına adım atması 1884 yılında Karl Peters'in iki arkadaşıyla birlikte bölgeye varmasıyla başlar ve bir yıl sonra Peters 1885 yılında Almanya'ya döndüğünde bölgenin zenginliği ve burada kurulacak bir koloninin getirecekleri hakkında propandaya girişir (East, 1987). Alman Kolonileştirme Topluluğu'nun da başkanı olan Karl Peters'in Almanya için uygun bir koloni kurabilmek için Doğu Afrika'ya yaptığı seyahatin bir sonucu olarak 1885 yılında Alman hükümeti Doğu Afrika'yı himayesi altına aldığını ilan eder ve Alman Doğu Afrika Şirketi bu yeni koloninin idaresi için kurulur (Sandrock, 2002). Bu şirketin kurulmasından anlaşılacağı üzere Almanya'nın bölgede koloni kurmasının amacı büyük ölçüde ticari olup ham madde tedarik etmek hedeflense de dünya hakimiyetinin adımlarından birini oluşturacak deniz üslerinin kurulması gibi örtük siyasi bir amacı da vardır (Gray, 1919: 25). Almanya'nın koloni elde etme isteğinin

altında yatan bir başka önemli sebep göç ve ham madde tedarikini kapsamına alan *Lebensraum* (yaşam alanı) düşüncesidir (Connaughton, 2001).

Almanya'nın mimarı Bismarck tarafından kolonileştirme hareketlerine 1884 yılına dek karşı çıkılsa da özellikle İngiltere ile rekabet edebilmek için Alman Afrika İmparatorluğu'nun temelleri atılmıştır. Karl Peters, Doğu Afrika'nın geniş arazilerine seferler düzenlerken yerli şeflere Almanya'nın himayesini teklif ederek Doğu Afrika'nın büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Ancak, az zamanda daha fazla yeri ele geçirmek isteyen Peters'in yerlilerin muhalefetini ardında getiren politikası nedeniyle Alman Doğu Afrika Şirketi mali başarı yakalayamamış ve iflas etmiştir (Connaughton, 2001). 1891 yılında İmparatorluk hükümeti koloninin idaresini almış ve koloninin Avrupalıların yerleşebilmesi ve demiryolu yapımı için uygun bir yer teşkil etmesi koloni çevrelerinde sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır (East, 1987). 1906 yılında Alman Koloni Ofisi'nin kurulmasıyla birlikte demiryolu bağlantıları genişletilmiş, ticari amaçlı tarım faaliyetlerinde artış yaşanmış, Almanlar kolonilere yerleştirilmeye başlanmıştır (East, 1987). Tarımsal ve ticari amaçlı göçlerin sonrasındaki bu ilk yerleşimler *Lebensraum* fikrinin hayata geçmesini sağlamıştır. *Lebensraum* fikrinin altında yeni bir yaşam alanı meydana getirmek yattığından bu yerleşimlerin esas amacı kaynaklara yakın olmak suretiyle kaynaklardan azami ölçüde istifade etmektir. Ancak, bu ilk yerleşimler temelinde kaynak çatışmasını barındıran I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle bir çatışma unsuru haline gelecektir.

I. Dünya Savaşı, Almanya'nın Doğu Afrika'daki kolonileriyle bağının kesilmesine neden olduğundan kolonideki canlı gelişim sona ermiş ve savaşın sonunda yenilen Almanya'nın elinden alınan Doğu Afrika kolonisindeki Ruanda-Urundi Milletler Cemiyeti mandası olarak Belçika'ya verilmiştir.

2.2. RUANDA

Doğu Afrika'da küçük bir ülke olan Ruanda, kahve üretimi dışında ekonomik açıdan dünya ülkeleri arasında önemli bir yere sahip değildir. Coğrafi açıdan bakıldığında Afrika'nın en küçük ülkelerinden biri olan Ruanda dağlık, dört yanı karayla çevrili bir ülke olup 26.340km² büyüklüğündedir ve yüzölçümü Belçika'nınki kadardır (bkz. Harita 1 ve 2). Ruanda; kuzeyde Uganda, güneyde

Burundi, batıda Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Kivu Gölü ve doğuda Tanzanya ile çevrilidir. Ruanda nüfusu 1983 yılında 5,5 milyonken soykırımdan bir yıl önce yapılan nüfus sayımında 7,7 milyona eriştiği görülmektedir (Magnarella, 2005: 802). Ruanda'nın günümüzdeki nüfusunun 11,5 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir ve nüfusunun %84'ü Hutu (*Bantu*), %15'i Tutsi ve %1'i Twa'dır (pigme) (CIA, 2012). Ruanda, engebeli coğrafi yapısından ve ormanlarından dolayı bazı gezgin araştırmacılar tarafından Afrika'nın İsviçre'si olarak tanımlanmaktadır; ancak ekonomik gelişmişlik ve siyasi istikrar açısından böyle bir benzetme yapmak pek mümkün değildir. Ruanda, soykırımdan sonraki siyasi ortamın son on yıl içerisinde normalleşmesiyle birlikte günümüzde özellikle turistik amaçlı goril safarilerine ev sahipliği yapmaktadır.

Harita-1 Afrika Kıtası'nda Ruanda

Kaynak: <http://www.gettyimages.com>

Harita-2 Ruanda Haritası

Kaynak: <http://www.gettyimages.com>

2.2.1. Tarihsel Süreç

Ruanda'yı tarihsel açıdan üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Bu süreçler Ruanda'nın bağımsız bir monarşi olarak var olduğu koloni öncesi dönem; önce Almanya ile Alman Doğu Afrikası, sonra Belçika koloni idaresi altında geçen koloni dönemi ve 1960'larda bütün Afrika'da başlayan bağımsızlık hareketleriyle başlayan koloni sonrası özgürlüğün elde edildiği dönemdir.

2.2.1.1. Koloni Öncesi Dönem

Almanya'nın on dokuzuncu yüzyılda Ruanda'ya girişinden önceki Ruanda tarihi pek iyi bilinmemektedir (Magnarella, 2005: 802). Koloni öncesi Ruanda, hala daha gizemini korumaktadır, çünkü Ruanda'nın tarihi ancak efsanelerde ve şiirlerde tekrar edilmektedir (Melvern, 2000: 7). Tarihçiler, Ruanda'nın bilinen ilk sakinlerinin günümüzdeki Twaların avcı toplayıcı ataları olan pigmeler olduklarını düşünmektedirler M.S. 1000 yılı civarında *Bantu* dilini konuşan, çiftçi Hutular Ruanda'ya büyük bir olasılıkla doğudan girmişler ve tepeleri temizlemek suretiyle buralara yerleşmeye başlamışlardır. Ruanda'ya ilk kez giden kaşiflerin dikkatini çeken üç etnik gruptan biri olan Tutsiler on birinci ve on beşinci yüzyıllar arasında büyük olasılıkla Etiyopya'nın güneyinden Ruanda'ya giriş yapana dek Hutular Twalardan sayıca üstün olduklarından Ruanda'da hakim nüfus olarak varlık göstermişlerdir (Magnarella, 2005: 802). Sığır yetiştiricisi Tutsiler, açlık ve kuraklık yüzünden kuzeyden birbirini takip eden göç dalgaları halinde Ruanda'ya gelmişlerdir (Uvin, 1997: 92). Sığır çobanı olan Tutsiler, Hutu çiftçilerine göre daha saldırgan ve askeri açıdan daha düzenli olduklarından toplam nüfusun ancak %10 ila 14'ünü teşkil etmelerine karşın Ruanda'nın büyük bir kısmını kolaylıkla ele geçirerek hakimiyetlerini kurmuşlardır (Magnarella, 2005: 802). Böylelikle, kuzeyden gelen Nil bölgesine ait bu insanlar, Hutular üzerinde bir çeşit koloni idaresi kurmuşlardır (James, 2008: 90). Hutular, Tutsiler ve Twalar arasında bütünleşme o derece ileriye gitmiştir ki bu gruplar aynı dili konuşur, aynı Tanrı'ya inanır hale gelmişler, yan yana yaşayarak aynı kültürü paylaşmışlardır (Uvin, 1997: 92). Bununla birlikte, Ruanda'ya ilk kez gelen kaşifler Ruanda nüfusunun Hutular, Tutsiler ve Twalar olmak üzere üç gruba ayrıldığını hemen fark edebilmişlerdir (Melvern, 2000: 7).

Afrika kıtasındaki ülkelerin çoğundan farklı olarak Almanya ve Belçika koloni dönemlerinden önce Ruanda topraklarında güçlü bir krallık vardı (Öztürk, 2011: 67). Bu krallık, Hutular üzerinde hakimiyet kuran Tutsilerin krallığıydı. Tutsiler; askeri, siyasi ve ekonomik açıdan Hutular ile Twalar'dan üstündüler ve yaygın dini inanişe göre Tutsi kralı kutsal bir varlıktı ve mutlak hükümdardı (Magnarella, 2005: 803). *Mwami* adı verilen krallar toprak, hayvanlar ve insanlar dahil her şeyin sahibiydi (Melvern, 2000: 7). Ruanda'da *Mwami*, danışmanlar konseyi, kraliçe ve konseyden oluşan bir yönetim vardı; krala ait olan topraklar

eyaletlere bölünmüştü ve bu eyaletler kralın temsilcisi olan askerlerce (şefler) yönetilmekteydi (Öztürk, 2011: 67). Hakimiyet, krallıktan taşraya, taşradan da bölgelere yayılıyordu (Plaut, 1994: 149). Ruanda'da kraliyet altında bir devletin oluşması süreci bir yüzyıl kadar zaman almıştır ve bu süre zarfında yakın çevre Ruanda kralının hakimiyeti altına girmiştir. Bu süreç, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Kral Rwabugiri zamanında gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde, Ruanda ordusunun çok güçlü olduğu ve gücün özünü iki klandan gelen Tutsi azınlığının oluşturduğu görülmektedir, bu nedenle Tutsi ve Hutuların büyük çoğunluğu güce ve ayrıcalıklara erişim sağlayamamıştır (Verwimp, 2006: 9). Hutular, Tutsilerin az sayıda yaşadıkları kuzeybatı bölgesinde ufak Hutu krallıkları altında on dokuzuncu yüzyılın sonunda Almanların yardımıyla Tutsi krallığının hakimiyeti altına sokuluncaya kadar özgürce yaşamışlar, Tutsiler ile sürekli mücadele içinde olmuşlardır (Uvin, 1997: 94).

2.2.1.2. Koloni Dönemi

Afrika, özellikle Ruanda ve Burundi'nin de içinde yer aldığı Sahraaltı Afrika tarih boyunca koloncilik faaliyetlerinin merkezi olmuştur. Afrika'nın koloni merkezi olmasının ardında yatan pek çok neden vardır. Bunların en bilindikleri arasında köle ticareti, misyonerlik faaliyetleri, yeni yaşam alanları meydana getirme, yeni ticaret alanları yaratma, ham madde ihtiyacı, Pazar yaratma ihtiyacı, stratejik hatlar yer almaktadır ve daha pek çoğu sayılabilir. Günümüzde Afrika halen daha pek çok açıdan önemli bir kıtadır. Afrika, dünyanın boksit, krom, kobalt, bakır, altın, manganez, fosfat, platin, titanyum ve uranyum gibi en önemli minerallerinin zengin rezervlerine sahiptir ve eskiden olduğu gibi günümüzde de pek çok yabancı şirketi kendisine çekmektedir (Klare, 2002). Bu nedenle, Afrika'nın pek çok bölgesinde artalandaki yatan farklı nedenlerden ötürü çatışmaların yaşanması mümkündür. Afrika'daki her bir ülke gibi 19. yüzyılda Ruanda ve Burundi de koloncilik faaliyetlerine maruz kalarak kolonileştirilmiştir. Bununla beraber, Afrika'daki yine çoğu ülke gibi Ruanda ve Burundi tek bir ülkenin kolonisi olarak kalmamış, iki büyük savaş neticesinde manda ve vesayet rejimleri adı altında koloncilik faaliyetleri devam etmiş, ancak koloni idaresi Almanya'dan Belçika'ya geçmiştir. Bu başlık altında Ruanda'nın, Alman Doğu Afrika koloni yönetimi ve sonrasında Belçika manda ve vesayet yönetimi altında kaydettiği tarihsel süreç incelenecektir. Koloni dönemi Ruanda'da toplumsal, siyasi ve ekonomik olarak derin izler bırakmış,

en önemlisi etnik ayrışmanın su yüzüne çıkararak etnik çatışmaların yaşanmasının önünü açmıştır. Koloni döneminin yarattığı ortamın ve toplumsal yapıdaki farklılıkların toplumsal şiddet ve çatışmalarda kendisini göstermesi bu başlık altında yer alan kısımlarda irdelenecektir.

2.2.1.2.1. Almanya Kolonisi (1894-1914)

Diğer Afrika ülkeleriyle kıyaslandığında Ruanda'ya misyonerler ve koloni güçleri çok geç girmişlerdir. Ruanda'da misyonerlik faaliyetlerinin ancak 20.yy başlarında başladığı bilinmektedir. Ruanda'da koloniciliğin ilerleyişi önce Almanya sonrasında Belçika ile ülkede büyük ve önemli değişikliklere yol açmıştır (Verwimp, 2006: 9).

Ruanda'nın bir Alman kolonisine dönüşmesinde 1894 yılında Alman kaşif Kont von Götzen'in gezisi birinci adımı meydana getirmektedir. Bu gezi sırasında Alman kaşif von Götzen, güçlü bir monarşinin ülkede hüküm sürdüğünü ve ülke nüfusunun yaklaşık %15'ini oluşturan Tutsilerin Hutu çoğunluğu üzerinde bir hakimiyet kurduklarını fark etmiştir (Plaut, 1994: 149). Almanya, 1894'ten I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Alman Doğu Afrikası'nın bir parçası olarak Ruanda'ya hakim olmuştur. Almanlar mevcut Tutsi kralı ve onun şefleri aracılığıyla Ruanda'yı dolaylı bir şekilde yönetmeyi tercih etmişlerdir (Magnarella, 2005: 806). Almanya, I. Dünya Savaşı'na kadar süren hakimiyeti esnasında Ruanda'nın sosyal ve idari sisteminde büyük değişiklikler meydana getirmemiş, kuzeybatı bölgesinde çıkan ayaklanmaları bastırmak suretiyle merkezi gücün pekiştirilmesine yardımcı olmuştur (Öztürk, 2011: 68). Alman orduları, 1912 yılındaki bu ayaklanmaları bastırıldığında Alman koloni gücü Tutsi kralının da sadakatini kazanmış (Plaut, 1994: 149), aynı zamanda Ruanda'nın topraklarını genişletmesine imkan tanımıştır. Almanlar, mevcut güç yapısı üzerinden ülkeyi yönetmişler ve Kont von Götzen, yerli şefleri desteklemenin esas politika olması gerektiğine inanmıştır (Melvern, 2000: 9).

2.2.1.2.2. Belçika Kolonisi (1914-1945)

Alman kuvvetlerinin I. Dünya Savaşı sırasında Ruanda'da yenilmesi koloni sahibinin el değiştirmesine neden olmuştur. Almanların başlattığı dolaylı yönetim tarzı devam ettirilmiştir. Belçikalılar amaçlarına hizmet ettiğinden *Mwami* aracılığıyla Ruanda'ya hükmetmiş, Tutsilerin gücünü daha da artırarak kuzeydeki

varlıklarını sağlamlaştırmışlardır (Plaut, 1994: 150). De Heusch, Belçika'nın dolaylı yoldan Ruanda'yı yönettiğini, kralın hakimiyetini tanıdığını ve kolonyel güçlerinden bazılarını Tutsi aristokrasisine aktardığını ifade etmektedir (Heusch, 1995: 4). Bununla birlikte, Linda Melvern, Almanlar tarafından uygulanan dolaylı yönetim tarzının Belçikalılar tarafından zamanla doğrudan yönetim şekline kaydırıldığını, kralın gücünün Belçikalılar tarafından yıpratıldığını ve 1922 yılında krala Belçikalı kolonyel temsilcilerin danışmanlık yapmasının zorunlu hale getirildiğini ileri sürmektedir. Savaşın ardından Alman Doğu Afrika'sının batısındaki ülkelerden biri olan Ruanda Milletler Cemiyeti mandası olarak Belçika'ya verilmiştir (Melvern, 2000: 9). Belçika, mandası Ruanda'dan kazanç sağlamak adına pek çok tarımsal proje ve altyapı çalışması (kahve üretimi, dağlık arazinin tarçalandırılması, yol yapımı, demiryolu hatlarının inşası ve bakımı vs.) hazırlamış ve bunların hayata geçirilmesi için ucuz ya da bedava yerli iş gücüne gereksinim duymuş, bu nedenle geleneksel zorunlu çalışma sistemini (*corvée*) yeniden düzenlemiştir (Magnarella, 2005: 807). Belçika, Almanya'nın tersine ekonomiden mimariye, sosyal ve siyasi yapıda derin izler bırakmıştır (Öztürk, 2011: 68).

Vatandaşların etnik kökenlerini gösteren kimlik kartları, Hutuların büyük bir çoğunluğunun zorunlu üretime ve zorunlu işçiliğe zorlanması, öte yandan Tutsilerin idari görevlere ve yönetici konumlara getirilmesi, modern hayatın parçası olan eğitim ve iş imkanlarına ayrıcalıklı erişimlerinin sağlanması gibi Belçika koloni döneminde gerçekleştirilen bazı uygulamalar aynı dili paylaşan Hutular ve Tutsiler arasındaki çift taraflı ayrışmanın artmasına neden olan ilk uygulamalardır (Newbury, 1995: 12). Buckley-Zistel; Hutu, Tutsi ve Twa etnik grupları Alman ve Belçikalı kolonicilerin varışından çok önce var olmuşlarsa da Avrupalı kolonicilerin antropolojik bilgileriyle bu grupların etnik kimliklere dönüştürülerek zaman içinde kutuplaştırıldıklarını, kimliklerinin siyasallaştırıldığını iddia etmektedir (2006: 103). 1920'li yıllarda Nil bölgesinden gelen ya da Hami ırkına mensup göçebe çobanların hükmetme kabiliyetlerini taşıdıklarını varsayan 'Hamitik Hipotez' bağlamında Belçikalılar Katolik kilisesi tarafından da desteklenerek Tutsileştirme politikasına girişmişlerdir (Reyntjens, 1996: 243-244). Mamdani, hem ideolojik hem de kurumsal bir süreç olan Tutsileştirme politikasını ve Tutsilerden bir ırk yaratılmasını koloni idaresi ve kilisenin ortaklaşa bir etkinliği olarak kabul etmektedir (2002: 87). 1927-1936 yılları

arasındaki on yıllık süreçte bu ırksal ideolojiye zemin hazırlayan kurumlar oluşturulmuştur (Mamdani, 2002: 88). 1933'te Belçika koloni idaresi nüfus sayımı yapmış ve nüfusu Hutu, Tutsi ve Twa olarak üçe ayırmışlar, nüfus sayımından sonra her bir Ruandalı sınıflandırılarak kendilerine kimlik kartları dağıtılmıştır (Melvern, 2000: 11). Koloni idaresinin giderek artan bir şekilde ırkçı bir tutum takındığı bu yıllarda Hutular ve Twalar geleneksel olarak siyasi, idari ve adli iş ortamlarında yer alsalar da tüm işlemler Tutsileştirme politikası gereği Tutsilerin elinde tekelleştirilmiştir. 1930'larda Hutulara hiçbir şekilde siyasi sorumluluk verilmemiş ve kilise tarafından da desteklenen bu politika Tutsilerin yönetici, Hutuların ise sadık kullar olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Reyntjens, 1996: 244). Belçikalılar, Almanlardan çok daha fazla bir şekilde Hutulara karşı Tutsileri desteklemişler ve Hutu şeflerini Tutsiler ile değiştirmişler, öyle ki 1959 yılında gerçekleştirilecek olan Sosyal Devrime kadar geçen süre zarfında 45 şeften 43'ü Tutsi olmuştur (Magnarella, 2005: 807). Kalkınma için başlatılan zorunlu işçilikle birlikte Hutulara yönetimden ve siyasi kademelerden el çektirilerek Tutsilerin Ruanda'nın esas sahibi ve yöneticisiymiş gibi gösterilmesi bu ayrışmayı hızlandıran en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Etnik ayrışmada, toplumsal yapı ile Belçika koloni idaresinin yanı sıra Hıristiyan kilisenin oynadığı rol büyüktür. Hıristiyan misyonerleri, Tutsi kralı ve aristokrasisi Hıristiyan dinini reddettiklerinden dinlerini yeniklere daha çok açık olan Hutulara yaymışlardır; ancak 1930'lu yıllara gelindiğinde bazı Tutsiler Hıristiyan Belçikalıların yönettiği Ruanda'daki eliten bir parçası olarak kalabilmek için Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir (Magnarella, 2005: 807). 1900 yılında Ruanda'ya ilk geldikleri andan itibaren misyonerler kiliselerin ülkenin siyasi mücadelesinde önemli aktörler olmasının yollarını aramışlardır. 1920'lerde misyonerler, elitlerin Hıristiyanlaştırılmasını başlattıklarında siyasi liderlerin gönlünü kazanmanın yanı sıra Katolik adayların şef olarak seçilmesi desteklenmiş ve 1931'de 'Beyaz Babalar' Kral Musinga'nın tahttan indirilerek yerine Katolik oğlunu geçirilmesinde önemli bir rol oynayarak aslında topluma Katolik Kilisesiyle olan yakınlığın siyasi güce güce elde etmenin anahtarı olduğu mesajını vermişlerdir (Longman, 2001: 168). Kilise, Ruanda'da önemli ve her yana nüfuz edebilen bir kurumdur ve Ruanda'ya ilk ayak bastıkları andan itibaren misyonerler ve kilise, Belçikalı koloni güçleriyle birlikte

katı ayrımcı politikalar uygulamış, kilise Tutsilere karşı Hutuları desteklemeye başladığı 1950’li yıllara kadar Hamitik Hipotezi desteklemiştir (James, 2008: 100). Ancak, II. Dünya Savaşı’nın ardından kendi kaderini tayin etme dalgası Afrika’yı da içine aldığında Beyaz Babalar bu kez baskı altında tutulan Hutu çoğunluğunu destekleme eğilimi göstermişlerdir (Orth, 2006: 218).

2.2.1.2.3. Belçika BM Vesayeti 1945-1962

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Birleşmiş Milletler, 1945 yılında oluşturulan BM Şartı’nda koloni ülkelerinde yaşayan insanlara özgürlük, adalet ve koruma sözü verdiği Ruanda konusuna müdahil olmuş, koloni altında yaşayan insanların bağımsızlığa adım atışını denetleyecek bir kurum olan Vesayet Konseyi adı verilen özel bir konsey oluşturulmuş, böylelikle Ruanda, Milletler Cemiyeti mandasından BM Vesayet Bölgesi altına sokulmuştur (Melvern, 2000: 11).

Ruanda bir kez daha Belçika vesayetine bırakılmış ve bu dönemde artan demokrasi hevesi Belçikalıların düşüncesini değiştirmeye başlamıştır (Plaut, 1994: 150). Değişen ortama ve uluslararası toplumun gerektirdiklerine uyum sağlamak isteyen Belçika koloni idaresi keskin bir dönüş yaparak demokrasiyi yaymak için Tutsiler karşısında halihazırda etnik ayrımcılığa ve sınıflandırmaya tabi tutulmuş Hutuları desteklemiş, onların demokratik ülke yönetiminde söz sahibi olmalarının yolunu açacak faaliyetlerde bulunmuştur. Demokratik heveslerin yanı sıra 1950’li yıllarda demokrasi ve dekolonizasyon yönündeki uluslararası baskı da Hutuların desteklenmesine yönelik politikalara doğru hem koloni yönetiminde hem de Katolik kilisesinde değişiklikler meydana getirmiştir (James, 2008: 91). Koloni döneminin sonundaki dönüm noktası 1957 yılının Mart ayında gerçekleşmiştir: Tutsi yöneticiler, gücün ivedi bir şekilde kendilerine teslim edilmesini dile getiren bir ‘Görüş Bildirisi’ yayımlamışlar ve hemen akabinde bir grup Hutu, ‘Bahutu Manifestosu’ olarak bilinen ve ilk defa açıkça Tutsilerin sahip oldukları ayrıcalıkları hedef alan ve Hutulara bazı haklar talep eden bildiri yayımlamışlardır (Plaut, 1994: 150). Bahutu Manifestosu’ndan sonra siyasi hayatta ufak çaplı bir canlanma ve değişiklik meydana gelmiştir. Siyasi aktivistler, Hutu ve Tutsi yanlısı ve birleştirici partiler kurmuşlardır (Magnarella, 2005: 809). Değişen ortamda Katolik kilisesinin de tavrı değişmiş, kilise okulları önceleri sadece Tutsi elitini desteklemişken şimdi kapılarını Hutu

öğrencilerine de açarak demokratik idealleri daha çok teşvik etmişlerdir (Plaut, 1994: 150).

2.2.1.2.4. Sosyal Devrim 1959

Demokrasi dalgası ve uluslararası baskı neticesinde Hutular ve Tutsiler arasında gerilen ipler Bahutu Manifestosu'nun ardından kopmaya başlamış ve Belçika koloni idaresi ile kiliseyi arkasına alan Hutular siyasi alanda iyice güçlenmeye başlamışlardır. Hutuların siyasi alanda kazandığı güç siyasi iktidar taleplerini artırarak devrime giden yolu açmıştır. Peter Uvin, 1958-1962 yılları arasında Katolik eğitimi almış ufak bir Hutu grubunun Ruanda'daki monarşiye son verdiğini ve sosyal devrimin, ülkeyi terk eden kolonicilerin göz yumması değil kabullenmesi altında gerçekleştirildiğini ve devrimin üç aşamada gerçekleştiğini ifade etmektedir: Birinci aşama 1959 yılının sonlarında bazı vilayetlerde gerçekleştirilen Tutsi karşıtı şiddet ve ufak çaplı katliamlardır. İkinci aşamada, 1960 ve 1961 yılları arasında parlamento seçimleri radikal bir Tutsi karşıtı olan *Parmehutu* partisinin büyük zaferiyle sonuçlanmış ve daha önceden ülkede gücü elinde tutan pek çok Tutsi ülkeyi terk etmiştir. Üçüncü aşamada, 1961 ve 1964 yılları arasında, mülteci Tutsiler Burundi ve Uganda'dan ufak gerilla saldırıları düzenleyerek askeri güçle geri gelmeye teşebbüs etmişler, bu saldırılar Ruanda'da masum birçok Tutsi'nin sistemli bir şekilde öldürülmesine neden olmuştur (Uvin, 1999: 256).

1959 yılında sosyal devrimi gerçekleştirenler Tutsi azınlığının yabancı, Hutu çoğunluğununsa yerli olduklarını ifade ederek gücü ele geçirmişlerdir (Mamdani, 2002: 34). 1959 Sosyal Devrimi Ruanda tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Devrim, ayrıcalıklı Tutsi elitinin sahip olduğu devlet egemenliğinin sonunu işaret etmektedir. Bununla birlikte, Tutsi kralı düzeni yeniden sağlamak için Belçika'nın iznini talep etmiş, ancak bu talep geri çevrilmiş ve 1961 yılında Belçikalılar Hutular ile birlikte Kralı düşürmek için harekete geçmişlerdir (Newbury ve Newbury, 1999: 297). Talebin geri çevrilmesinin ve Belçika'nın Hutuların yanında olmasının nedeni 1962 yılını Ruanda-Urundi'ye bağımsızlık verecekleri tarih olarak belirlemeleri ve Hutu çoğunluğunu kaçınılmaz bir güç olarak görmeleridir. 1960 yılından itibaren koloni yöneticileri Tutsi şeflerini Hutular ile değiştirmeye başlamışlar ve yeni atanan şefler Hutuların kontrol altına aldığı tepelerde yaşayan Tutsilere karşı ayrımcılık

kampanyası yürütmeye başlamışlardır (Magnarella, 2005: 809). Koloni döneminin sonlanmasına yakın dönemde Tutsilere karşı sergilenen ayrımcılık artırılmış, Tutsiler toplumsal ve siyasi alanın pek çok aşamasında dışlanmışlardır. 1957 yılından itibaren ülkede güç dengeleri tersine dönmüş ve ülke bağımsızlığı elde edilene kadar Hutular seçimlerde büyük bir çoğunluk elde etmişler ve ülkenin kontrolünü ele geçirmişlerdir (Plaut, 1994: 150).

2.2.1.3. Koloni Sonrası Dönem

Koloni sonrası dönem; Ruanda'nın vesayet rejimi altında yönetilen diğer ülkelerle birlikte bir üçüncü dünya ülkesi olarak uluslararası politikaya adım attığı, Sosyal Devrim'den beri baş gösteren etnik iç çatışmalarla birlikte bir iç savaşa ve ekonomik kalkınma hayalleriyle borç ve ekonomik istikrarsızlık bataklığına sürüklendiği, soykırıma giden yolda kılıçların bilendiği bir dönemdir.

Koloni döneminde Belçika'nın ve kilisenin ülkedeki etnik ayrımı ve bilinci artırması, etnik grupların etnik kimlik kazanmasına neden olmuştur. Batı etkileri açısından değerlendirildiğinde koloni sonrası dönemin koloni döneminden pek farklı olduğu ileri sürülemez. Bu dönem, sadece Belçika gibi koloniyel bir gücün değil, aynı zamanda II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni dünya düzeninde kurulan IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların; Fransa, ABD ve Birleşik Krallık gibi Batılı büyük güçlerin Ruanda siyasetine ve toplumsal hayatına bir şekilde müdahil olduğu bir dönem olmuştur.

Koloni döneminde önceleri egemen konumda olan Tutsileri destekleyerek ve Hamitik Hipotez gibi ırkçı tezlerle onları yüceltip kutsallaştırarak Tutsi elitinin yerini sağlamlaştırmasını sağlayan Belçika, 1950'li yıllardan itibaren keskin bir dönüş yaparak daha öncesinde Tutsiler ve koloniciler tarafından aşağılanan, ikinci sınıf vatandaş olarak görülen, eğitim gibi en temel haklardan mahrum bırakılan Hutuları desteklemeye ve onlardan bir elit yaratmaya başlamıştır. Uluslararası toplum nezdinde saygınlığını korumak ve verdiği sözleri yerine getirmek Belçika'yı böylesi bir değişikliğe iten esas neden olmuştur. 1920 ve 1930'lu yıllarda yaratılan etnik ayrıştırmanın neden olduğu etnik nefret ve Tutsilere karşı iyiden iyiye artan kinin ortaya çıkardığı öfkeyle Hutular öncelikle Tutsi monarşisini hedef almışlardır. Belçika'nın göz yummasıyla birlikte 1959-1962 yılları arasında gerçekleştirdikleri

devrimle yönetici Tutsi elitinin elinden siyasi gücü almayı başarabilmişlerdir (Verwimp, 2006: 9).

Koloni idaresinin son bulması ve siyasi gücün Hutulara geçmesiyle Ruanda'da yeni bir dönem başlar. Yüzyıllardır kendi topraklarında Tutsi monarşisi altında ikinci sınıf bireyler olarak yaşamış Hutular artık egemendir ve siyasi gücü ve iradeyi kendilerinde bulundurmaktadır. Bağımsızlığını ilan eden Ruanda'daki koloni sonrası tarihsel süreci altı farklı dönemde incelemek mümkündür: Birinci Cumhuriyet Dönemi, İkinci Cumhuriyet Dönemi, İç Savaş Dönemi, Arusha Mutabakatı, Soykırım ve Soykırım Sonrası Ruanda (Ekim 1990).

2.2.1.3.1. Birinci Cumhuriyet Dönemi

1962 yılında Ruanda bağımsızlığını ilan ederek ilk defa seçimlere girmiştir. Seçimler soncunda Tutsilere karşı sertlik yanlısı politikalarıyla tanınan Kayibanda başa geçmiştir. Bağımsızlıkla başlayıp seçimlerle devam eden ve Tümgeneral Habyarimana'nın 1973 yılında gerçekleştirdiği darbeye kadar geçen bu dönem Birinci Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde koloni döneminin aksine yönetici eliti Hutular oluşturmuştur. Bununla birlikte, Hutuların tamamı siyaset ve ekonomiden pay alamamıştır, Kayibanda Ruanda'nın güneyindeki Hutulara öncelik tanımıştır. Kayibanda yönetimindeki Ruanda'da çeşitli sebeplerden dolayı 1962, 1963 ve 1973 yıllarında şiddet olayları meydana gelmiş (Öztürk, 2011: 71), devrim sırasında ülkeyi terk ederek komşu ülkelere sığınan Tutsiler, Hutulara karşı saldırılar düzenlemiş, karşılığında Hutular Tutsi sivilleri öldürmüştür.

Birinci Cumhuriyetin ilk yıllarında etnik hatlar çevresindeki siyasi yoğunlaşma devam etmiş ve Tutsilerin komşu ülkelere gerçekleştirdikleri saldırılar Kayibanda hükümetini istikrarsızlaştırmayı hedef olsa da başarılı olamamış; tam tersine bu saldırıların kurbanları ülke içinde yaşayan Tutsiler olmuştur. 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde dışarıdan gelen saldırıların son bulmasıyla birlikte Tutsi katliamları son bulmuş, ancak Kayibanda hükümetinin dışlayıcı tavrı etnik tabanlı olmaktan çıkarak Kayibanda'nın memleketi dışından olan Hutulara karşı da takınılmıştır. Tek siyasi parti olmanın üstünlüğünü yaşayan Parmehutu bu dönemde siyasi alanda hakimiyetini kurmuş, yine de Kayibanda tarafından yürütülen dışlayıcı ve bölgeci tavır Tutsilere başkaldırması kuzeyli Hutuların Kayibanda'yı Tutsilere

karşı yumuşak başlı olmakla eleştirmesine ve Kayibanda rejiminin bölgecilik politikaları nedeniyle ciddi bir şekilde eleştirilmesine neden olmuştur (Newbury ve Newbury, 1999: 298). 1970'lere gelindiğinde etnik sorunların yanı sıra ülkede siyasi ve ekonomik sorunlar baş göstermeye başlamış, ülkede siyasetten pay alamayan kuzey bölgesinden gelen subaylar darbe hazırlığı içine girmişlerdir (Öztürk, 2011: 72). 1972 yılında komşu ülke Burundi'deki etnik şiddet, Tutsilere karşı saldırılara neden olacak gerilimlerin tekrar ateşlenmesine neden olmuştur (Plaut, 1994: 150). Gerilimi artıran bir diğer etmen de Burundi'deki etnik şiddetten kaçarak Ruanda'ya sığınan Hutulardır. Burundi'de Hutulara karşı girişilen eylemler Ruanda'daki Hutu nüfusun Tutsilere olan kızgınlığını ve şiddet eğilimlerini artırmış, Tutsiler sosyal hayattan tasfiye edilmeye başlanmış, kırsal kesimde Tutsilere karşı saldırılar gerçekleştirilmiş ve Tutsiler her türlü ticari faaliyetten uzaklaştırılmaya çalışılmıştır (Öztürk, 2011: 72). Ruanda'da da ise bu gerilimler Kayibanda rejiminin tıkanmasıyla özdeşleştirilmiş ve Tutsilere karşı düşmanlığı körükleme girişimlerine Hutuları eğitim ve iş alanlarında daha fazla desteklemediği için Kayibanda hükümetine kızgın olan kitleler öncülük etmiştir (Newbury ve Newbury, 1999: 298). Böylelikle, koloni döneminin son zamanlarında su yüzüne çıkan etnik nefret ve kin duygusu Burundi'de Hutulara karşı sergilenen etnik nefret karşısında daha da pekişmiş ve artmıştır. Burundi'den Ruanda'ya göç etmek zorunda kalan Hutular, Tutsilere karşı sergilenecek tavırda Kayibanda hükümetine muhalif olan gruplarla birlikte hareket etmişlerdir. 1972-1973 yılları arasında hem siyasi hem de ekonomik nedenlerden dolayı Ruanda'da yaşanan toplumsal olaylar ve etnik nefret, askeri darbeye son bulmuştur.

2.2.1.3.2. İkinci Cumhuriyet Dönemi

Ruanda'nın içinde bulunduğu karmaşadan şikayetçi olan ve bundan istifade eden ordu, Juvenal Habyarimana önderliğinde 5 Temmuz 1973 tarihinde darbeye yönetimi ele geçirmiştir. Böylece, darbe sonrasında siyasi elitlerin kökeni bir kez daha değişmiş, siyasi ağırlık ve ayrıcalıklar Birinci Cumhuriyetin tam tersine kuzey Ruandalı Hutu elitlerine kaydırılmıştır. Habyarimana, darbeye başa geçtikten sonra Ruanda'da pek çok değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişikliklerden en önemlisi yönetim tarafından ekonomik gelişme ve kalkınmaya verilen önemdir. Aslında, darbe öncesi kargaşa ortamında Tutsilere karşı etnik nefret her ne kadar artmış olsa da

bunun altında yatan esas neden ekonomik nedenlerdir. 1962 yılında bağımsızlığını yeni elde eden Ruanda'da pek çok Afrika ülkesinde olduğu gibi ekonomik sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Habyarimana ekonomik kalkınmayı sağlamak ve sıkıntıları aşmak için Fransa ile yakın bir işbirliği içerisine girmiş, aynı zamanda IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan yardım almaya başlanmıştır.

Habyarimana rejimine verilen destek, ordu ve radikal kuzey bölgesi tarafından sağlanmıştır; bununla birlikte Habyarimana siyasi kurumları merkezileştirerek güvenlik güçlerinin, başkanlık dairesinin, tek parti olan Kalkınma İçin Ulusal Devrim Hareketi'nin (MRND) gücünü artırmıştır (Newbury ve Newbury, 1999: 299). Darbenin birkaç yıl ardından hükümetin güvenlik güçleri eski başkan Kayibanda'yı ve onun birçok üst düzey destekçilerini Hutu muhalefetini yok etme planının bir parçası olarak ortadan kaldırmıştır. Habyarimana'nın akrabaları ve bölgesel destekçileri hükümet ve güvenlik güçlerindeki üst düzey makamları doldurmuş, başkan ile eşinin yakın akrabaları orduda, jandarmada ve özellikle Başkanlık Muhafızlarında hakim konuma gelmişlerdir (Magnarella, 2005: 810).

Habyarimana zamanında ilk başta Tutsilere karşı yapılan ayrımcılığa bir son verilmesi dile getirilse de sonrasında Tutsilerin koşullarında bir iyileşme yapılmamış, görevlerine, okullarına dönüş izni verilmemiştir; ancak minimum düzeyde de olsa Tutsilerin belirli işleri yapmasına izin verilmiştir (Magnarella, 2005: 810 ve Öztürk, 2011: 73). Bu dönemde Tutsilere karşı kota sistemi politikası uygulanmıştır. Ancak, kota sisteminin yanı sıra 'kalkınma' teşvik edilerek etnik anlaşmazlıkların azaltılması amaçlanmıştır (Newbury ve Newbury, 1999: 298). Uvin'e göre sosyal devrim ideolojisiyle aynı doğrultuda, yeni Hutu eliti Tutsilere karşı özellikle siyasi güç (ordu, hükümet, tek parti) ve dikey geçiş alanlarında (eğitim, yurtdışı eğitim, devlet memurluğu) sistematik bir ayrımcılık geliştirmiş; nadir istisnalar dışında, ordu, diplomatik hizmet ve parlamento sürekli bir şekilde Hutulara ayrılmış, Tutsilerin toplam nüfusa oranlarına eşdeğer ölçüde yüksek öğrenim ve devlet memurluğuna geçişleri kota sistemiyle düzenlenmiştir (Uvin, 1997: 100). Tutsilere karşı beslenen nefret, kalkınma hamleleriyle Hutular tarafından unutulmuş gibi görünse de değişen tek şey Hutuların kendi içindeki güç değişikliğidir. Güç merkezi, güneyden kuzeye kaymıştır. Habyarimana, 1980'lerin sonuna dek kısmen istikrar sağlayabilmiştir; bunda ekonomik büyüme, altyapı çalışmaları, kahve üretimindeki artış, diplomatik

açılım ve uluslararası ekonomik destek paketleri büyük rol oynamışlardır (Öztürk, 2011: 73).

Habyarimana, her ne kadar tek parti sistemi altında totaliter bir rejim uygulamaya koysa da Batı tarafından kabul gören bir lider olmuştur. Bunun nedenlerinden bir tanesi onun Hıristiyan inancını açıkça ve gösterişli bir şekilde ortaya koymasındır; böylece Brüksel ve Paris'te rahatlıkla kabul görmüş ve özellikle Fransa'nın somut siyasi desteğini almıştır (Heusch, 1995: 5). Ruanda, 1970 ve 1980'li yıllarda Fransa'nın ve özellikle Fransız Cumhurbaşkanı Mitterand'ın büyük desteğini ve yardımını görmüştür. Öyle ki Fransa sayesinde Frankofon alana kaymaya başlayan Mısır ile Ruanda arasında daha çok silah ticaretine dayanan ilişkiler kurulabilmiş, yine aynı Frankofon etki sayesinde BM Genel Sekreteri Boutros-Ghali etki altına alınarak BM'nin Ruanda Soykırımı'na karşı tepkisi Fransa'nın çıkarları doğrultusunda yönlendirilebilmiştir (Melvern, 2000: 6-9).

2.2.1.3.3. İç Savaş Dönemi

Habyarimana döneminde yakalanan kısmi istikrar, ekonomik sorunlardan dolayı yerini giderek toplumsal rahatsızlığa bırakmıştır. Bununla birlikte, 1970'li yılların başında komşu ülke Burundi'de çıkan iç karışıklıkların Ruanda'daki toplumsal rahatsızlığı artırması gibi Uganda'daki iç karışıklıklar Ruanda'da rahatsızlık yaşanmasına neden olmuştur. Etnik nefret, Burundi'de Hutuların Tutsilere karşı düşmanlıklarını bilirken Uganda'da Tutsilerin Hutulara karşı düşmanlaşmasına neden olmuştur.

Habyarimana hükümeti, ortaya çıkan ekonomik sıkıntılarla birlikte nüfusun %90'ından fazlasının tarıma bağımlı olduğu Ruanda'daki demografik baskının farkına varmış ve fazla nüfusu Zaire ve Tanzanya gibi komşu ülkelere, hatta Gabon gibi daha uzak ülkelere gönderme teklifinde bulunmuştur (Newbury, 1995: 13). Habyarimana hükümeti, Ruandalı mültecilerin ülkeye geri dönmesini önceleri hoş karşılar gibi görünse de uygulamada geri dönüşü desteklememiş, aksine geri dönüşe karşı sert şartlar ortaya koymuştur (Plaut, 1994: 150). Tutsi mültecilerin çocukları geri dönme isteklerini iletse de hükümet her seferinde ülkenin aşırı kalabalık olduğunu ve doğal kaynaklarının nüfus artışıyla karşılayacak seviyede olmadığını öne sürerek bu isteği geri çevirmiştir (Heusch, 1995: 6). Bununla birlikte,

Habyarimana'nın ulus inşa etme söylemi kalkınmaya dayandığından amaç uluslararası toplumun dikkatini toplumsal gruplar arasındaki siyasi farklılıklardan ekonomik kalkınmaya çekmek olmuştur (Buckley-Zistel, 2006: 106).

1990'lara gelindiğinde dünyadaki değişimden etkilenen ülkede muhalif bir basın ortaya çıkmış, hükümete eleştiri artmış, demokrasi talepleri duyulmaya başlamış ve 1 Ekim 1990'da mülteci Tutsilerin ve çocuklarının kurduğu Ruanda Yurtsever Cephesi (RPF) Uganda üzerinden Ruanda topraklarını işgale başlamıştır (Öztürk, 2011: 73). Newbury, RPF saldırısını pek çok çıkarın çakışmasının bir sonucu olarak değerlendirmektedir: Pek çok mülteci bu saldırıyı Uganda'da hissettikleri ayrımcılıktan bir kaçış ve Museveni hükümetini Uganda'nın siyasi hayatı içindeki giderek artan bağımlılıktan kurtarabilmenin bir yolu olarak görmüştür (Newbury, 1995: 13). RPF, 1987 yılında Tutsi ve Hutu mülteciler tarafından Uganda'da kurulmuştur, esas amacını Ruanda'ya geri dönüş oluşturmıştır. RPF'nin Uganda'dan önemli bir destek almasında 1960'lı yıllarda Uganda'ya kaçan Ruandalı mülteciler önemli bir rol oynamıştır. Uganda hükümeti önceleri mültecileri kabul etse de zamanla insani, ekonomik ve siyasi sorunlar baş göstermeye başlamış; toprak kaynakları sınırlı olduğundan Uganda halkı bunu mülteciler ile paylaşmak istememiş, Ruandalı mültecilerle onların çocuklarına vatandaşlık verilmemiştir (Magnarella, 2005: 812). 1982 yılında sorunların artmasıyla birlikte Uganda'daki ikinci Obote Hükümeti binlerce Ruandalı mülteciyi sınır dışı etmiş; sınır dışı edilen Ruandalılar Kuzeydoğu Ruanda'daki mülteci kamplarına sığınsa da Ruanda hükümeti mültecileri kabul etmeyerek onları Uganda'ya geri göndermiştir. Neticede, kendi vatanlarına kabul edilmeyen mülteciler Obote Hükümetini devirmeye çalışan ve önderliğini Museveni'nin üstlendiği Ulusal Direniş Hareketini desteklemişlerdir (Newbury, 1995: 13). Museveni'nin mücadelesine ortak olan Ruandalı mülteciler tecrübeli savaşçılar haline gelmiş, babalarının ve dedelerinin sürüldüğü topraklara silah zoruyla girmeye karar vermişlerdir (Heusch, 1995: 6).

RPF'nin işgali, tam da demokratikleşme sürecinin neden olduğu doğal istikrarsızlık anında ortaya çıkmıştır; 5 Temmuz 1990'da La Baule Konferansı'ndan sonra değişim rüzgarları esmeye başlamış ve Başkan Habyarimana Ruanda'nın demokratikleşme sürecine girdiğini ilan etmiştir. İşgalden tam bir hafta önce, 24 Eylül 1990'da 'Siyasi Reforma Yönelik Ulusal Birleşme Komisyonu' kurulmuştur

(Reyntjens, 1996: 245). Nisan 1990'da Habyarimana Fransa'da gerçekleştirilen Fransa-Afrika Zirvesi'ne katılmış, Habyarimana destekçilerinden biri olan Fransız Cumhurbaşkanı Ruanda Devlet Başkanına çok partili sisteme müsaade etmesini tavsiye etmiş, böylece MRND'den çok daha ırkçı ve Hutu yanlısı radikal partiler ortaya çıkmıştır (Magnarella, 2005: 812). Heusch, ortaya çıkan muhalif partilerin Tutsilerin geleceğiyle ilgilenmek bir yana dursun Hutu iktidarından bir parça iddia ettiklerini dile getirmektedir (Heusch, 1995: 6). RPF saldırıları 1990-1993 yılları arasında devam etmiştir. Yaklaşık üç yıl süren iç savaş sırasında ülkede en çok etkilenen kesim Tutsiler olmuştur. 1990 yılının Ekim ayındaki saldırılardan hemen sonra Ruanda polisi baskınlar düzenleyerek pek çok Tutsi'yi RPF ile bağlantılı olmakla suçlayarak tutuklamıştır (Newbury ve Newbury, 1999: 304). Tutsilere karşı yöneltilen tehditler şiddetini giderek artırmış ve halk Tutsilerin ülkelerini işgal eden teröristler olduğundan şüphe etmeye başlamıştır (Heusch, 1995: 6).

Plaut'ya göre 1990 yılında başlayan iç savaşın tek olumlu sonucu 1990 yılında tek parti sisteminin sona ermesidir (Plaut, 1994: 150). İç savaş ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber uluslararası toplum Habyarimana rejiminden demokratikleşme ve iktidarı RPF ile paylaşmasını talep etmiş, böylece 1991 yılında siyasi partilere izin verilmiş ve sözde koalisyon hükümeti 1992 yılında iş başına geçmiştir (Uvin, 1999: 259-260). Ekim 1990 tarihinden itibaren Habyarimana iki yollu bir politika takip etmeye başlamış, Batılı destekçilerinden gelen baskı karşısında siyasi liberalleşmeyi ve demokrasiyi desteklemiş, öte yandan savaş stratejisinin bir parçası olarak insan hakları ihlallerinin artmasına göz yummuş ve siyasi baskıcı bir politika izlemiştir; özellikle Tutsileri hedef alan bu politikanın bir neticesi olarak 1990-1993 arasında 2000 kadar Tutsi cinayet ya da katliam neticesinde öldürülmüştür (Newbury, 1995: 14).

2.2.1.3.4. Arusha Barış Mutabakatı

Demokratikleşme kapsamında muhalifler ile hükümet temsilcileri arasındaki ilk görüşme 1992 yılında Brüksel'de gerçekleştirilmiş, görüşmelerden sonra ülke demokratikleşmeye yönelmiş, hatta MRND iktidarı paylaşmayı kabul etmiş, RPF ile yapılan uzun müzakereler sonucunda Tanzanya'nın Arusha kentinde 4 Ağustos 1993 tarihinde barış ve ulusal uzlaşma sağlanmıştır (Heusch, 1995: 6).

Arusha Mutabakatı sayesinde ve Batılı hükümetlerle Afrika Birliği'nin baskıları sonucunda 'Hutu Gücü' hareketinin aşırı ırkçılarının muhalefetine karşın uzlaşma sağlanarak RPF ile bir takım anlaşmaların imza edilmesi kabul edilmiştir. Barışa yönelik bu anlaşmalar ateşkes, iktidarın paylaşılması, Ruandalı mültecilerin ülkeye geri dönüşü ve silahlı kuvvetlere dahil edilmesi gibi hususları içeriyordu (Magnarella, 2005: 813). Arusha Mutabakatı'na göre BM Barışı Koruma Gücü olan BM Ruanda Destek Misyonu (UNAMIR) mutabakatın imza edilmesinden sonraki otuz yedi gün içinde geniş tabanlı bir geçiş hükümetinin ve bir geçiş meclisinin kurulması için ülkeye konuşlandırılacaktı, ancak iki ay gecikmeli bir şekilde barış gücünün gelmesi yeni geçici hükümetin ve meclisin oluşturulmasında ilk gecikmelere neden olmuştu (Newbury ve Newbury, 1999: 307).

Aslında, siyasi iradeyi isyancılar ve hükümet arasında bölen bu mutabakat ile birlikte ortaya çıkan ekonomik çöküş, etnik düşmanlıkların manipüle edilmesi ve iç savaş, 1990-1993 döneminde Ruanda toplumunun parçalanmasına neden olmuştur (Verwimp, 2006: 10). 1993 yazından itibaren *Radio Mille Collines* isimli radyonun yayınları Tutsilerin öldürülmesini cazip bir hale getirerek kitlelerin seferber edilmesi görevini üstlenmiştir (Heusch, 1995: 6). Radyonun yayına geçmesiyle Arusha Mutabakatı'nın imza edilmesinin aynı döneme denk gelmesi dikkat çekicidir. Böylece, barış için imza edilen mutabakatın hemen sonrasında Tutsiler nefret propagandasının hedefi haline gelmiş, propaganda açıkça ve düzenli bir şekilde cinayeti, sözlü saldırıyı, öldürülecek kişilerin listelerinin yayınlanmasını ve Tutsilerle ilişki kuranların tehdit edilmesini tahrik etmiştir (Uvin, 1999: 260). Aynı şekilde, Catharine Newbury ve David Newbury de Arusha Mutabakatı'ndaki üç hususun Ruanda'daki gerilimi tırmandırdığını ileri sürmektedir: Birincisi hükümetteki şahinler Habyarimana'nın RPF'ye pek çok şey verdiğini dile getirmiştir, ikincisi, iki ordunun birleştirilmesinden sonra RPF, Ruanda ordusundan daha fazla sayıda subaya sahip olmuştur; üçüncüsü, tüm mültecilerin geri dönmesi konusu gerilimi artırmış ve mutabakatın önemli bir konusu olsa da aynı zamanda bir sınıf sorununu da beraberinde getirmiştir (Newbury ve Newbury, 1999: 308-309). Arusha Mutabakatı, bu açıdan bakıldığında, barışa yönelik bir anlaşma ortamı sağlar gibi görünse de tam tersine hem hükümet hem de RPF kanadında yarattığı farklı algılama ve yansımalar nedeniyle etnik unsurlar arasındaki ayrılığın ve husumetin azalmasına değil

artmasına neden olmuştur. Arusha Mutabakatı, 1990 Ekim saldırılarıyla başlayan iç savaş sonrasında etnik nefreti daha da körükleyerek aslında soykırıma bir adım daha yaklaşılmaya neden olmuştur.

2.2.1.3.5. 1994 Soykırımı ve Soykırımın Organizasyonu

1994 yılına kadar ülke etnik ve siyasi çizgiler etrafında bölünmüş, bir tarafta Başkan Habyarimana destekçileriyle muhalif hizipler diğer taraftaysa RPF ve asillerle birlikte hareket eden muhalifler yer almıştır (Plaut, 1994: 151). Tutsilere karşı nefret giderek artan boyutlara erişmiş, ufak çaplı katliamlar, *interhamwe* adı verilen milisler tarafından gerçekleştirilen cinayetler bir kez daha kaos ortamının zuhur etmesinde neden olmuştur. Bu kaos ortamında 6 Nisan 1994 tarihinde Arusha'daki barış görüşmelerinden dönen Habyarimana'yı taşıyan uçak düşürülmüştür. Şiddet eylemleri ve soykırım Kigali'de uçağın düşürüldüğü gece başlamış ve başkanlık korumaları ve milisler tarafından şiddet gerçekleştirilmiştir (Uvin, 1999: 261). Öztürk çalışmasında soykırım öncesi durumu şöyle özetlemektedir:

Soykırımın hemen öncesinde ülkede bir iç savaş hali mevcuttur. Buna ek olarak, uluslararası piyasada kahve fiyatları düşmüş, dolayısıyla ülke ekonomisinin fazlasıyla bağlı olduğu bu ürünlerdeki dalgalanma Ruanda ekonomisini zora sokmuştur. Ayrıca o yıllarda Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası da birçok ülkede kemer sıkma politikası uygulamaktadır. 1993'te Burundi'deki seçimle iktidara gelen ilk Hutu devlet başkanı öldürülmüş ve bu durum Tutsilere karşı bir kez daha derin bir tepkiye yol açarak Ruanda'nın iç politikasında etkili olmuştur (Öztürk, 2011: 73).

Radikal Hutular, devlet başkanının öldürülmesini Ruanda'yı cehenneme çevirmek için bahane etmişler ve yaklaşık 100 gün gibi kısa bir süre içerisinde yarım milyondan fazla Tutsi'yi ve rejim karşıtı olan muhalif Hutuları öldürmüşlerdir (Verwimp, 2006: 10). Habyarimana'nın öldürülmesi var olan nefretin ve kinin kusulması için bir bahane olmuştur. Korkuyla harekete geçen ve devlet tarafından tertip edilen milisler, ordu içindeki unsurlar ve Başkanlık Muhafızları, Tutsi nüfusunun tamamını ve ılımlı Hutu rejim muhaliflerini öldürmek için bir plan ortaya koymuşlar ve Tutsileri potansiyel hedefler olarak tanımlanmıştır (Newbury ve Newbury, 1999: 317). Kigali'deki olayların ardından şiddet ertesi gün Ruanda'nın

her yerine yayılmış, hükümetin ve radikallerin yandaşı olan radyo istasyonu *Radio Television Libre des Mille Collines* (RTLM) Hutuları, öldürülen devlet başkanının intikamını Tutsilerden almaya teşvik etmiş, milisler tarafından da yönlendirilen Hutular Tutsilere saldırmaya, onları gasp etmeye, öldürmeye ve onlara tecavüz etmeye başlamıştır (Kuperman, 2000: 96). Haberler ulusal radyo aracılığıyla duyurulmadan önce bile yollara barikatlar kurulmuş, kimlik kontrolleri yapılmış, böylelikle rejim karşıtları ile şüpheli listesinde adı olanların infazı hemen yerine getirilmiş ve böylece Tutsi katliamına hazırlık yapılmıştır (Heusch, 1995: 6). Kurulan barikatlar arasındaki mesafe birkaç yüz metre ile sınırlı olduğundan kontrol noktalarından Tutsilerin kaçabilmesi, milislerin kurduğu barikat ağları nedeniyle pek mümkün olmamıştır (Plaut, 1994: 151). Şiddet, büyük bir hızla yayılmış olsa da Kuperman, iki unsurun soykırımın hızını kestiğini ileri sürmektedir; bunlardan birincisi büyük çaplı katliamlardan radikal Hutuların kaçınması ve on farklı vilayette gerçekleştirilen katliamlarda büyük çaplı Tutsi katliamlardan uzak durulmasıdır (Kuperman, 2000: 98-99).

8 Nisan'a kadar, tamamen radikal Hutuların kontrolünde olan bir geçici hükümet kurulmuş, bu hükümetin emri altındaki silahlı milisler düşmanlarını ortadan kaldırmaya koyulmuş, Başkanlık Muhafızları, polis, yerel yönetimdeki görevliler ve ordu desteğinde pek çok kişiyi öldürmüş, yine radikal Hutular tarafından kontrol edilen özel radyoların yardımıyla düşmanlarını avlamıştır. 4 Nisan'dan sonra başlayan kaos ortamında radikal Hutular ve milisler tarafından katledilenler yalnızca rejim karşıtı muhalifler, Tutsiler ya da Tutsileri korumak isteyen Hutular değildir. Öldürülenlerin arasında Başbakan Agathe Uwilingiyimana ile BM tarafından onu korumakla görevlendirilmiş 10 Belçikalı asker de vardır. Bu olay üzerine Belçika yaklaşık 2500 askerden oluşan BM gücünden 420 askerini çekecektir (Plaut, 1994: 151).

Burundi'de seçimlerden sonra yaşananlar Ruanda'daki soykırımı dolaylı da olsa etkilemiştir. 1994 yılının Nisan ayına dek çoğu Hutu olmakla birlikte 400.000 kadar mülteci Ruanda'nın güneyindeki mülteci kamplarına giriş yapmış, böylelikle Burundi'deki olaylar Ruanda'daki siyasi krizi derinleştirmiş ve aynı zamanda büyük bir politize nüfusun Ruanda'ya girişine imkan sağlamıştır (Newbury ve Newbury, 1999: 310). Aslında, tarih yine tekerrür etmiş ve Burundi'deki olaylar Ruanda'nın iç

siyasetini bir kez daha etkisi altına almıştır. Habyarimana'nın uçağının 4 Nisan 1994'te düşürülmesi soykırımı giden kesin çözümü ateşlemiş, etnik çoğunluğu oluşturan Hutu milisleri sistematik bir şekilde pek çoğu Tutsi olan 500.000 ile 1.000.000 sivil insanı katletmiş, kaos ortamından istifade eden RPF, Fransa tarafından desteklenen ve eğitilen Ruanda ordusunu yenmiş, olaylara karışan yaklaşık 2 milyon Hutu, Zaire ve Tanzanya sınırlarına akın etmiştir (Gregory, 2000: 439).

2.2.1.3.6. Soykırım Sonrası Ruanda

1994 Soykırımı RPF'nin Kigali'yi ele geçirmesiyle son bulmuş ve Arusha Mutabakatı'na dayanarak çok partili bir hükümet (Ulusal Birlik Hükümeti) ve geçici meclis teşkil edilmiştir. Soykırım nedeniyle üç milyondan fazla insan komşu ülkelere iltica etmek zorunda kalmış, pek çok insan ülke içinde farklı yerlere göç etmiş, soykırım sonrasında sayısız yetim, dul ve sakat insanlardan meydana gelen savunmasız bir nüfus ortaya çıkmış, kanun ve düzen tamamen yok olmuş, ülke çapında geniş çaplı mezalimler devam etmiş, kolluk kuvvetleri ile adli kurumlar ortadan kaybolmuş, adalet sistemi, toplumsal ve ekonomik altyapı çökmüş, okullar ve hastaneler iş göremez hale gelmiş, ekonomik faaliyetler neredeyse durmuştur (Murigande, 2004: 3). Soykırım sonrasında komşu ülkelerde, özellikle Doğu Afrika ülkeleri olan Uganda, Kenya ve Tanzanya'da yaşayan sürgündeki binlerce Tutsi Ruanda'ya geri dönerek Ruanda'da kalmaya ve Ruanda'da sürekli ikamet etmeye karar vermişlerdir; böylece sayılarının 800.000'in üzerinde olduğu düşünülen Tutsilerin akını Ruanda'nın ekonomik, toplumsal ve siyasi hayatında büyük bir etki yaratmıştır (Cantrell, 2009: 321). Ruanda'daki soykırım büyük bir yıkım ve travma ile emniyetsizliği ardında bırakmış, RPF, 1994 ve 2003 yıllarında hem geçiş hükümeti olarak hem de seçimle başa gelmiş ve uzlaşma programını tüm ülkede uygulamaya koymuştur (Melvin, 2010: 932).

1999 yılında Ulusal Birlik Hükümeti, Ulusal Birlik ve Uzlaşma Komisyonu (NURC) meydana getirmiş ve bu hükümet komisyonu, uzlaşma çalışmalarının planlanmasını, programlanmasını ve yayılmasını kontrol ederek 1994 sonrasında ortaya çıkan söylemi de etkili bir şekilde yeniden şekillendirmiştir. Ruanda'da RPF, uzlaşma programını resmileştirerek aslında isyancı bir gruptan siyasi bir parti

yaratabilmeyi başarabilmiştir. Hükümet, ulusal uzlaşma programı kapsamında ilgili insan hakları sözleşmelerine ve evrensel insan haklarına karşı olan bağlılığını ifade edebilmiş ve hükümetin esas kaynağı olan RPF soykırım sonrası Ruanda'da büyük değişiklikler meydana getirmiş, ülkeye emniyeti yeniden kazandırmış, barış içinde bir arada yaşamayı teşvik etmiş, Ruanda'nın ekonomik kalkınmasını desteklemiştir (Melvin, 2010: 933-946).

Hükümet tarafından siyaset içinde uygulanan uzlaşma programının yanı sıra toplumsal hayatın içinde yer alan kiliseler, özellikle de Anglikan Kilisesi toplumsal uzlaşmanın inşa edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Anglikan Kilisesi, aynı zamanda Kigame ve ekibini güçlü, iyiliksever ve vizyon sahibi liderler olarak tanımlayarak Kigame hükümetine uzlaşma programını uygulamasında destekte bulunmuştur (Cantrell, 2009: 327). Sosyal istikrarın giderek elde edilmesinin ardından demokratikleşme sürecine adım atılmış, 1999 ve 2001 yıllarında yerel ve genel seçimler yapılmış, 2001 yılında anayasa komisyonu kurulmuş ve Ruanda halkına danışılarak yeni komisyon 2003 Mayıs ayında referandum ile kabul edilmiştir (Murigande, 2004: 6). 2003 yılında gerçekleştirilen seçim sonucunda Paul Kigame devlet başkanı olarak seçilmiş ve RPF de iktidar partisi konumuna yükselmiştir. Kigame ve partisi RPF, oyların %93'ünü alarak 2010 başkanlık seçiminden başarıyla çıkmıştır ve bugün halen daha Ruanda'nın devlet başkanlığını yürütmektedir (BBC, 2012).

Ruanda, soykırımın ardından kurulan geçici hükümetlerin sıkı tedbirleri ve dış yardımlar, uluslararası yardım kampanyaları, bağışlar sayesinde bugünün Somalisi gibi 'başarısız ülke' olmaktan kurtulabilmiştir. Ruanda'nın soykırımın ardından hızlı bir şekilde kendisini toplamasında aldığı dış yardımlar şüphesiz önemli bir rol oynamıştır. Soykırımın hemen ertesi yılında RPF iktidarı ele geçirdiğinde 1995 yılının Ocak ayında Cenevre'de uluslararası bağışçılar bir araya gelmiş ve 600 milyon Amerikan Doları Ruanda'ya aktarılmıştır (Reyntjens, 2004: 179). RPF rejimi, önceleri Batılı Sivil Toplum Kuruluşlarına (STK) karşı gelerek bu kuruluşların Batı medyasında kampanyalar düzenleyerek Ruanda soykırımı sonrası için para toplamalarına kuşkuyla yaklaşmıştır. Bunun en büyük nedenini de yaşanan travma sonrasında Batılı sivil toplumun Ruanda'ya akın etmesi ve kendilerinden yardım aldıkları Batı toplumuna karşı yasal anlamda olmasa siyasi anlamda sorumlu

olmalarıdır (Clapham, 1998: 208). Ruanda'nın bağışçıları aynı zamanda soykırım sonrası Ruanda'da büyük önem taşıyan yargının da desteklenmesi için yüzden fazla yargı ile ilgili projeye yaklaşık 100 milyon Amerikan Dolarından fazla bağış aktarmışlardır (Uvin, 2001: 182). Bunların yanı sıra, RPF özellikle ABD, Birleşik Krallık ve Hollanda'da meydana gelen "Yeni Ruanda Dostları" tarafından sıkı bir şekilde desteklenmiştir (Reyntjens, 2004: 179).

Soykırımın ardından geçen on sekiz yıl bazı kesimler tarafından RPF'nin elde ettiği zaferin ardından ülkede oluşturduğu baskıcı ve yıldırıcı politikalarla anılsa da, Ruanda'nın mevcut devlet başkanı Paul Kagame bir diktatör olarak görülse de bir diğer kesim Ruanda'nın Afrika'da küçük bir ülke olmasına rağmen büyük bir başarı sergileyerek soykırım gibi büyük bir felaketin ardından başarıyla çıktığını dile getirmektedir. Bu kesimlerden ilkinin görüşlerini Filip Reyntjens birkaç makalesinde açık bir şekilde ortaya koymakta ve Ruanda'nın soykırımdan sonraki yıllarını diktatörlüğe bir geçiş olarak nitelendirmektedir (Reyntjens, 2004: 177-210). RPF'nin hükümetin ordusunu Temmuz ayında mağlup etmesinin ardından 19 Temmuz 1994 yılında RPF önderliğinde yeni bir hükümet kurulmuş ve bu yeni hükümet Arusha Barış Mutabakatı'nın özüne ve koşullarına olan bağlılığını ifade etmiştir. Ancak, Reyntjens'in de belirttiği üzere RPF, Arusha Mutabakatı'nda, özellikle de Arusha'da karara bağlanan Temel Kanun'da bazı değişiklikler yaparak Hutulara ve soykırım mağduru Tutsilere karşı yıldırıcı ve baskıcı politikalar izlemeye başlamış, 1999 yılında 'geçiş dönemi' 20 Temmuz 2003 yılına kadar dört yıl uzatılmıştır (Reyntjens, 2006: 1105-1106).

Ruanda soykırımı sonrasında BM tarafından soykırım zanlılarını yargılamak amacıyla uluslararası bir ceza mahkemesi kurulmuştur. Mahkeme, BM'nin kuruluşundan sonraki ikinci uluslararası ceza mahkemesi olmasından dolayı önem taşımaktadır. Uluslararası Ruanda Ceza Mahkemesi (ICTR) BM Güvenlik Konseyi'nin 8 Kasım 1994 tarihli 955 Sayılı Kararı kapsamında, soykırım ve insanlığa karşı işlenen diğer suçların sorumlularını yargılamak için kurulmuştur. Böylece, Ruanda'daki soykırım resmen ve tamamen tanınmıştır (Melvern, 2006: 274). 1995 tarih ve 977 sayılı BM Genel Kurulu Kararıyla ICTR'nin yeri Tanzanya'nın Arusha kenti olarak belirlenmiştir. İlk soykırım duruşması 1996 yılında yapılmış ve 1997 yılının sonuna dek 94 duruşma yapılmış, 1998'de en az 864

hüküm karara bağlanmış, 1999 yılından sonra duruşmalar hız kazanmış ve 2000 yılının ortasında 3000 soykırım zanlısı yargılanmıştır (Uvin, 2001: 182).

2.3. BURUNDİ

Burundi, koloni döneminde ortak bir geçmişi paylaştığı komşusu Ruanda gibi denize bağlantısı olmayan kara parçaları arasına sıkışmış, coğrafi açıdan aynı özellikleri taşıyan küçük bir Afrika ülkesidir. Batısında Demokratik Kongo Cumhuriyeti, doğusunda Tanzanya, kuzeyinde Ruanda yer almaktadır (bkz. Harita 3 ve 4). Afrika'nın ortasında ekvator çizgisinin hemen güneyinde yer alan Burundi'de coğrafi özellik olarak büyük göller, geniş ovalar ve 4000 metre yüksekliği bulan tepeler dikkati çekmektedir (Newbury, 2001: 259). Burundi'nin nüfusu 8.5 milyondur (The World Bank, 2013) ve Burundi halkı 27.834km² bir alanda yaşamak zorunda olduğundan Afrika'nın en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip ülkelerinden biridir. Burundi, stratejik doğal kaynakların kontrolünü ele geçirmeye yönelik çatışmaların yaşandığı Angola, Serra Leone ve Nijerya gibi Afrika ülkelerinden farklı olarak stratejik öneme sahip hiçbir doğal kaynağa sahip değildir (Ngaruko ve Nkurunziza, 2000: 370-371). Komşusu Ruanda gibi Burundi'de nüfusun etnik dağılımı aynı şekildedir. Nüfusun %85'ini Hutular, %14'ünü Tutsiler ve kalan %1'ini de Twalar meydana getirmektedir (Ngaruko ve Nkurunziza, 2000: 371).

Harita-2 Afrika Kıtası'nda Burundi

Harita-4 Burundi Haritası

Kaynak: <http://www.gettyimages.com>

Kaynak: <http://www.gettyimages.com>

Burundi ekonomisinin temelini tarım oluşturmaktadır ve gayrisafi yurtiçi hasılasının %36.4'ünü meydana getirmekte ve ağırlıklı olarak kahve ve çay tarımı yapılmaktadır. Burundi, İnsani Gelişim Endeksine göre 2011 yılında 185 ülke arasında 183. sırada yer almıştır. Buna karşın, 2010 yılından itibaren gerçekleştirilen kalkınma hamleleri ve iklimin iyileşmesi neticesinde kahve ve çay mahsulünde 2011 yılında artış kaydedilmiştir (African Economic Outlook, 2012). Burundi ve Ruanda'nın iklimleri, topografik özellikleri, nüfus yoğunluğu, tarıma bağlı ekonomileri, dinleri, dilleri ve tarihleri birbirine benzemektedir (Uvin, 1999). Burundi, 2011 yılında 2025 vizyonunu belirlemiştir. 2025 Vizyonunda iyi yönetim, insan sermayesi, ekonomik büyüme ve yoksullukla mücadele, bölgesel bütünleşme, sosyal birleşme, planlama ve şehircilik gibi temel esaslar arasındaki ilişki ve bu hedef için atılacak adımlar belirlenmiştir (Vision Burundi 2025, 2011).

2.3.1. Tarihsel Süreç

Ruanda ile bir dönem ortak bir geçmiş yaşayan Burundi'yi de tarihsel açıdan üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Bu süreçler Burundi'nin bağımsız bir monarşi olarak var olduğu koloni öncesi dönem; önce Almanya ile Alman Doğu Afrika (Ruanda-Urundi), sonra Belçika koloni idaresi altında geçen koloni dönemi ve 1960'larda bütün Afrika'da başlayan bağımsızlık hareketleriyle başlayan koloni sonrası özgürlüğün elde edildiği dönemdir.

2.3.1.1. Koloni Öncesi Dönem

Burundi'nin 1885 yılında kurulan Alman Afrika İmparatorluğu'na Ruanda-Urundi olarak dahil edilerek kolonileştirilmesinden önceki tarihi hakkında ayrıntılı kaynak mevcut değildir. Ancak, Newbury'nin belirttiğine göre bundan 2500 yıl önce bölgeye insanlar ilk defa ve özellikle ağırlıklı olarak Viktorya Gölü üzerinden ve batıdan gelmişlerdir (2001). Burundi'de yerli halkı Twalar ve muhtemelen orta Afrika'dan daha önceleri göç etmiş olan Hutular meydana getirmekteydi. Hayvancılık yapan Tutsiler, kıtlık ve kuraklıktan kaçarak 15. ve 16. yüzyıllarda kuzeyden gelmişler ve yerli halk ile yüzyıllar boyunca kaynaşmışlardır (Uvin, 1999). Burundi, koloni öncesi dönemde sosyopolitik hiyerarşinin hakim olduğu krallıkla yönetiliyordu. Bu hiyerarşik yapıda en tepede bir kral ve prensler yer alıyor, orta sınıfı Tutsiler, alt sınıfı Hutular meydana getiriyordu ve Twalar ise en alt sınıfta yer

alıyorlardı. Bununla birlikte, Burundi’de alt grupta yer alanlar çeşitli siyasi faaliyet alanları içinde yer alabilmiştir. Yerli saygın insanlar arasında çoğunlukla Hutular yer almıştır (Uvin, 1999). Burundi krallığı topraklarını 17. yüzyıldan itibaren genişletmiş, Hima göçebe çobanları bugünkü Etiyopya’nın güneyinden gelerek yerli halk üzerinde hakimiyeti ele geçirmiştir. Burundi krallığında *ganwa* adı verilen kraliyet kanı taşıyan prensler Tutsi kökene sahip olmalarına karşın ayrı bir etnik grup olarak görülmüşlerdir. Bu durum, krallığı bir arada tutmakta, Tutsilerin egemenliğini yumuşatmakta ve Hutu köylüsünün tıpkı Ruanda’daki gibi *mwami* adı verilen krallara ve monarşiye bağlanmalarını sağlamakta faydalı olmuştur (Cornwell ve Beer, 1999: 84). Hutu nüfusun ağırlıklı olmasına karşın Burundi krallığının ayrıcalıklı bir Tutsi grubunun elinde olmasının bir diğer nedeni de koloni öncesi bu dönemde liderlik vasfının kralın kutsal bir gücü olduğuna inanılmasıdır. Maddi kaynaklar ve insanlar da dahil olmak üzere her şey krala aittir (Cornwell ve Beer, 1999: 84).

2.3.1.2. Koloni Dönemi

Burundi’nin koloni dönemi komşusu Ruanda gibi aynı yıllarda Alman koloni idaresinin kurulmasıyla ortak bir şekilde başlar. Ruanda-Urundi olarak adlandırılan bu iki ülkede koloni dönemi iki dünya savaşı sonrasında koloni sahibinin Ruanda’daki gibi manda ve vesayet adları altında el değiştirerek Belçika’ya geçmesiyle devam edecektir. Burundi, Ruanda ile aynı kaderi paylaşmasına rağmen özellikle Belçika tarafından her iki ülkede hayata geçirilen uygulamalar birbirinden farklıdır. Belçika, Ruanda’da Tutsilerden yarattığı eliti kendi eliyle yok ederek Hutuları desteklemiş, monarşinin son bulmasını desteklemişken Burundi’de monarşiyi desteklemiştir. Belçika koloni idaresi tıpkı Ruanda’da olduğu gibi Burundi’de Tutsileştirme politikasıyla toplumsal yapıda etnik ayrışmaya ve etnik nefret etrafından yoğunlaşan kamplaşmaların çatışmayla sonuçlanmasına neden olacak uygulamaları hayata geçirmiştir. Postkoloniyel dönemde pek çok Afrika ülkesi gibi Burundi de ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Koloni idaresinin böl ve yönet uygulamaları Burundi’de de çatışma ve katliamlara giden yolu hazırlamıştır. Bu başlık altında Burundi’deki tarihsel süreç, koloni döneminin etnik ayrışmaya neden olarak ülke içi çatışmaları besleyen uygulamalarına ışık tutmaktadır.

2.3.1.2.1. Almanya Kolonisi (1894-1914)

Almanya kolonicilik faaliyetleri için Afrika kıtasına geç girmiş olsa da Alman Doğu Afrika Şirketi sayesinde Doğu Almanya içlerine kadar ilerleyerek bugünkü Ruanda, Burundi ve Tanzanya topraklarında hakimiyet kurmuştur. 1885 yılında yapılan Berlin Konferansı ile Almanya'nın Afrika'daki çıkarları arasında Burundi de yer almış ve ilk askeri birlikler 1896 yılında Burundi'ye varmıştır. 1899 yılında Ruanda-Urundi askeri bir bölge olarak Alman Doğu Afrika İmparatorluğu altındaki yerini almıştır (Cornwell ve Beer, 1999 ve Connaughton, 2001). Burundi'deki Alman politikası krala tam destek vermekle kralın gücünü sınırlamak arasında gidip gelmiş ve sonunda Almanlar Ruanda'da olduğu gibi Ruanda-Urundi'nin tamamında yerli şefler aracılığıyla dolaylı bir yönetim tarzını benimsemişlerdir. Bu nedenle Almanlar Burundi'de kalıcı bir koloni yönetimi kurmamışlardır (Cornwell ve Beer, 1999: 84).

Almanya'nın Doğu Afrika'da giriştiği kolonicilik faaliyetleri çok kısa sürmüş, I. Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın yenik düşmesiyle birlikte kolonileri diğer Batılı güçlerin eline geçmiştir.

2.3.1.2.2. Belçika Vesayeti ve Mandası 1914-1962

Ruanda-Urundi I. Dünya Savaşı'nda İttifak Kuvvetleri'nin eline geçmiş ve Belçika ileride barış görüşmelerinde takas aracı olarak kullanmak için 1916'da Ruanda-Urundi'de askeri bir yönetim oluşturmuştur (Cornwell ve Beer, 1999: 84). Almanya I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinin ardından Versay Anlaşması ile ağır şartlar altına sürüklenmiş ve kolonileri elinden alınmıştır. 1919'da Milletler Cemiyeti Burundi'yi Belçika vesayetine vermiştir. Vesayet sisteminin kurulmasıyla birlikte Belçikalıların getirdiği ağır vergilendirme, zorunlu işgücü ve uzlaştırma faaliyetleri 1920 ve 1930'lu yıllarda birkaç köylü ayaklanmasına neden olmuştur (Cornwell ve Beer, 1999: 84). Diğer kolonilerinde olduğu gibi Belçika Burundi'de siyasi ilerleme ve iradenin bağımsız devletlere teslim edilmesi için çaba harcamamıştır. Aynı zamanda vesayet dönemi, Avrupa'daki ırkçı hareketlerin de etkisiyle beraber Burundi'de Tutsileştirme politikasının derinleştirilmesine sahne olmuştur. Tutsileştirme politikasının bir neticesi olarak Ruanda'da olduğu gibi Burundi'de etnik ayrışma artmış, böylelikle etnisite güce erişmenin birinci belirleyicisi olarak ortaya çıkmıştır. 1929 Belçika koloni idaresi tarafından mülki yönetimin yeniden

düzenlenmesi Burundi tarihinde etnisitenin siyasi bir rol almaya başlaması ve Hutuların siyasette iyice marjinalleşmesi açısından bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu değişimle birlikte Tutsi etnik grubuna mensup şeflerin sayısı giderek artmaya başlamış 1929 yılında şeflerin %20'si Hutu iken 1945 yılına gelindiğinde şefler arasında Hutular yer almamıştır. Tutsilerin bu siyasi egemenliği koloni dönemiyle başlayıp bağımsızlık sonrasında 1972 katliamlarına kadar devam edecektir (Ndikumana, 2005: 415). Belçika koloni idaresi Burundi'de var olan katı etnik farklılıklardan istifade ederek bu farklılaşmayı böl ve yönet doktrini çerçevesinde daha da artırmıştır. Etnik farklılaşmadaki bu artış koloni sonrası dönemde 1960'lı yılların ortalarında ülke içinde ciddi bir şiddetin baş göstermesine neden olacaktır (Ndikumana, 1998: 30-31). Almanya ve Belçika'nın koloni döneminde uygulanan siyasi ve idari model, askeri ve baskıcı yöntemlerle yönetilen otoriter bir devletin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Laely, 1997: 706).

II. Dünya Savaşının ardından Birleşmiş Milletler tarafından Ruanda-Urundi'nin Belçika mandasına bırakılmasıyla Belçika'nın kolonilerinde uyguladığı politikalar ciddi uluslararası eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır (Cornwell ve Beer, 1999: 84). Almanya gibi Belçika da Burundi'de dolaylı yönetim tarzını benimsemiş kral ve onun Tutsi yardımcıları aracılığıyla ülkeyi yönetmeyi tercih etmiştir. Belçikalı koloniciler kraliyet ailesinin ve Tutsilerin Hutu ve Twalar üzerindeki egemenliğini kurumsallaştırmak için mevcut sosyal hiyerarşiden istifade etmişlerdir (Ndikumana, 1998: 32). Belçika, eğitim ve yönetimde iş imkanlarını sadece Tutsilere sağlamıştır. 1950'li yıllara kadar yüce divan üyelerinin %90'ından fazlasını, yerli şeflerin neredeyse tamamına yakını Tutsiler oluşturmuştur (Uvin, 1999). Burundi'deki bu durum Ruanda'daki duruma birebir benzemektedir. Tutsileştirme politikalarının koloni döneminde sürdürülmesi nedeniyle etnik ayrışma artmış, Ruanda'da olduğu gibi Hutular ikinci sınıf vatandaş durumuna düşmüşlerdir.

Burundi'de monarşinin etrafında yoğunlaşan eski siyasi yapı korunmuşsa da Hutulara karşı önyargı artmış, siyasi, toplumsal ve ekonomik ilişkiler katlaşmış, Tutsi kökenlilerin gücü artırılmıştır. Dolayısıyla siyasi yapı korunmuş olsa da devletin yapısı koloni idaresinin isteklerini uygulamaya koyabilecek hale getirilmiştir (Uvin, 1999: 255). Ancak, Belçika'nın siyasi reform sürecini başlatması 1959'un Kasım ayını bulmuştur (Cornwell ve Beer, 1999: 85). Bu süreç ile birlikte 1958

yılında mwaminin en büyük oğlu Prens Rwagasore tarafından kurulan Ulusal Birlik ve İlerleme Partisi (UPRONA) dahil olmak üzere birkaç yerel siyasi parti kurulmuştur. UPRONA ilk olarak mwami etrafında toplanan geleneksel kurumları devam ettirmek için kurulmuş olsa da mwami ve oğlu Rwagasore arasındaki ayrılıktan dolayı bundan vazgeçilmiş ve Ruanda'da Tutsi egemenliğinin kanlı bir devrimle son bulmasıyla Rwagasore UPRONA'yı birleştirici bir ulusal parti haline getirmeye çalışmıştır. 1950'li yılların sonunda ortaya çıkan bir diğer siyasi parti de Hıristiyan Demokrat Partisi'dir (PDC). PDC daha ılımlı bir programla UPRONA'ya muhalefet olarak kurulmuştur. PDC'nin daha ılımlı bir programa sahip olması daha milliyetçi olan UPRONA karşısında Belçika'nın desteğini almasını sağlamıştır (Cornwell ve Beer, 1999: 85). Bununla beraber, Rwagasore'nin partisi UPRONA 1961 yılının Eylül ayında seçimleri kazansa da bir ay sonrasında Belçika yönetimine yakın aristokratlarca yönlendirilen muhalif parti yandaşları tarafından Başbakan Rwagasore öldürülmüştür (Chretien, 1996: 116). Burundi, serbest seçimlerle başa gelen UPRONA lideri ve Başbakan Rwagasore'nin öldürülmesinden sonra 1962 yılında Afrika'nın pek çok koloni ülkesine verilen bağımsızlığa rağmen uzun yıllar sürecek toplu katliamların, darbelerin, cinayetlerin ve en sonunda büyük bir iç savaşın yaşandığı bir kaos ve kriz dönemine girecektir.

Ruanda'dan farklı olarak Burundi'de monarşi koloni döneminde daha güçlü bir şekilde ayakta kalabilmiştir ve bu durumun bir neticesi olarak kralcı ve çift etnik yapıda bir parti olan UPRONA bağımsızlıktan hemen önce ve sonrasında seçimleri kazanmıştır. Bununla birlikte, Rwagasore'nin muhalefet tarafından öldürülmesinin ardından UPRONA bir iç çatışma haline sürüklenmiş ve ülkede iradeyi ele geçirmek için Tutsi-Hima, Tutsi Banyaruguru ve Hutu eliti arasında bir mücadele başlamıştır (Uvin, 1999: 256). UPRONA, Burundi tarihinde önemli bir yere sahiptir. UPRONA, bağımsızlık yanlısı ve birleştirici bir parti olduğundan, en azından Rwagasore'nin öldürülmesine kadar Burundililerin birlik içinde kalmasını, koloni gücünün çıkardığı sıkıntılara ve provokasyona yenik düşmemesini sağlamıştır (Ngaruko ve Nkurunziza, 2000: 374). Suikastın ardından Burundi ciddi insan kaybına ve toplumda ciddi bir maddi yüke neden olan sürekli bir iç kargaşa durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Tutsiler Hutu çoğunluğa uzun yıllar boyunca egemen olduklarından siyasi güç için verilen mücadele Tutsiler ile Hutular arasında etnik kutuplaşmaya neden olmuş ve bu

kutuplaşma baskı, darbeler, ağır askeri müdahaleler, ordu ve hükümette etnik dışlamanın hakim olduğu bir sosyopolitik ortam yaratmıştır (Ndikumana, 2000: 433).

2.3.1.3. Koloni Sonrası Dönem

Bağımsızlık, Hutuların gerçekleştirdiği Sosyal Devrim ile Ruanda'da farklı bir dönemin kapısını araladığı gibi Burundi'de de Rwagasore'nin öldürülmesinin ardından yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Bu dönem uzun yıllar sürecek istikrarsızlık ve iç savaşı kapsamaktadır. Rwagasore, kralcı ve bütünleştirici bir partinin liderliğini üstlendiği için Burundi tarihinde önemli bir figürdür ve onun öldürülmesi Tutsiler ile Hutular arasındaki toplumsal bütünlüğün artık son bulduğunu belirleyen bir dönüm noktasıdır.

Bağımsızlığın Ocak 1962'de ilan edilmesinin hemen sonrasında baş gösteren *Kamenge İsyanları* Burundi'nin etnik bir şiddete ve iç savaşa sürüklenmesinin başlangıcını oluşturmaktadır. Yine de ülkede iç kargaşa Belçika koloni döneminin son bulmasından üç yıl sonra Hutu subaylar iktidarı ele geçirmeye ve kralı devirmeye çalıştıklarında baş göstermiştir (Bundervoet, 2009: 360). Bu isyanlar sırasında UPRONA partisinin gençlik kollarının Tutsi militanları Hutu sendikacıları ve Halkın Partisi destekçilerine saldırmış ve bu olay UPRONA'nın bütünleştirici yapısını da derinden etkilemiş, parti içinde Tutsiler ve Hutular arasında parti liderliği için mücadele başlamış, UPRONA yönetimi Hutu ve Tutsiler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu durum, hükümetin bir çıkmaza girmesine neden olmuştur (Cornwell ve Beer, 1999: 85).

Bu buhrandan istifade etmek isteyen mwami, iktidar boşluğunu doldurmaya çalışmak istese de 1965 yılında krizin artmasıyla birlikte mwami Tutsi başbakanı görevinden alarak yerine Hutu bir başbakan atamıştır. Hutu başbakanın Ruanda'dan gelen Tutsi mülteci tarafından öldürülmesiyle mwami krizi aşmak için seçim çağrısında bulunmuş ve seçim sonunda bu kez Hutular 33 sandalyenin 23'ünü almışlardır (Cornwell ve Beer, 1999: 85-86). Krizin aşılmasında seçimler de fayda göstermemiş Hutu subayların darbe girişiminden sonra 1965 Ekim'inde ilk etnik kriz patlak vermiş ve darbenin ardından Hutu başbakanın öldürülmesiyle beraber (Ndikumana, 2000: 433) ordu ve jandarma Hutu subaylardan arındırılmış ve mevcut Hutu liderler öldürülmüş, hükümeti ele geçiren Tutsi subayların sayesinde iktidar

Tutsilerin eline geçmiştir (Cornwell ve Beer, 1999: 86). Bu ilk Hutu darbesinin ardından 1969 yılında gerçekleştirilen ikinci Hutu darbe girişiminin ardındaki Hutu siyasetçiler ve askerler tutuklanarak yargılanmış ve idam edilmiştir. Hutuların ikinci kez darbe girişimi siyasi ortamda ve ordudaki Hutulardan kurtulmak için hükümete ikinci bir şans daha vermiştir (Ndikumana, 2000: 433). Böylece, iktidar azınlık olan Tutsilerin tekeline geçmiş ve iktidarı elinde bulunduran Tutsiler 1966 yılında Birinci Cumhuriyeti ilan etmişlerdir. İktidar, güney illerinden Bururi'den bölgesel bir etnik grup olan Tutsi-Himaların elinde toplanmıştır (Bundervoet, 2009: 360). Monarşinin kaldırılması Burundi'deki son bütünleştirici gücü de ortadan kaldırarak Tutsi egemenliğinin önündeki engelleri ortadan kaldırmıştır (Cornwell ve Beer, 1999: 86). Böylelikle, güneyli Tutsi-Himalar iktidarı elde etmek için etnik kimliklerinden faydalanmışlar, dolayısıyla devletten çıkar sağlayan siyasiler de etnik birlik ve dayanışmayı başlatarak rejimi değiştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu nedenle etnik çeşitlilik ekonomik ve siyasi fırsatlar elde etmek adına siyasi mücadelenin bir aracı haline getirilmiştir. Bu yüzden, etnik temelli çatışmaların yanı sıra kaynakların dağılımındaki adaletsizlikten ve siyasi güç elde etme mücadelesi yüzünden çatışmalar yaşanmaya başlamıştır (Ndikumana, 2005: 415). Burundi siyasetinde 1960'lı yıllar Tutsi-Hutu düşmanlığının ilk yıllarına sahne olduğu gibi aynı zamanda Tutsi monarşi yanlıları ile Bururi'den gelen Tutsiler arasında katı çekişmelere de sahne olmuş, güneyli Tutsi-Himalar monarşi yanlısı Tutsilerin siyasi etkisini sistemli bir şekilde yok etmeye çalışmışlardır (Ndikumana, 2005: 418).

Tutsi-Himalar diğer Tutsi ve Hutuları siyasi rekabetin dışında tutarak 1966 yılından 1993 yılına kadar sahip oldukları ayrıcalıkları ellerinde tutmak için üç askeri rejimle ülkeyi yönetmişlerdir: Micombero 1966-1982, Bagaza 1982-1987 ve Buyoya 1987-1993. Bu üç askeri dönemin liderlerinin hepsinin Bururi bölgesindeki aynı köyden olmaları dikkat çekicidir. Koloni döneminden hemen sonra ortaya çıkan bu askeri rejimler tek parti sistemini, ordu, polis ve güvenlik güçleri ile yargı sisteminin tek bir elde toplanmasıyla hareket etmişlerdir (Uvin, 1999: 256-257). Koloni sonrası dönemde etnik ayırım devlet iktidarının ele geçirilmesinde büyük önem taşısa da ufak etnik gruplar ordudan destek alarak devlet iktidarını ellerinde tutabilmişlerdir (Uvin, 1999: 257).

Burundi'de Rwagasore'nin 1961'de öldürülmesinden 1966 yılına kadar geçen zamanda Hutu sendikacıların, Hutu başbakanın öldürülmesi, kralın radikal Tutsiler tarafından etnik temelli bir siyasete çekilmesi, darbe girişimleri ve darbelerin ardından Hutuların öldürülmesi, hemen ardından Ruanda destekli Hutuların 500 kadar Tutsi'yi öldürmesi ülkeyi kısa bir süre içinde geri dönüşü çok kolay olmayan bir istikrarsızlık içine sürüklemiş ve Burundi, bağımsızlık sonrası filizlenen liberal ortamda Hutu ve Tutsiler arasında dengeyi kuramadan ağır bir çatışma ortamının içine girmiştir (Ngaruko ve Nkurunziza, 2000: 374-375). Hutular ve Tutsilerin birbirini katletmesi her iki etnik grup arasındaki ilişkiyi zedeleyen son nokta olmuş ve Burundi, bağımsızlığının ilk yıllarında sahip olduğu demokratik ortamı bir kez daha yakalama şansını kaybetmiştir. 1965 yılında yaşanan bu olaylar aynı zamanda Hutuların siyasi iktidara katılımlarının sonunu işaret etmektedir (Ngaruko ve Nkurunziza, 2000: 375). 1965 yılından itibaren fiili olarak tek parti haline gelen UPRONA orduyla birlikte Tutsilerin, sonrasında Bururi'den gelen Tutsi-Himaların elinde bir iktidar unsuru haline gelmiştir (Ngaruko ve Nkurunziza, 2000: 375).

Hutuların 1969 Eylül'ünde giriştikleri ikinci darbe teşebbüsü de olumsuz sonuçlanmış, Tutsiler ordu ve hükümetteki Hutulardan kurtulmak için bu darbe girişimini bir bahane olarak kullanmışlardır. 1972 yılına gelindiğinde çıkan Hutu ayaklanmasında eski ordu mensubu Hutuların güneyli Tutsileri katletmesiyle (Ngaruko ve Nkurunziza, 2000: 375) Micombero Zaire ve Tanzanya'dan mühimmat ve asker talep ederek yaklaşık 200.000 eğitilmiş Hutu'yu katletmiş, 150.000 kadar Hutu da ülkeyi terk etmiştir. Ülkeyi terk eden Hutular daha sonra mülteci kamplarında askeri ve radikal bir parti olan Hutu Halkının Kurtuluşu Partisi'nin (PALIPEHUTU) temelini atacaklardır (Cornwell ve Beer, 1999: 86). Burundi'de Hutuların Tutsileri katletmesine misliyle karşılık verilmesinde aynı yıllarda Ruanda'da yaşanan gelişmeler neden olmuştur. Ruanda'daki Tutsilerle aynı kaderi paylaşmak istemeyen Tutsiler Hutuların taleplerinden vazgeçmesini sağlamak adına soykırım olarak adlandırılabilir bir misilleme gerçekleştirmişlerdir. Böylece, Tutsi ordusunun müdahalesi belirli bir bölgede isyanı bastırmakla kalmayarak tüm yurda yayılmış ve Hutu işadamlarının çoğu, memuriyette ve orduda sorumluluk alan Hutular ortadan kaldırılmıştır (Ngaruko ve Nkurunziza, 2000: 375). Yaşanan bu şiddet Hutuları bir yirmi yıl kadar baskı altında tutmaya yaramıştır. Bu olaylar aynı

zamanda Burundi tarihinde belirleyici anları meydana getirmektedir. Öyle ki bu gelişmeler Hutu ve Tutsi kimlikleri arasında bir ayrışmaya neden olarak daimi bir korku ortamının var olmasına neden olmuştur (Uvin, 1999: 258).

1972'de yaşanan katliamın ardından 1974'te Micombero yeni bir anayasa ortaya koyarak UPRONA'nın başkanı olarak devlet başkanı seçilmiştir. Ancak, 1976'da kuzeni Bagaza tarafından devrilmiştir. Bagaza, ikinci cumhuriyet olarak adlandırılan bu dönemde, hükümet milli birlik beyanlarında bulunsa, etnik kökenlere atıfta bulunmayı yasaklasa, radikal bir toprak reformuna girişse de esas gayesini gizleyememiş ve Tutsi egemenliğini pekiştirmiştir (Cornwell ve Beer, 1999: 86-87). Bagaza hükümeti rejiminin insan hakları kaydı, 1984 ve 1987 yılları arasında iyice kötüleşmiş, devlet Hutuları örgütlediğinden şüphelendiği için kilise ile doğrudan doğruya bir çatışma içine dahi girmiş ve UPRONA'nın kilise karşıtı kampanyası Fransa ve Belçika gibi en büyük destekçilerini kızdırmasına neden olmuştur. Bagaza'nın, bazı subayları emekliye sevk ederek ekonomik kısıntı yapmak istemesi sonucunda 1987 yılında Bagaza, Frankofon toplantısı için Kanada'dayken kansız bir darbeyle Buyoya Üçüncü Cumhuriyetin başına getirilmiştir (Cornwell ve Beer, 1999: 87).

Bagaza'nın 1976-1987 yılları arasında on iki yıl süren iktidarı sırasında Tutsilerin egemenliğinin pekiştirilmesi karşısında Hutu nüfusu giderek eğitimsiz, niteliksiz bir duruma sokulmuş, karlı, iyi ücretli işler ile devlet işleri Tutsilere verilmiştir. Devlet koruması altındaki iş şebekeleri Hutuları dışlamak suretiyle Tutsileri daha fazla zenginleştirerek her iki etnik grup arasındaki uçurumun artmasına neden olmuşlardır (Piombo, 2010: 246-247). Tutsi üstünlüğünün devam etmesine karşın devlet politikalarının gevşetildiğine yönelik duyurular bazı Hutuları umutlandırırsa da radikal Tutsiler uzlaşma işaretlerinden rahatsız olmuşlar ve yumuşak politikaların uygulanmasını reddetmişlerdir. Bunun üzerine 1988 yılının Ağustos ayında ülkenin kuzeyinde Hutular isyana kalkışarak Tutsi ailelerini öldürmüş, bunun üzerine devletin isyanı bastırması her zamanki gibi hızlı ve sert olmuş yaklaşık 20.000 Hutu hayatını kaybetmiş ve 60.000 Hutu da Ruanda'ya kaçmıştır (Bundervoet, 2009: 360 ve Cornwell ve Beer, 1999: 87). 1988'de Burundi'nin kuzeyinde Tutsi sivillerin Hutu komşuları tarafından öldürülmesinin altında yatan sebep ise Hutu ve Tutsiler arasına yerleşen korku ve güvensizliktir (Nidukumana,

2000: 434). Kaçan Hutuların sığındıkları mülteci kampları radikalleşmenin ve Hutu başkaldırısının merkezi haline gelmiş, Burundi'deki asi gruplar daha sonra birleşecek olan iki farklı oluşum etrafında toplanmıştır: Demokrasiyi Savunma Ulusal Konseyi (CNDD) ve PALIPEHUTU (Rodt, 2012: 377). Ancak, 1972'den farklı olarak, 1988'deki bu etnik krizin hemen ardından uluslararası toplum bu katliam karşısında sert bir tavır takınarak katliamı kınamış ve Buyoya rejimine siyasi sistemini liberalleştirilmesi için baskı yapmaya başlamıştır (Bundervoet, 2009: 360). Uluslararası toplumdaki gelen baskı ve ülke içindeki siyasi açılım talepleri nedeniyle askeri hükümet istemeyerek de olsa 1992 yılında çok partili sisteme geçişle sonuçlanacak bir geçiş sürecini başlatmıştır. 1988'de hükümet, resmi bir şekilde tarih boyunca tartışılan etnisite tabusu hakkında ulusal bir tartışma ortamı yaratmış ve bu tartışma süreci 1988 yılında Milli Birlik Sorusunu Çalışma Komisyonu ile 1992 yılında Milli Birlik Konseyinin kurulmasıyla başlamıştır (Nidukumana, 2000: 434). Komisyon, kapsamlı değişiklikleri, yeni bir anayasanın yayımlanmasını ve seçilmiş sivil bir hükümetin oluşturulmasına yönelik planları içeren bir rapor yayımlamıştır (Piombo, 2010: 248). Çok partili hayatın yasallaşmasıyla beraber birkaç parti ya yeni birer parti olarak ya da eski partilerin devamı olarak vakit geçmeden ortaya çıkmıştır (Nidukumana, 2000: 434). Buna karşın Buyoya; cumhurbaşkanlığı, UPRONA parti başkanlığı, savunma, adalet, içişleri, bakanlıklarını, polis ve orduyu Tutsi kontrolü altında tutmuştur (Uvin, 1999: 261). Bu siyasi açılım aynı zamanda uluslararası ilişkilerdeki jeopolitik değişimlerin, özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılması ile Fransız Cumhurbaşkanı Mitterand'ın 'La Baule' konuşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Çok partili hayat ile birlikte 10 Temmuz 1993'te yapılan özgür ve adil seçimler sonucunda bir Hutu olan Burundi Demokrasi Cephesi (FRODEBU) adayı Ndadaye ilk sivil devlet başkanı seçilmiştir (Ngarunko ve Nkurunziza, 2000: 376). Ndadaye, bir Tutsi olan önceki yönetimin önemli isimlerinden Kinigi'yi başbakan olarak atamıştır (Cornwell ve Beer, 1999: 87-88). İktidara gelir gelmez Ndadaye ve kabinesi, bazı geleneksel çıkar gruplarının, özellikle de ordunun ayrıcalıklarının tehdit eden önlemler alması bu olumlu havanın fazla uzun sürmemesine neden olmuştur (Ngarunko ve Nkurunziza, 2000: 376). Öncelikle, Ndadaye, Yeni Burundi'yi inşa etmek için kurduğu planların bir parçası olarak ordunun toplumsal yapıyı daha iyi

yansıtmasını sağlamak adına orduda reform gerçekleştirme niyetinden bahsetmiş ve iktidarda kontrolü ele geçirmek için eski hükümet görevlilerini yenileriyle değiştirmiştir. Bununla birlikte, görevden alınan devlet görevlileri ile onların özel sektördeki müttefikleri için bu reformları bir rant kaynağı olarak görmüştür. Bu durum aynı zamanda Tutsi sivil elitinin askeri darbeye verdiği desteği açıklamaktadır (Ndikumana, 2005: 423). Ayrıca, geri dönen Hutu mültecilerin iş ve toprak talebi ülkeyi terk eden Hutuların mallarına el koyan Tutsiler için ciddi bir tehdit meydana getirmiş ve iş dünyası ile otoriter rejim arasındaki bağların sıkı olması Tutsi iş dünyası karşısına başka bir tehdidi daha koymuştur (Ndikumana, 2005: 423). 20 Ekim 1993'te düşük rütbeli Tutsi askerler başkanlık sarayına saldırarak siyasi gücü tekrar ele almak isteyerek darbe girişiminde bulunmuşlar; ancak darbe girişiminin başarısız olmasına rağmen Ndadaye öldürülmüştür (Bundervoet, 2009: 361). Darbenin gerçekleştirilmesinden iki gün sonra başarısızlığı anlaşılınca genelkurmay başkanı orduyu kışlaya geri çağırmış, buna rağmen seçimleri kaybeden UPRONA ve diğer partiler bu darbeyi desteklemişler ve Hutu hükümetinin talep ettiği uluslararası barış gücüne karşı çıkmışlardır. Darbe girişimi ve devlet başkanının öldürülmesi ülkede kargaşa meydana getirerek daha fazla grubun çatışmalara dahil olmasıyla beraber iç savaşın çıkmasına neden olmuştur. İç savaş ortamı ve silahlı çatışmalar iktidarın paylaşılmasına yönelik tekrar edilen çabalara ve 2005 yılında meydana getirilecek sivil bir hükümete karşın 2009 yılının Ocak ayı sonuna kadar tamamen son bulmayacaktır (Piambo, 2010: 248).

2.3.1.3.1. İç Savaş Dönemi

Devlet Başkanı Ndadaye'nin öldürülmesi Burundi'de uzun yıllar sürecektir bir iç savaş döneminin başlangıcını oluşturmaktadır. Tutsi askerlerin Hutu bir devlet başkanını öldürmesi Hutuları rahatsız etmiştir. İntikam için Hutular ülkenin her yerinde Tutsilere saldırmaya başlamışlardır. Ancak, Hutuların tepkisi Tutsilerin hakim olduğu silahlı kuvvetleri tahrik etmiştir (Rodt, 2012: 377). Ndadaye'nin öldürülmesinden önce darbe girişimi haberini alan ve köprüleri tahrip edip yolları kapatan, Tutsi erkekleri ve UPRONA partisine mensup Hutuları yakalayarak rehin tutan FRODEBU militanları devlet başkanının ölüm haberiyle rehinelere öldürmeye başlamış, böylelikle şiddet kısa bir süre içinde bütün Burundi'ye yayılmıştır (Bundervoet, 2009: 361). 1993 Ekim'inden aylar sonra Burundi hükümeti ve BM

Nüfus Fonu tarafından yapılan tahminlere göre 21 Ekim – 31 Ekim 1993 tarihleri arasında 116,059 kişi kaybedilmiş, bunlardan 100.000 kadarı Ekim ayının son haftasında öldürülmüştür. Bununla beraber, yaşanan şiddet olaylarında hayatını kaybedenler yalnızca Tutsiler olmamış, aynı zamanda Tutsi hakimiyetindeki ordunun şiddeti bastırması hızlı bir şekilde gerçekleşmiş, öldürme faaliyetlerine katılın katılmasın ayırım gözetmeksizin tüm Hutular hedef alınmıştır (Bundervoet, 2009: 361).

Devlet Başkanı Ndadaye'nin ölümü bir iktidar boşluğu yaratmış ve gerek Ntaryamira gerekse de Ntibantunganya'nın başkanlıkları zamanında güvenlik güçlerini kontrol altına alamadığından FRODEBU hiçbir şekilde iktidarı tamamen ele geçirememiştir. Aynı zamanda, Ndadaye sonrası dönemde Burundi'de Hutular tarafından Demokrasiyi Savunma Cephesi (FDD) gibi direniş hareketleri meydana getirilmiş ve PALIPEHUTU gibi var olan hareketler ise faaliyet alanlarını gözden geçirmişlerdir (Ndikumana, 2000: 435). Yeni bir devlet başkanın atanabilmesi için üç ay geçmiş ve müzakereler sonunda UPRONA ve öteki muhalefet partileri yönetici makamlarının %40'ını alabilmiştir. FRODEBU, Tutsi azınlığa güvence vermek amacıyla bu düzenlemeyi kabul etmiş ve tarım bakanı olan Ntaryamira devlet başkanı seçilmiştir (Cornwell ve Beer, 1999: 88). Bu iktidar boşluğundan UPRONA istifade ederek hükümeti elde etmeye çalışmıştır. Yeni Devlet Başkanı Ntaryamira'nın 6 Nisan 1994'te Ruanda Devlet Başkanı Habyarimana ile uçak kazasında ölmesiyle daha ağır ilerleyen bir müzakere sürecine girilmiştir (Uvin, 1999: 262). Ekim 1994'te başka bir Hutu, Ntibantunganya devlet başkanı olarak atanmıştır. Devlet başkanlığını elde tutan FRODEBU darbe ve etnik iç savaştan çekinerek hükümet ve yönetimi UPRONA ve öteki muhalefet partileri ile sürekli bir şekilde paylaşmayı kabul etmek zorunda kalmıştır. RPF'nin 1994'te Ruanda'da iktidarı ele geçirmesi ve bu durumun UPRONA ve Burundi ordusuna cesaret vermesi siyasi paylaşım talebinin altında yatan esas nedenlerden biridir (Rodt, 2012: 377; Cornwell ve Beer, 1999: 87).

FRODEBU liderlerine düzenlenen suikastların ardından Afrika Birliği Örgütü istikrarı sağlamak için askeri güç göndermiş ve BM de 11 Eylül 1994'te imzalanan, başbakanlık dahil bakanlıkların neredeyse yarısının muhalefet partilerine bırakılmasını, savunma ve adalet bakanlıklarının bağımsızlara verilmesini ve yerel

yönetimlerdeki idari makamların %45'inin muhalefete verilmesini şart koşan bir anlaşmaya aracılık etmiştir. Bu anlaşmanın sonunda Hutular ile Tutsiler arasında iktidarı eşitçe paylaştıran bir Uzlaş Hükümeti kurulması kararlaştırılmıştır. Böylece, FRODEBU önderliğinde Hutuların 1993 yılında kazanmış oldukları seçim zaferi boşa çıkartılmıştır (Piombo, 2010: 250; Cornwell ve Beer, 1999: 87). CNDD ve PALIPEHUTU iktidar paylaşımına karşı çıkarak en büyük iki milis grubu haline gelmişlerdir. Bu milis grupları, Hutuların Burundi siyasetinden el çektilirildiğini düşünerek uzlaş hükümeti fikrine karşı çıkmışlardır (Piombo, 2010: 250).

Bu ilerlemelere karşın aylar sonra Tutsi ağırlıklı UPRONA partisinin meclisten çekilmesi yeni bir şiddet dalgasını başlangıcını meydana getirmiştir (Rodt, 2012: 377). 1993 Eylül'ünden sonra Burundi topyekun bir şiddet içine sürüklenmiş, Hutuların büyük bir çoğunluğu ordu ve milislerden gelebilecek saldırı korkusuyla yaşamış, çeşitli Tutsi milis grupları Hutu nüfusu korkutup öldürmeye başlamışlardır. Ruanda'da olduğu gibi, ancak Burundi'de Ruanda'dan farklı olarak Tutsiler nefret propagandası yaparak medya aracılığıyla insanları şiddete teşvik etmiş, öldürülmesi gereken Hutu yöneticilerin listesini yayımlamış, Bujumbura'nın Hutu sakinleri şehirden kovulmuştur. Bunların karşılığında FRODEBU radikal silahlı kanat ve siyasi kanat olmak üzere ikiye ayrılarak CNDD ve FDD'yi meydana getirmiştir (Uvin, 1999: 262). Ayrıca, Ruanda ordusundan kaçanlar ile Zaire ve Tanzanya'daki kamplardan gelen binlerce Hutu mülteci den meydana gelen Hutu milislerinin de kışkırtıcı faaliyetleri karşısında devlet başkanı orduyu asayişini sağlamaya davet etmiş ve bunu bir fırsat bilen Tutsi ağırlıklı ordu iç savaşın çıkmasına katkıda bulunmuştur (Cornwell ve Beer, 1999: 89).

1994 Eylül ayı ile 1996 Temmuz ayı arasında uzlaş hükümeti Burundi ordusunun isyancı hareketlere karşı yürüttüğü savaşa rağmen bu şiddet ortamı içinde ülkeyi yönetmeye çalışmışsa da 1996'da durum daha da kötüleştiğinden hükümet ülkede istikrarını sağlayamaz duruma düşmüş ve aynı yıl eski devlet başkanlarından Buyoya darbe gerçekleştirmiştir. Buyoya tarafından gerçekleştirilen darbe uzlaş hükümetine bir son vererek Burundi'yi askeri yönetime sokmuş ve şiddet tırmanmaya devam etmiş, mülteciler komşu ülkelere geri gönderilmiştir (Piombo, 2010: 250). 1993-1996 yılları arasında 150.000 kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Darbenin ardından Buyoya ülkedeki iç savaş halini yumuşatmaya

çalışarak UPRONA partisinden bir Hutu'yu başbakan olarak atamış, ancak kabine Tutsi ağırlığını korumaya devam etmiştir. Yine de uluslararası toplum darbeyi kınamış (Cornwell ve Beer, 1999: 89) bölgedeki liderler de Buyoya tarafından gerçekleştirilen askeri darbeye karşı çıkararak anayasal süreci yeniden inşa etmesi için hükümete baskı yapmak amacıyla ekonomik yaptırımlar uygulamışlardır. Bölgesel ve uluslararası baskılar ile artan ülke içi gerilim nedeniyle Buyoya rejimi muhalefet ile müzakerelere oturmayı kabul etmiştir (Ndikumana, 2000: 435). Böylece Burundi'de çatışmaları sonlandırmaya ve barışa yönelik yeni bir süreç başlamıştır. Arusha görüşmeleri ile birlikte başlayan barışa yönelik bu süreç bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

2.3.1.3.2. Arusha Anlaşması ve İç Savaş Sonrası Burundi

Burundi'de bağımsızlığın 1962'de elde edilmesinin ardından yaşanan şiddet 1960'lı yılların ortalarından itibaren onar yıllık aralarla 1990'lı yılların başına kadar devam etmiştir. Son olarak 1993 yılında başlayan iç savaşla beraber Burundi'deki şiddet ilk olarak bölge ülkelerin sonrasında da uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir. Bölge ülkelerinin ve uluslararası toplumun barışa yönelik müdahalesi ve çatışmayı sonlandırma ve çözümlene girişimleri çok yakın bir zamana, 2005 yılına kadar yaklaşık on yıl kadar devam etmiştir.

İç savaş sırasında yaşanan şiddeti sonlandırmaya yönelik ilk müdahale, önceki bölümde de bahsedildiği üzere, FRODEBU liderlerinin öldürülmesinin ardından Afrika Birliği Örgütü ve BM tarafından gerçekleştirilmiştir. Gönderilen sembolik istikrar gücü ile BM tarafından tavsiye edilen anlaşmanın fayda sağlamaması neticesinde şiddet olayları tırmanmaya devam etmiştir. Aslında, Burundi'de barışı yeniden inşa etmeye yönelik bölgesel hareketler Tanzania eski Cumhurbaşkanı Julius Nyerere tarafından FRODEBU ve UPRONA arasında barışa yönelik görüşmelerin 1996 yılında başlatmasıyla ortaya çıkmıştır. Birinci görüşmede amaç her iki grubu da birbirleriyle birlikte çalışabilmeye yönlendirmek olsa da Hutu milisleri ve Burundi ordusu arasında devam eden savaştan dolayı kısa süre içinde başarısızlığa uğramıştır (Piombo, 2010: 251). Tanzania ve Uganda cumhurbaşkanları ile FRODEBU, UPRONA ve diğer parti temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen ikinci görüşmede de ise FRODEBU'nun uzun zamandır talep ettiği

uluslararası güç meselesi ve barışı yeniden tesis etmeye yönelik teknik konular tartışmaya açılmış, ancak Burundi ordusu Burundi’de bir uluslararası güç konuşlandırılmasına karşı çıkmıştır (Piombo, 2010: 251).

Bu iki girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Nyerere bölge liderlerini Burundi’nin durumunu tartışmak üzere Arusha’da düzenlenecek bir zirveye davet etmiştir ve bu zirvede hem UPRONA hem de FRODEBU temsil edilmiştir (Rodt, 2012: 377). 1996 yılında Buyoya tarafından gerçekleştirilen darbenin ardından bölge ülkeleri tarafından barışa yönelik bir müdahale daha yapılmıştır. Tanzania’nın başı çektiği Burundi barış görüşmeleri, bölgeye nüfuz etmeye başlayan şiddet olayları ve bu olayların bölgedeki istikrarı bozucu etkisinden rahatsız olan komşu ülkelerin bir inisiyatifi olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Burundi ve bölgedeki ilk iki barış görüşmesine mali katkı sağlayan ABD merkezli Carter Merkezi’nin çalışmaları da bu inisiyatifin ilerlemesine ivme kazandırmıştır (Daley, 2007: 338). Dönemin Tanzania Cumhurbaşkanı Julius Nyerere önderliğindeki dokuz bölge ülkesi Burundi’ye ekonomik ambargo uygulayarak darbeye karşılık vermiştir. Bununla beraber, bölge ülkelerinin ambargosuna rağmen yaptırımlar sert bir şekilde uygulanamadığından Burundi’ye yapılan mal sevkiyatlarını önlemekte başarısız olmuştur (Anonim, 2000: 6). 1996-1997 yıllarında iç savaş devam etmiş ve şiddetin tarafları gerçek bir müzakere sürecine dahil edilememiştir. 1997 yılının Nisan ayında yine Arusha’da yapılan üçüncü Devlet Başkanları Zirvesi sonucunda şiddet azalmadığından ve yaptırımlar Burundi ile bölge aktörleri arasındaki ilişkiyi kötüleştirdiğinden yaptırımların hafifletilmesi kararı alınmıştır. Buna ek olarak, aynı dönemde Burundi ve Tanzania ilişkileri de kötüleşmiş, Burundi’deki Tutsilerin olumsuz görüşleri üzerine Nyerere istifa etmeyi teklif etse de bölgesel güçler istifayı kabul etmemişlerdir (Piombo, 2010: 253). 1996-1999 yılları arasında konan ekonomik ambargo etkin bir şekilde uygulanamamıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri kara, hava ve demir yollarının kontrol alınmasındaki güçlük ve batılı ülkelere, Fransa, Belçika ve diğer AB ülkelerinden Burundi’ye hava yoluyla mal ve silah sevkiyatına devam edilmesidir (Daley, 2007: 339). Bununla beraber, komşu ülkelerin uygulamaya çalıştığı bu ekonomik ambargo ve çeşitli yaptırımlar Afrika için büyük önem taşımaktadır. Yaptırımlar, Afrikalı ülkelerin kendi bölgesel sorunlarına çözüm

bulmaya çalışmada attıkları il adımdır ve eninde sonunda Burundi hükümetini müzakere masasına oturtabilmeyi başarabilmiştir (Daley, 2007: 340).

Çatışmanın çözümüne yönelik devamlı görüşmeler 1998 yılının Haziran ayında taraflar nihayet müzakere masasına döndüklerinde başlayabilmiştir. Arusha'da gerçekleştirilen görüşmelere on dokuz delege katılmış ve delegelerin büyük çoğunluğunu siyasi parti temsilcileri meydana getirmiştir. Bununla beraber, görüşme öncesinde CNDD ve PALIPEHUTU'nun siyasi ve askeri kanatlara ayrılması nedeniyle bu görüşmeler de istenen neticeyi verememiştir (Piombo, 2010: 253). Nyerere, kasıtlı olarak Hutu grupların bölünmüş silahlı kanatlarını görüşmelere dahil etmemiş ve FDD ile Ulusal Kurtuluş Kuvvetleri'nin (FNL) doğrudan ve ayrı bir şekilde görüşmelere katılma talebi karşısında Nyerere bu gruplara yer vermek suretiyle daha fazla bölünmeye yer vermeyeceğini belirtmiştir (Anonim, 2000: 6). Nyerere'nin bu kararı silahlı mücadeleyi devam ettirmek isteyen grupları müzakere sürecinde dışladığından CNDD-FDD ve PALIPEHUTU-FNL 1999 yılında Nyerere'nin ölümünün ardından arabuluculuk vazifesinin Güney Afrika eski Devlet Başkanı Nelson Mandela'ya geçişine kadar müzakere dışında tutulmuştur (Piombo, 2010: 254).

Mandela, arabuluculuk görevine getirildikten sonra barış sürecini canlandırmak için çalışmalarda bulunmuş, ilk iş olarak dünya liderlerini de bu barış görüşmelerine dahil etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda ABD Başkanı Clinton Arusha'daki delegelerle telekonferans gerçekleştirmiştir. Mandela, aynı zamanda Nyerere'nin politikasında da değişikliğe giderek silahlı asi grupları da müzakereye dahil etmiştir (Anonim, 2000: 6). Mandela, 2000 yılının Haziran ayında Güney Afrika'da Burundi hükümeti ve asilerin temsilcileriyle kapalı kapı görüşmeleri düzenlemiş ve Tutsilerin güvenliğini sağlamaya yönelik "Pretoria Anlaşması" olarak bilinen anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma kapsamında Tutsilerin senatonun %50'sini, hükümetin %60'ını ve ordunun %50'sini teşkil etmesi güvence altına alınmış ve hemen akabinde Hutular ordudaki düşük rütbelere alınmaya başlanmıştır (Daley, 2007: 345). Haziran ortasında görüşmelerin yeniden başlamasıyla beraber Nyerere'nin arabulucu takımı tartışmaları özel konular ve kendilerine ait gündemlerle görevlendirilen beş farklı komiteye ayırmıştır. Bunlar sırasıyla şöyledir: Çatışmanın yapısı, demokrasi ve iyi yönetim, barış ve güvenlik, yeniden yapılanma

ve ekonomik kalkınma, barış anlaşmasının uygulanmasına yönelik garantiler. Bu komitelerden ilki çatışmanın yapısını ortaya koyan bir belge hazırlamakla, ikincisi demokrasi ve iyi yönetim için stratejiler geliştirmekle, üçüncüsü barışı sağlamaya ve herkes için güvenliği tesis etmeye yönelik stratejiler belirlemekle, dördüncüsü ekonomik yenilenme ve kalkınma için ilgili tedbirleri belirlemekle, beşincisi bir barış anlaşmasını güvence altına almakla görevlendirilmiştir (Piombo, 2010: 254).

Arusha Barış ve Uzlaşma Anlaşması 28 Ağustos 2000 yılında bir ateşkes imza edilmeden imzalanmıştır. Arusha anlaşmasının esasları arasında üç yıllık bir geçiş hükümetinin meydana getirilmesi, geçiş döneminin Tutsi ve Hutuların değişimli olarak geçiş hükümetinin başına geçeceği 18 aylık iki döneme ayrılması ve yasama gücünün yüz üyeden meydana gelen bir meclis ve her ilden Tutsi ve Hutu olmak üzere iki senatörün bulunacağı bir senatoda toplanması mecliste yer almıştır. Ayrıca, bu anlaşma kapsamında geçiş döneminde yeni bir anayasanın hazırlanması ve senato ve meclis tarafından onaylanması, bağımsız seçim komisyonlarının teşkil edilmesi ve mültecilerin topluma kazandırılması yer almıştır (Daley, 2007: 345).

İmza edilen barış anlaşmasına karşın 2000 yılı ile Güney Afrika arabulucu takımının Tanzanya'dan asileri müzakere masasına getirmesini talep ettiği 2002 yılı arasında çok az ilerleme kaydedilmiş ve bu süre zarfında geçiş hükümeti ile Burundi ordusu Burundi topraklarındaki asilerle savaşmaya devam etmiştir (Piombo, 2010: 260). Aynı süreçte geçiş hükümetinin kurulması bir yıl, demokratik bir seçimle bir hükümetin başa gelmesi beş yıl almıştır. Bu arada, ağır ilerleyen bu dönemde 2001 yılının Nisan ve Temmuz aylarında iki darbe girişiminde bulunulmuştur (Daley, 2007: 346). Yine aynı dönemde Afrika Birliği Afrika'daki soykırım karşısında daha kesin adımlar atarak Tutsi muhalefetine karşın Güney Afrikalı 701 askerden meydana gelen Afrika Birliği Burundi Misyonunu meydana getirmiştir. Bu misyon daha sonra 2004 Haziran'ında BM Güvenlik Kurulu'nun 1554 sayılı kararıyla BM Burundi Misyonuna dönüştürülmüş ve misyonun asker sayısı bölge dışındaki ülkeler olan Gana, Nijerya, Senegal'den gelen askerlerle 5.650'ye çıkarılmıştır. BM Burundi Misyonunun varlığı Arusha Anlaşması esaslarının hayata geçirilmesi esnasında istikrarı sağlamaya yardımcı olsa da Burundi'nin her yerinde çatışmanın ve insan hakları ihlallerinin önüne geçememiştir (Daley, 2007: 346). Uzlaşma süreci içinde 2004 yılının Aralık ayında Dünya Bankası tarafından yönetilen ve Ulusal Ateşkes

Komisyonu'nun yardımıyla Sivil Toplum Kuruluşları tarafından uygulamaya konan Silahsızlanma, Seferberliğin Sona Erdirilmesi ve Yeniden Bütünleşme Programı (DDR) hayata geçirilmiştir (Daley, 2007: 348). Burundi'de 1994 yılından beri barışı tesis etmek için hem bölgesel hem de uluslararası adımlar atılsa da gerek siyasi uzlaşma, gerekse askeri müdahale işe yaramamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birincisi bölge güçleri tarafından tek taraflı bir yaklaşımla Tutsilerin egemenliğindeki hükümete karşı tavır alınması, ikincisi Nyerere zamanında şiddetin tarafı olan asilerin, CNDD-FDD ve PALIPEHUTU-FNL'nin müzakerelerde muhatap olarak alınmaması, üçüncüsü de savaştan taraflar arasında kesin bir ateşkes anlaşmasına varmadan ya da silah bırakılmasına dair müzakere sonuçlandırılmadan Arusha Barış ve Uzlaşma Anlaşmasının imza edilmesinin ardından gerekli adımların atılması için gerekli görülen zamanın çok uzun zamana yayılmasıdır. Bu nedenle, 1993-2006 yılları arasında devam eden iç savaş ve çatışmalar ile birlikte barışın tesis edilememesi ülkede hayat standartlarının düşmesine ve kamu hizmetlerinin ülke genelinde iş göremez hale gelmesine neden olmuştur (Piambo, 2010: 262). Bununla beraber, Arusha Anlaşmasıyla Tutsi Geçiş Hükümeti ve Hutu asi hareketleri arasında başlayan ateşkes görüşmeleri Pretoria Protokolleri gibi ordunun Hutular ve Tutsiler arasında pay edilmesine yönelik müzakereler dışında ancak 2006 yılında, demokratik seçimlerden bir yıl sonra neticelendirilebilmiştir (Daley, 2007: 346).

Ateşkes görüşmelerinin uzaması çeşitli nedenlere dayanmaktadır: Bunlardan birincisi çok fazla sayıda arabulucunun görüşmelere dahil olması, ikincisi asi hareketlerdeki bölünmeler (CNDD-FDD'nin Pierre Nkurunziza ve Jean-Bosco Ndayikengurukiye, PALIPEHUTU-FNL'nin de Alain Mugabarabona ve Agathon Rwaso önderliğinde ikiye bölünmesi), üçüncüsü savaşın yoğunluk kazanmasıdır (Daley, 2007: 346).

Yeni anayasa taslağının 28 Şubat 2005'te düzenlenen referandumda %91.2 oyla kabul edilmesiyle Burundi'de demokratik seçimlere gidilebilmiş ve 2005 Ağustos ayında ilk seçimler yapılmıştır. CNDD-FDD'nin seçimleri %58.55 oyla kazanmasıyla beraber CNDD-FDD lideri olan Pierre Nkurunziza Meclis ve Senato tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiş, Tutsiler de Arusha Barış ve Uzlaşma Anlaşması ile Anayasa'nın bir şartı olarak 60/40 oranına uygun bir şekilde meclis ve senatoda temsil edilmiştir (Daley, 2007: 347).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POSTKOLONİYEL ALMAN DOĞU AFRIKASI'NDA ÇATIŞMA ÇÖZÜMLEME ÖRNEKLERİ: RUANDA VE BURUNDİ

Postkolonyel Alman Doğu Afrikası'ndaki çatışma çözümleme örneklerini ortaya koyabilmek için öncelikle Ruanda ve Burundi'deki çatışmaların ardında yatan esas nedenleri saptamak gerekmektedir. Birinci bölümde, şiddetli çatışma ve çevre arasındaki bağlantıların saptandığı çevresel güvenlik yaklaşımlarından ayrıntılı olarak söz edilmiştir. Çevre ve çatışma arasında nedensellik ilişkisi bulunduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu nedenselliğin Postkolonyel Alman Doğu Afrikası ülkeleri olan Ruanda ve Burundi'deki çatışmalarda da gösterebilmek adına ikinci bölümde her iki ülkenin koloni öncesi, koloni dönemi, koloni sonrası dönemlerini içeren tarihsel süreçleri aktarılmıştır. Bu bölümde ise, birinci bölümde aktarılan kuramsal çerçeve ışığında ve özellikle ihtiyaçların ve kaynak kıtlığının çatışmalara neden olduğu temel alınarak Ruanda ve Burundi'deki çatışmalar analiz edilecektir. Bu analiz sonucunda, mevcut çatışmalara getirilen çözüm örnekleri irdelenecek ve değerlendirme kısmında analiz kısmında elde edilen bulgulara dayanarak ihtiyaç temelli çatışmaların çözümlenmesine yönelik önerilerde bulunulacaktır.

Ruanda ve Burundi'deki şiddetli çatışma, iç savaş ve soykırımla ilgili literatür taraması yapıldığında mevcut literatürde bu ülkelerdeki şiddet ve çatışmanın etnik çatışmalara ve etnik ayrışmaya, etnik ayrışmadaki koloni döneminin etkisine bağlı olduğu sıklıkla dile getirilmekte, az sayıda literatürde bu ülkelerdeki şiddet ve çatışmanın nedenleri ve kaynakları sıralanırken çevresel güvenlik kaygılarına atıfta bulunulmasa da çatışmaların çevresel kıtlık ve ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Çevresel güvenlikle ilgili çalışmalarında Toronto grubu Homer-Dixon önderliğinde çatışma ile çevre, çevresel kıtlık, kaynak bolluğu ve kaynak kıtlığı arasındaki nedensel bağları inceleyerek özellikle ülke içi çatışmalarda güçlü nedensel bağların varlığını ortaya koymuştur (Homer-Dixon, 1992). Bununla beraber, 1994 yılında Ruanda'da gerçekleştirilen soykırım ile Burundi'de bağımsızlığın kazanılmasının ardından onar yıl arayla gerçekleşen katliamların ve iç savaşın nedeni olarak çoğunlukla koloni döneminde icat edilen etnik ayrışma ve etnik nefret gösterilmektedir. Bu tarz ülke içi çatışmaların ardında yatan nedenler ve bu çatışmaların esas kaynakları derinlemesine ve titizlikle analiz edilmediğinden bu

çatışmaların çözümü için önerilen yöntemler de uzun vadede sonuç vermekte yahut da istenilen sonucu verememektedir. Bu çalışmanın esas amacı Ruanda ve Burundi'deki ülke içi şiddetli silahlı çatışmaların ardında yatan esas nedenleri Burton'ın insani ihtiyaçlar kuramından istifade ederek saptamaktır. Çalışmanın ana hedeflerinden biri de çevresel güvenlik yaklaşımından hareketle çatışmaların ardında yatan esas nedenin insan ihtiyaçları olduğudur. Bu bölümde çatışmaların kaynağıyla ilgili olarak ortaya konan tespitler temel olarak John Burton'ın insani ihtiyaçlar teorisine dayanmaktadır ve bulgular bu tespitler ışığında çevresel güvenlik ile ilişkilendirilecektir.

Bu bölüm, üç alt başlıktan meydana gelmektedir. Birinci başlık altında Ruanda ve Burundi'deki çatışmaların etnik çatışmalar mı yoksa ihtiyaç temelli kaynak kıtlığına bağlı çatışmalar mı olduğu değerlendirilecek, ikinci alt başlık altında Ruanda ve Burundi'deki ihtiyaç temelli çatışmalar incelenecektir. İhtiyaç temelli çatışmalar bu başlık altında ikiye ayrılarak incelenecektir. Birincisinde temel insani ihtiyaçlar çerçevesinde Ruanda ve Burundi'de meydana gelen çatışmalar değerlendirilirken ikincisinde diğer insani ihtiyaçlar çerçevesinde çatışmaların nedenleri sorgulanacaktır. Üçüncü alt başlık altında ise Ruanda ve Burundi'de meydana gelen çatışma, soykırım ve katliamların sonucunda önerilen çatışma çözümleme yöntemleri analiz edilecektir.

3.1. ETNİK ÇATIŞMA MI İHTİYAÇ TEMELLİ ÇATIŞMA MI?

On dokuzuncu yüzyılda Afrika kıtasında başlayan koloncilik faaliyetlerinin temel özelliklerinden biri böl ve yönet politikasıdır. Bu politika, koloni sahibi Batılı emperyal güce kolonileştirdiği topraklarda yeni kimlikler inşa etmesine, böylelikle sosyo-ekonomik yapıyı topyekun değiştirmesine, yarattığı kimlikleri birbirine karşı kolaylıkla ötekileştirmesine imkan tanımıştır. İnşa edilen farklı kimlikler arasında bilinçli ve planlı politikalarla artırılan ayrışma ve gerilim bir süre sonra yerini etnik ayrışma ve kine bırakmaktadır. Bunu, en son aşama olarak şiddet ve çatışma takip etmektedir. Afrika ülkelerinin neredeyse tamamının 1960'lı yıllarda bağımsızlıklarını elde etmelerine karşın bitmek tükenmek bilmeyen ülke içi çatışmalar ve iç savaşlarla uğraşması koloni döneminde yaratılan ayrışmanın bir eseridir. Wallensteen ve Sollenberg II. Dünya Savaşı'ndan sonraki çatışma ve savaşları inceledikleri

çalışmalarında çatışmaların son dünya savaşından itibaren artan bir şekilde ülke içinde iç savaş olarak kendisini gösterdiğini ortaya koymaktadır (2006). Buna ek olarak, ülke içi çatışmaların sayısındaki artışın en çok Afrika'da yaşanması dikkatleri çeken bir diğer noktadır (Wallensteen ve Sollenberg, 2006).

1994 yılında Ruanda'da uluslararası toplumun gözleri önünde yaklaşık bir milyon insan planlı bir soykırım neticesinde hayatını kaybettiğinde yaşanan şiddet olayları alışıldık bir kabile savaşı olarak görülmüş, uluslararası örgütler ve toplum bu acı verici olay karşısında sessizliğini ve tepkisini korumuştur. Soykırım sonrasında kaleme alınan pek çok araştırmada ve çalışmada Ruanda'daki şiddet olaylarının nedeni olarak koloni döneminde yaratılan etnik ayrışma gösterilmektedir. Bağımsızlığın kazanılmasıyla kendi ayakları üzerinde durmaya başlayan Ruanda'da etnik ayrışma ve nefret yerini giderek ötekine karşı kine ve şiddette bırakmaya başlamış, en sonunda çatışma, iç savaş ve soykırım vuku bulmuştur.

Postkolonyel dönemde Ruanda ve Burundi'de ortaya çıkan çatışmaların nedeni olarak etnik ayrışma ve etnik grupların koloni döneminde kolonici ülkeler olan Almanya ve Belçika'nın uygulamaları gösterilmektedir. Postkolonyel dönemde ortaya çıkan çatışmaların kaynaklarını incelerken koloni dönemindeki uygulamalar doğru analizin yapılmasına büyük katkı sağlamaktadır. İkinci bölümde de bahsedildiği üzere hem Ruanda hem de Burundi'de koloni döneminde gerçekleştirilen uygulamalar her iki ülkenin toplumsal yapısında geri dönüşü olmayan ve neticede çatışma kültürü ile sonuçlanan derin izler bırakmıştır. Almanya, koloni döneminde her ne kadar dolaylı bir yönetim tarzını benimsemiş olsa da Ruanda ve Burundi'de (Alman Doğu Afrika'sı kolonisindeki adıyla Ruanda-Urundi) mevcut unsurlar olan Hutular ve Tutsiler arasında bir ayırım yaparak Hutular karşısında Tutsileri desteklemiş, hatta Tutsi krallığını koruyarak Tutsi krallığının Hutu unsurlar üzerindeki hegemonyasını toprak ilhaklarına yardımcı olarak güçlendirmiştir. Ancak, hem Ruanda hem de Burundi'de etnik ayrışmanın temelleri I. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman Doğu Afrika'sı'nın haritadan silinerek Ruanda-Urundi'nin Belçika mandasına verilmesiyle atılmıştır.

Almanya'nın aksine Belçika önceleri dolaylı yönetim tarzını benimsemesine karşın sonrasında doğrudan yönetime geçmiştir. Belçika koloni yönetimi Ruanda ve

Burundi'de Tutsi monarşisini desteklemiş, Hamitik hipotezin ileri sürülmesiyle beraber Tutsileştirme hareketini başlatmıştır. Belçika, 1920'li yıllarda kimlik kartı uygulamasıyla Ruanda'da Tutsiler ve Hutuları etnik olarak ayırmış, Tutsileştirme kampanyasının sonucunda Tutsi eliti yaratılmak istenmiş ve koloni yönetimiyle beraber kilise de bu sürece katkıda bulunarak Tutsilerin eğitim ve iş imkanlarında ayrıcalıklı olması sağlanmıştır. Bununla beraber, zorunlu çalışma gibi uygulamalar ancak Hutulara uygulanmış ve Hutular eğitim gibi temel haklardan yoksun tutulmuştur. 1930'lara gelindiğinde Hamitik hipotezin bir adım ilerisine geçilerek antropolojik çalışmalar ve kafatası ölçme işlemleriyle Tutsi ve Hutu arasındaki farklar ortaya konmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem dünyada faşist yaklaşım ve uygulamaların hızla yayıldığı, antropolojik çalışmaların gelişen bilim ile hız kazandığı bir dönem olmuştur. Dünyadaki bu gelişmelerin koloni sahibi Belçika üzerindeki etkisini yadsımamak gerekmektedir. Belçika tarafından yürütülen Tutsileştirme politikası ancak 1945 yılına kadar devam etmiş, II. Dünya Savaşı'nın ardından BM ve uluslararası toplum tarafından yapılan baskı neticesinde 1950'lere gelindiğinde Belçika yavaş yavaş bu politikayı terk ederek Hutuları desteklemeye başlamıştır. Bu keskin dönüş toplumsal yapının bir anda tepetaklak olmasına neden olmuş, aynı zamanda 1962 yılında bağımsızlığını elde eden Ruanda ve Burundi'de Hutular ile Tutsiler arasında siyasi bir çekişmenin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ruanda'da Bahutu Manifestosu ile Hutular ilk kez seslerini duyurmuşlar ve siyaseten güçlenmeye başlamışlardır. Burundi'de ise Tutsilere karşı duyulan nefret büyük olsa da bir kısım ılımlı Hutu monarşiden yana hareket ederek UPRONA partisini kurmuş, ancak bu ılımlı hava koloni döneminde yaratılan keskin etnik ayrışma nedeniyle fazla uzun sürmemiştir.

Ruanda ve Burundi'de yaşanan etnik ayrışmanın temelinde yalnızca koloni dönemindeki uygulamalar yatmamaktadır. Postkolonyel dönemde büyük güçlerin bölgedeki çıkar politikaları da etnik ayrışmanın katılaşmasına katkıda bulunmuştur. Fransa, özellikle postkolonyel dönemde kendisine özel bir nüfuz alanı yaratarak 1960'ların başından itibaren Frankofon Afrika devletlerinin kendi nüfuz alanı içinde yer aldığını iddia ederek kendi Monroe Doktrinini yaratmıştır (Huliaras, 1998). Bu dönemde Fransa Frankofon çizgide kalan Ruanda ve Burundi'ye ekonomik ve askeri yardımlarda bulunmuş, Ruanda'daki Hutu hükümetini destekleyerek güçlenmesini

sağlamıştır (Heusch, 1995). Fransa, Hutu hükümetine soykırım öncesinde askeri eğitim ve malzeme desteği sağlamış, 1990-1994 yılları arasında Fransa'nın Noroit, Amaryllis ve Turquoise adlı askeri müdahaleleri ve bu operasyonların mirası Ruanda'daki iç savaşının 1993 yılına kadar uzamasına, hizipçi rejimin radikalleşmesine ve askerileşmesine neden olmuştur (McNulty, 1997). Fransa'nın Ruanda ve Burundi'yi de içine alan Frankofon nüfuz alanı içindeki esas amacı Uganda üzerinden gelen Anglo-Sakson ilerlemesini kesmektir (Heusch, 1995: 7). Fransa, Hutu hükümetini Ruanda'da ve darbe ile başa geçmiş Tutsi hükümetlerini Burundi'de destekleyerek gücü elinde bulunduran etnik grubun bir ötekisi karşısında gücünü pekiştirmesine neden olarak mevcut düzenin ve sosyal yapının devam etmesine ve etnik ayrışmanın giderek artmasına neden olmuştur.

Dana önce de ifade edildiği gibi Ruanda ve Burundi'deki çatışma ve şiddetin tek nedeni olarak etnik ayrışmayı göstermek ve bu durumdan Belçika ve Almanya gibi koloni güçlerini, Fransa gibi Frankofon Afrika'da nüfuz sahibi bir ülkeyi tek sorumlu olarak göstermek mümkün değildir. O nedenle, şiddet ve çatışmaya neden olan etnik ayrışmanın temeline inmek ve ardında yatan sebepleri sorgulamak gerekmektedir. Ruanda ve Burundi'deki çatışmaların çevre ile ilişkisi sorgulandığında kaynak kıtlığının ve bu kaynaklara yönelik ihtiyacın çatışmalara neden olan esas neden olduğu tespit edilmiştir. Etnik ayrışma, kıt kaynaklara yönelik bu ihtiyacın karşılanması amacıyla verilen mücadelenin çıkar çatışmasına dönüşmesini körükleyen bir etmendir. Ruanda ve Burundi'deki çatışmaları etnik kimlik ve kıt kaynaklara yönelik ihtiyacı içinde barındırdığından bu çatışmaları ihtiyaç temelli çatışma olarak nitelenmek doğru olacaktır. Bir sonraki başlık altında Ruanda ve Burundi'deki çatışmaların neden ihtiyaç temelli çatışmalar olduğu gerekçelendirilecektir.

3.2. RUANDA VE BURUNDİ'DE İHTİYAÇ TEMELLİ ÇATIŞMA

Ruanda ve Burundi'deki çatışmaların nedenlerini açıklamak için etnik ayrışma ve etnik nefret yetersiz kalmaktadır. Koloni dönemindeki uygulamalar ile etnik gruplar arasında yaratılan ayrışma ve etnik unsurların birbirine karşı ötekileştirilmesi çatışma ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ancak, çevresel güvenlik yaklaşımıyla daha geniş bir açıdan bakıldığında aslında bu çatışmaların

insan doğasına ve ihtiyaçlarına bağlı olarak kıt kaynakların paylaşımı ve koloni döneminde icat edilen farklı kimliklerin kabul görme ve güvenlik sağlama taleplerine bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Postkolonyel Alman Doğu Afrikası'ndaki çatışmaların altında tarih boyunca yaşanan tüm çatışmaların ardında olduğu gibi kaynaklara erişim ihtiyacı yatmaktadır. Kaynaklar kısıtlı olduğunda, bu kaynaklar için taraflarca verilen mücadelenin şiddeti de artmaktadır. Ruanda ve Burundi'de – çevresel kıtlık nedeniyle – kıt kaynaklar için verilen mücadelenin temelinde insanların temel ihtiyaçları yatmaktadır. Bu temel ihtiyaçlar arasında öncelikli olarak insanların geçim ve hayatlarını idame ettirme ihtiyaçları ağır basmaktadır. Bu ihtiyaçlarını gidermek amacıyla insanlar yenilenebilir ve yenilenemeyen doğal kaynaklara yönelmektedir. Ancak, doğal kaynaklar birinci bölümde de ifade edildiği üzere insanların mücadele verdiği alanda bol miktarda bulunurken kıt miktarda da bulunabilmektedir. Kaynak bolluğu ve kaynak kıtlığı her iki şekilde de çatışmaya neden olmaktadır. Kaynak kıtlığı çoğunlukla ülke içi çatışmaların yaşanmasına neden olurken kaynak bolluğu ülke içinde farklı taraflar arasında çatışma yaratabileceği gibi bölgesel ve uluslararası güçleri de çatışmaya dahil edebilmektedir. Diğer bir bakış açısıyla kaynakların kıt olması da aynı şekilde bütün ilginin dünyadaki tek bir yere toplanmasına ve büyük çaplı bir kaynak çatışmasının ve savaşların yaşanmasına neden olmaktadır.

Ruanda ve Burundi, Afrika kıtasının en ufak iki ülkesi olmasına karşın on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren koloni güçlerinin dikkatini çekmeye başlamış, önce İngiliz misyonerler ardından da Alman kaşifler bölgeye akın etmiştir. Bu akınların sonunda Alman Doğu Afrikası Şirketi kurularak Ruanda ve Burundi, Ruanda-Urundi adı altında kolonileştirilmiştir. Almanya tarafından bu bölgede koloni kurmak, siyasi, jeopolitik ve stratejik hedeflerin yanı sıra yine insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir. *Lebensraum* fikri Almanya'da II. Dünya Savaşı'nda Doğu Avrupa'nın işgal edilmesini gerekçe göstermek için ortaya atılmış bir fikir değildir. Almanya'daki nüfus artışından dolayı Alman nüfusun temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamak üzere kolonilere yerleştirilmesi fikri on dokuzuncu yüzyılın sonunda ortaya atılmış ve I. Dünya Savaşı'ndan önce nüfusun bir kısmı Ruanda-Urundi'ye yerleştirilmiştir (Connaughton, 2001). Burada temel amaç, insanların temel geçimlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere farklı doğal kaynaklara yönelmektir.

Birinci bölümde ayrıntılı bir şekilde irdelendiği üzere kaynaklar yalnızca yenilenebilir ve yenilenemeyen doğal kaynakları değil, çevreyi de geniş kapsamlı bir şekilde içine almaktadır. Kaynaklara birinci elden erişerek temel ihtiyaçları karşılamak maksadıyla Almanya *Lebensraum* fikrini hayata geçirmiştir.

Ruanda ve Burundi'yi kolonileştiren ikinci ülke Belçika'dır. Belçika, I. Dünya Savaşı sonunda Alman Doğu Afrikası'nı işgal etmiştir (Connaughton, 2001). I. Dünya Savaşı sonunda Milletler Cemiyeti tarafından manda olarak Ruanda-Urundi Belçika'ya verilmiş, II. Dünya Savaşı'ndan sonra da bu ülkenin vesayeti Belçika'ya verilmiştir. Belçika, manda ve vesayet dönemlerinde kolonicilik faaliyetlerini hayata geçirmiştir. Belçika, Ruanda-Urundi'de esas etnik unsurlar olan Hutular, Tutsiler ve Twalar arasında etnik ayrışmaya yol açacak koloni politikaları izlerken bunu bir amaç uğruna gerçekleştirmiştir. Bu uygulamalar sayesinde Belçika, Ruanda-Urundi'de bir Tutsi eliti yaratarak yerliler üzerinden doğrudan yönetimi benimsemiş, Hutular ikinci plana itilmiştir. Aynı dönemde, Belçika kolonisindeki yatırımlarını güçlendirmiştir. İkinci bölümde belirtildiği üzere bunların arasında yol, demiryolu inşaatı, ekili alanların taraçalandırılması ve kahve üretimi gibi kalkınma hamleleri yer almaktadır. Ancak, tüm bu uygulamaların altında Belçika'nın temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere buradaki kaynaktan ve insan gücünden faydalanması yatmaktadır.

Dolaylı yollardan kaynak ihtiyacını karşılamak üzere Ruanda ve Burundi'de faaliyet gösteren Batılı bir başka büyük güç de Fransa'dır. Fransa, özellikle Belçika'dan sonra Frankofon alan içinde yer alan bu iki ülkenin kendi Frankofon nüfuz alanı içinde yer alması amacıyla büyük çaba harcamış bu amaçla Ruanda'daki Hutu hükümetini ve Burundi'deki Tutsi hükümetini askeri, siyasi ve ekonomik açıdan desteklemiştir. Kaynak ihtiyacı açısından bakıldığında Fransa, bölgedeki nüfuz alanını korumak suretiyle kendi pazarını koruyarak genişletebilmiş, bölgesel çıkarlarını askeri destek sağlayarak ve operasyonlar düzenleyerek koruma altına alabilmiştir. Bu yaklaşımın ardında yatan esas neden ekonomik açıdan iyi bir kaynak yaratan Frankofon alandaki ülkeleri sürekli bir şekilde kendisine bağımlı kılmaktır.

Gerek Ruanda gerekse Burundi'de yaşanan şiddet, çatışma, katliamlar ve soykırım karşısında Belçika ve Fransa, bölgedeki çıkarlarını korumak maksadıyla aşırı Hutu ve Tutsi hükümetlerini korumuş, onlara askeri ve ekonomik destek

sağlamıştır (Heusch, 1995). Kaynak ihtiyacını karşılamak söz konusu olduğunda salt ülke içi ve bölgesel tarafların değil aynı zamanda uluslararası tarafların da çatışmanın tarafı olduğu basit bir şekilde görülmektedir. Buradan hareketle, kaynak ihtiyacını karşılamaya yönelik kaynak bolluğu ya da kıtlığından kaynaklanan çatışmaların temelinde insan ihtiyaçlarının yattığını ifade etmek doğru olacaktır. Ruanda ve Burundi'deki çatışmalar da ihtiyaç temelli çatışmalar olduğundan bu çatışmaları insani ihtiyaçlar teorisi ışığında değerlendirmek faydalı olacaktır. Bu nedenle Ruanda ve Burundi'deki ihtiyaç temelli bu çatışmalar iki alt başlık altında incelenecektir. Bunlardan birincisi temel insani ihtiyaç kaynaklı çatışmalar, ikincisi diğer insani ihtiyaç kaynaklı çatışmalardır.

3.2.1. Temel İnsani İhtiyaç Kaynaklı Çatışmalar

Temel insani ihtiyaç kaynaklı çatışmaların altında insanların en temel geçimlik ihtiyaçları yatmaktadır. Bu ihtiyaçlar beslenme, ekonomik olarak geçinebilme gibi insanların hayatlarını idame ettirebilmesi için karşılanması elzem olan en temel insani ihtiyaçları içermektedir. Ancak, bu ihtiyaçların karşılanmasını bazı nedenler etkilemekte ve ihtiyaçların tatmin edilememesi durumunda çatışma ortaya çıkmaktadır. Ruanda ve Burundi'deki çatışmalar analiz edildiğinde temel insani ihtiyaçların karşılanmasını sekteye uğratan bazı etmenlerin varlığı tespit edilmiştir: Ekolojik ve coğrafi özellikler, demografik etmen, ekonomik etmenler, dağılımdaki adaletsizlik, bölgeciliktir. Bu etmenlerin tümü çevreyle ilişkilendirilmektedir. Bunlara aşağıda sırasıyla yer verilecektir.

3.2.1.1. Ekolojik ve Coğrafi Özellikler

Ruanda ve Burundi, Afrika kıtasının en küçük ülkeleridir. Her iki ülkenin de denize kıyısı yoktur ve kara parçaları arasında sıkışmış durumdadır. Ruanda dağlık, dört yanı karayla çevrili bir ülke olup yüzölçümü Belçika'nınki kadardır. Ruanda, engebeli coğrafi yapısından ve ormanlarından dolayı bazı gezgin araştırmacılar tarafından Afrika'nın İsviçre'si olarak tanımlanmaktadır. Burundi de komşusu Ruanda gibi denize bağlantısı olmayan kara parçaları arasına sıkışmıştır ve coğrafi açıdan aynı özellikleri taşımaktadır. Afrika'nın ortasında ekvator çizgisinin hemen güneyinde yer alan Burundi'de coğrafi özellik olarak büyük göller, geniş ovalar ve 4000 metre yüksekliği bulan tepeler dikkati çekmektedir (Newbury, 2001: 259).

Burundi, stratejik doğal kaynakların kontrolünü ele geçirmeye yönelik çatışmaların yaşandığı Angola, Serra Leone ve Nijerya gibi Afrika ülkelerinden farklı olarak stratejik öneme sahip hiçbir doğal kaynağa sahip değildir (Ngaruko ve Nkurunziza, 2000: 370-371). Ruanda'nın ekosistemi oldukça çeşitlilik arz etmektedir ve ekosistemin nüfus yoğunluğu ve kaynak azalması karşısındaki savunmasız duruşunu genelleştirmek pek mümkün değildir. Ruanda, Büyük Doğu Afrika Platosu'nun bir parçasıdır ve Tanzanya sınırı boyunca göller ve bataklıkları barındırmaktadır. Ülkenin iklimi ılımandır. Ülkenin batısındaki sarp yamaçlarda erozyon görülmektedir ve Ruanda'daki çevresel bozulmayla en çok güneybatıda karşılaşılmaktadır. Ülkenin merkezi yerleşim için kullanılsa da doğu kısmı geleneksel olarak sığır yetiştiriciliği için kullanılmaktadır ve düşük yağış miktarı nedeniyle bu bölgede tarımsal üretim istenen neticeyi verememektedir (Percival ve Homer-Dixon, 1995).

Ruanda ve Burundi'nin ekolojik ve coğrafi özelliklerinin birbirine benzemesi aynı sonuçlarla karşılaşılmamasına neden olmaktadır. Birincisi, karalar arasına sıkışmış ve engebeli bir coğrafi yapıya sahip olmak ekilebilir alanları ve tarımı dolayısıyla da ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilemiştir. Coğrafi konumu nedeniyle Ruanda ve Burundi'nin ana ulaşım arterlerinden uzak kalması da gelişmişlik seviyesini etkileyen bir ikinci etmen olmuştur. Ancak, ihtiyaç temelli çatışmaların çıkmasına neden olan coğrafi özellik engebeli arazi koşullarıdır. Bu yapı ekilebilir alanları kısıtlamış ve ekolojik yapı da ekilebilen ürünlerin kahve ve çay ile sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu etmene ek olarak artan nüfus ile birlikte tarım alanlarının miras yoluyla paylaşılarak aktarılması ve koloni döneminde ve koloni sonrası dönemde yapılan toprak düzenlemeleri toprağın ve rantın çok fazla değer kazanmasına ve kıt bir kaynak olduğu için ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kalınmasına dolayısıyla çatışmalara neden olmuştur. Bununla beraber Burundi'deki tepelik alanlar ve ormanlar çatışan taraflardan direnişçilerin hükümet güçlerinin bulamayacağı yerlerde saklanmasına imkan sağlamıştır (Ngaruko ve Nkurinziza, 2000: 379).

3.2.1.2. Demografik Etmen

Ruanda ve Burundi, yüzölçümleri bakımından en küçük Afrika ülkeleri olmasına karşın nüfus yoğunluğu da ülke yüzölçümleri dikkate alındığında oldukça

fazladır. Ruanda nüfusu 1983 yılında 5,5 milyonken soykırımdan bir yıl önce yapılan nüfus sayımında 7,7 milyona eriştiği görülmektedir (Magnarella, 2005: 802). Ruanda'nın günümüzdeki nüfusunun 11,5 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir ve nüfusunun %84'ü Hutu (*Bantu*), %15'i Tutsi ve %1'i Twa'dır (pigme) (CIA, 2012). Burundi'nin nüfusu ise 8.5 milyondur (The World Bank, 2013) ve Burundi halkı 27.834km² bir alanda yaşamak zorunda olduğundan Afrika'nın en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip ülkelerinden biridir.

Afrika'nın en yoğun nüfusa sahip ikinci ülkesi olan Burundi'deki nüfus yoğunluğu aynı zamanda isyan hareketlerini kışkırtan esas etmenlerden bir tanesidir. Aşırı nüfus yoğunluğu kaynaklar, özellikle toprak üzerindeki yoğun baskıyı artırmakla kalmamış aynı zamanda kaynak temelli çatışmaların artmasına neden olmuştur (Ngaruko ve Nkurinziza, 2000: 378). Smith, çevre ve yoksulluk ilişkisini incelediği makalesinde nüfus yoğunluğunun insanlar üzerindeki baskısını toprak mücadelesi nedeniyle kocaların eşlerini öldürdüğünü ileri sürerek göstermektedir (Liotta, 2008). Ruanda, 1994 soykırımı ve mülteci hareketine kadar yüksek bir nüfus yoğunluğu ve nüfus artış oranına sahip olmuştur. Ruanda'daki nüfus yoğunluğu kilometrekare başına 290 kişi ile Afrika'nın en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip ülkeleri arasında yer almıştır. Bununla beraber, nüfus yoğunluğunun 1990 yılından itibaren kötüleşen ekonomik koşullar, tarım alanlarının ve tarımsal üretimin azalması ve fakirleşme nedeniyle doğum oranı azalmıştır. Soykırım öncesi Ruanda'da nüfusun %95'i şehir dışında yaşamaktaydı ve köyden kente göç oranı çok yüksek değildi (Percival ve Homer-Dixon, 1995). Ruanda'daki aşırı nüfus yoğunluğu nedeniyle çevresel bozulma meydana gelmiş bu durum da kaynak kullanımının sürdürülebilir olmasını engellediğinden aşırı nüfus yoğunluğu hareket edecek bir alan bırakmamıştır (Liotta, 2008). Nüfus yoğunluğunun aşırı olması kaynakların yetersiz kalarak ihtiyaçların karşılanamamasına neden olan en önemli etmenlerden biridir. Koloni döneminden sonra daha fazla hissedilmeye başlanan nüfus yoğunluğu postkolonyel dönemde tecrübesiz hükümetlerin dar görüşlü ve etnik ayrımcı politikaları yüzünden giderek daha ciddi bir sorun haline almaya başlamış, hatta Ruanda'da Habyarimana zamanında nüfusun bir kısmının Uganda, Zaire gibi komşu ülkelere hatta Gabon gibi uzak Afrika ülkelerine gönderilmesi tartışılmıştır (Newbury, 1993). Aşırı nüfus yoğunluğu beraberinde mülteci sorununun da

büyümesine neden olarak komşu ülkeler arasında da bu sebepten çatışmaların çıkmasına neden olmuştur. Özellikle her şiddet olayı ve katliamdan sonra mülteciler Ruanda ve Burundi'de ülke meselesi olmuş, mülteciler Ruanda'da ülkelerine kabul edilmemiş, bu da tansiyonun daha da artmasına ve mültecilerin de çatışmalara taraf olmasına neden olmuştur. Mülteci sorunu, mültecilere kapılarını açan Uganda gibi ülkelerde de kıt kaynaklar nedeniyle büyük bir sorun haline gelmiş ve Obote hükümeti mültecilerden kurtulmak için çalışmalar başlatmıştır (Newbury, 1995).

3.2.1.3. Ekonomik Etmenler

Rwantabagu, ekonomik etmenleri ülke içi çatışmaların potansiyel kaynakları olarak göstermekte ve ekonomik etmenlerden kaynaklanan ekonomik sorunların işsizlik, enflasyon, istikrarsız büyüme ve kaynak mücadelesi gibi toplumda tatminsizlik ve tansiyonun artmasına neden olarak çoğu zaman çatışmaya ortam hazırlayabileceğini ifade etmektedir (2001). Ekonomik reformlar, çoğu zaman ekonomik şok ciddi boyutlardaysa ve hükümet teşvikleri kesilmişse sorunların daha da büyümesine katkıda bulunabilmektedir (Rwantabagu, 2001). Ruanda ve Burundi'de ekonomik sorunlar 1980'lere gelindiğinde ekonomik büyüme hayalleri, borçlar ve destekçi ülkelerin yardımlarının kesmesiyle beraber daha ağır bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle, ekonomik sorunlar Ruanda ve Burundi'de ihtiyaç temelli çatışmaların baş göstermesindeki önemli bir başka etmendir.

Her koloni ülkesi gibi Ruanda ve Burundi de bağımsızlıklarını elde ettikten sonra ekonomik ilerleme ve istikrar kaydedemedikleri gibi IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlere ve destekçi ülkelere karşı borçlanmıştır. Ruanda ve Burundi, çatışmaların sona ermesinden sonra ancak ekonomik anlamda istikrarı az da olsa yakalayabilmiş durumdadır ve özellikle Burundi'nin 2025 Vizyonu incelendiğinde ekonomik ilerleme vaat etmektedir. Ruanda ise son yıllarda ekonomik gelişmesini turizme verdiği ağırlığa borçludur. Ancak, Ruanda'daki soykırım ve Burundi'de 1993 yılında başlayan iç savaştan önce her iki ülke ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmış ve bu sorunlar etnik gruplar arasındaki nefretin daha da fazla artmasına, ekonomik uçurumun ve eşitsizliğin derinleşmesine neden olmuştur. Ekonomik anlamda ilerleme ve kalkınma kaydedilmemesi özellikle ikinci plana itilen

diğer etnik grubun – Ruanda’da Tutsiler ve Burundi’de Tutsi-Himalar dışındaki Tutsiler ile Hutular – temel ihtiyaçlarını karşılayamamasına neden olmuştur.

Hem Ruanda hem de Burundi ekonomisinin temelini tarım oluşturmaktadır ve her iki ülkede yaşanan şiddet olaylarından önce de ekonominin temelini tarım meydana getirmekteydi. Ancak, tarımsal üretim nüfustaki hızlı artış, nüfus yoğunluğu, erozyon, çevresel bozulma, iklim şartlarının elverişsizliği gibi nedenlerden ötürü nüfusun büyük bir kısmının ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiştir. Tarımsal üretimdeki düşüş, bir önceki başlık altında belirtildiği üzere aşırı nüfusun farklı ülkelere sevk edilmesi gibi düşüncelere ve mültecilerin tekrar ülkeye girişlerine izin verilmemesiyle sonuçlanmıştır.

Ruanda’da 1980’lerin sonuna doğru aşırı nüfus ile birlikte tarımsal üretimin karşılayacağı üst sınırlara erişilmiş, ekilebilir alan ihtiyacı artan nüfusun tarım alanı taleplerini karşılayamayacak duruma gelmiş, ihtiyaç karşısında çiftçiler yılda iki-üç kez üretim yapmaya ve tarımsal ürün çeşitliğini artırmaya zorlanmışlardır. Yine Ruanda’da 1980’lerin sonuna doğru tüm tarım alanlarında üretim yapılmasına karşın tarımsal üretimde üst sınırlara erişildiğinden ve nüfus artmaya devam ettiğinden kişi başı tarımsal üretim seviyesi giderek düşmeye başlamıştır. Tarımsal üretimi etki altına alan bu etmenler nedeniyle Ruanda’nın güney ve batı bölgelerinde yiyecek sıkıntısı yaşanmış, özellikle güneydeki insanlar yiyecek yardımına muhtaç olmuşlardır (Percival ve Homer-Dixon, 1995). Bununla beraber, Ruanda’nın kuzeyinde tarımsal üretim değerleri korunabilmiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri cumhurbaşkanı Habyarimana’nın memleketi olan kuzey Ruanda’ya iltimas geçilerek hükümet desteklerinin bölgeye sağlanmış olmasıdır (Percival ve Homer-Dixon, 1995). Geleneksel toprak koruma yöntemleri ve sürdürülebilir tarım toprağın bir süreliğine nadasa bırakılmasını, eğimli arazide taraçalandırma ve ağaçlandırma çalışmasının yapılmasını gerekli kılsa da talep ve ihtiyaç karşısında bu yöntemler Ruanda’da takip edilememiştir (Liotta, 2008). Bu nedenle, kısa süreliğine bu ihtiyaçların ötelenmesi tercih edilmeyerek üretime devam edilmiş ve bir süre sonra tarımsal üretim hem talebi karşılayamayacak durumu düşmüş hem de tarımsal kalitede kayıp yaşanmıştır. Bu yüzden, insanlar temel geçimlik ihtiyaçlarını karşılayamadıklarından şiddete ve çatışmaya başvurarak bu kaynaklara sahip olanların elinden ihtiyaç duyduklarını almayı tercih etmişlerdir.

Ruanda'da mültecilerin çocuklarının meydana getirdiği RPF'nin kuzeyden ülkeye girerek verimli kuzeyi işgal etmesi temelde etnik sebeplerin yanı sıra bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik bir eylemdir. Diğer açıdan bakıldığında etnik nefretin bir sonucu olarak RPF'nin işgalini bahane ederek karşı saldırıya geçen ve neticede soykırıma giden yolu hazırlayan Hutu hükümeti ve aşırı Hutular soykırımı organize ederek nüfusta azalma sağlayarak öldürdükleri Tutsilerin ve ılımlı Hutuların mallarını ve topraklarını ele geçirmeyi hedeflemişlerdir (Percival ve Homer-Dixon, 1995).

Burundi'de ise tarım sektörü mevcut sistemin mağduru olmuş ve nüfus yoğunluğunun oldukça yüksek ve tarıma ciddi bir şekilde bağımlı olduğu bir ülkede tarımsal üretimi artırmak ve tarım sektörünü yeniden canlandırmak öncelik olarak kabul edilmemiştir (Ngaruko ve Nkurunziza, 2000). Burundi'de Tutsiler, komşu ülke Ruanda'da Tutsilerin başına gelenin aynısının kendi başlarına da gelmesinden korkarak Hutuların üzerine gitmiştir. Bunun ardında yatan neden ise Tutsilerin ve özellikle asker desteğini alarak darbelerle başa geçen Tutsi-Himaların sahip oldukları gücü ellerinde tutarak kaynakları ellerinde tutmak istemeleridir. Tarımsal üretim dışında ekonomik hiçbir getirisi olmayan Burundi'de devlet görevlerinde, orduda ve bunlar etrafında yer alan çıkar gruplarında yer almak mevcut güçten istifade ederek kaynakların elde tutulmasına imkan tanımıştır. Ayrıca, hem Ruanda hem de Burundi'deki genellikle darbeye başa geçen totaliter hükümetler MRND ve UPRONA gibi tek parti hükümetleriyle gücü elinde tutmayı iç savaşa kadar kısmen başarabilmiştir. Totaliter rejimler etrafında şekillenen çıkar gruplarını da bu gücün kullanılmasına ve kaynaklara erişime ortak etmiştir.

3.2.1.4. Dağılımdaki Adaletsizlik

Kaynaklara yönelik ihtiyaç temelli çatışmalarda en önemli etmen kaynak dağılımındaki eşitsizlik ve adaletsizliktir. Çatışma çeşitlerinin incelendiği birinci bölümde de bahsedildiği üzere mevcut bir kaynak üzerinde her iki tarafın yahut da tarafların ihtiyaçları ve çıkarları ortaksa bu kaynağın adil bir şekilde taksim edilmemesi ya da anlaşma yolunun bulunamaması durumunda çatışma kaçınılmazdır. Özellikle ekonomik kaynakların ve siyasi gücün – bunlar aynı zamanda çevresel kaynakları da kontrol altına almanın kapısını açmaktadır – toplumsal gruplar (etnik

ya da bölgesel toplumsal gruplar) arasında dağıtılması eşit olabileceği gibi olmayabilir de. Kaynakların eşit bir şekilde dağıtılması grup içinde bağlılığın artmasına neden olurken adil olmayan bir kaynak dağılımı öncelikli gruplar ile diğerleri arasında düşmanlığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu noktada kaynakların ne şekilde dağıtılacağı sorusu ortaya çıkmaktadır: Herkesi kapsayan bir şekilde mi yoksa dışlayıcı bir şekilde mi? Herkesi kucaklayan bir dağılım eşitlikçi ve ulusu bütünleştirici politikaların üretilmesine olanak tanırken dışlayıcı dağılım ayrımcı ve adil olmayan politikaların benimsenmesine neden olmaktadır (Ndikumana, 2005: 413). Ruanda ve Burundi’de benimsenen ve toplamda milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olan politika dışlayıcı bir dağılım politikası olmuştur. Kaynaklara erişim sağlayamayarak ihtiyacını karşılayamayan gruplar şiddete yönelmek zorunda kalmış, neticede iç savaş patlak vermiş ve Nazilerin gerçekleştirdiği Yahudi Soykırımı’ndan sonraki en büyük soykırım yaşanmıştır.

Ruanda ve Burundi’deki çatışmaların ardında yatan sebeplerden biri de ortak ihtiyacı karşılamaya yönelik kaynakların toplumda eşit ve adil bir şekilde dağıtılmamasıdır. Bunun en önemli nedeni bir önceki alt başlıkta da ifade edildiği gibi gücü elinde bulunduran totaliter rejimin kaynakları kendi ihtiyaçlarını göz önünde tutarak dağıtmasıdır. Bu durumda da ortaya bu kaynaklardan eşit derecede paylarını alamayan Hutu ve Tutsi etnik grupları ortaya çıkmaktadır. İhtiyaçları dağılımdaki bu adaletsizlik nedeniyle tam olarak karşılanmayan Hutular ve Tutsiler tek çareyi şiddete başvurmakta bulmuşlardır. Ruanda’da hükümet kaynakların dağılımında hem dışlayıcı hem de ayrımcı bir politika takip ederek kota uygulamasını hayata geçirmiş ve ordu ile devlet görevlerinde, eğitimde Tutsilerin sayısı sınırlandırılmış, hatta orduda en sıkı şekilde uygulamaya geçirilmiştir. Bununla beraber, Burundi’de siyasi iradeyi elinde bulunduran etnik grup (Tutsi-Hima) daha dar bir toplumsal tabana sahip olduğundan Ruanda’daki uygulamalardan farklı hareket edilmiş ve Hutular ile bazı Tutsiler üzerinde aşırı baskı uygulanmıştır (Uvin, 1999). Neticede, kaynakların dağılımı dışlayıcı ve ayrımcı bir şekilde gerçekleştirildiğinden kaynaklar siyasi gücü ve ordu desteğini elinde bulunduran ufak bir yönetici ve çıkar grubu azınlığın elinde toplanmıştır. Ndikumana’nın belirttiğine göre Burundi’de dağılımdaki adaletsizliğe bağlı çatışmanın kaynağında

eğitim ve ordudaki eğitsizlikler neden olmuştur. (2005: 419). Güneyli Tutsiler, ayrıcalıklı bir eğitimden geerirken nüfusun geri kalan kısmı kaynak dağılımından ve eğitim haklarından pay alamamıştır. Ordu, tamamen hükümetin meşruluğuyla ilişkilendirilerek güneyli Tutsiler orduda kilit pozisyonlarda göreve getirilmiş ve 1965'teki darbeyle birlikte ordudaki Hutu eliti ve diğer Hutular temizlenerek ordu tek etnik yapılı bir duruma sokulmuştur (Ndikumana, 2005).

Koloni dönemi boyunca Belçika'nın Tutsileştirme politikası karşısında kaynak dağılımından kota uygulaması gibi bahanelerle haklarını alamayan Hutular Belçika'nın uluslararası baskı karşısında Hutulara karşı Tutsileri kayırma politikasından vazgeçmesiyle beraber 1957 yılında Bahutu Manifestosunu yayımlayarak kaynaklar üzerinde hak talep etmişler ve bu haklarını elde etmek için 1959 yılında Sosyal Devrim'i başlatarak darbe ile başa gelmişlerdir. Ancak, kota gibi aynı uygulamaları Hutular Tutsilere karşı uygulamışlardır. Devrimden yaklaşık 30 yıl sonra bu kez Tutsiler RPF ile ülkenin kuzeyini işgal ederek kaynaklar üzerindeki haklarını elde etme çabasına girişmişlerdir. Burada dikkati çeken en önemli husus kaynak dağılımının dengeli ve adil bir şekilde yapılmamasıdır. Bu adaletsiz dağılımın tekrar etmesi sonucunda çatışmaların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

3.2.1.5. Bölgecilik

Bölgecilik, Ruanda ve Burundi'de ihtiyaç temelli çatışmaya neden olan bir etmen olsa da kaynak dağılımındaki adaletsizlikle yakın bir bağlantısı bulunmaktadır. Kaynak dağılımındaki adaletsizliğin temelinde gücü elinde tutanların diğerlerine karşı yaptığı ayrımcılık ve dışlayıcı politikaların getirdiği düşmanlık yatmaktadır. Aslında, dağılımdaki adaletsizliğin kaynaklarından birinin bölgecilik olduğu söylenebilir. Bununla beraber, bölgecilik, dağılım eğitsizliğini etkileyen tek etmen değildir. O nedenle blgeciliği ayrı bir şekilde değerlendirmek daha isabetli olacaktır.

Ruanda ve Burundi'de postkolonyel dönemde, özellikle iç savaş ve soykırım öncesindeki hkmetlere bakıldığında dikkat çeken  husus vardır. Bunlardan birincisi siyasi iktidarı elde etmenin yegane yönteminin askeri darbe ve cunta rejimi olduğudur. İkincesi, siyasi iktidarın tek parti sistemi ile totaliter bir rejime dönüştürülmesi, koloni döneminde başlatılan etnik ayrıştırıcı, ayrımcı ve ayrıştırıcı

politikaların harfi harfine uygulanmasıdır. Üçüncüsü, siyasi iktidarı darbeler ile ele geçiren totaliter rejimlerin liderlerinin ve ekibinin aynı bölgeden olmasıdır. Ruanda'ya bakıldığında bağımsızlığın ilan edilmesinden 1970'li yıllara dek siyasi iradenin güneyli Hutuların elinde olduğu görülmektedir. Ancak, 1973'te Habyarimana'nın darbe girişiminden sonra siyasi irade kuzeyli Hutuların eline geçmiştir. Benzer şekilde Burundi'de bağımsızlık sonrasında darbelerle başa geçen liderlerin ve ekibinin tamamının tek bir farklılık bile olmadan aynı güney Tutsi köyünden olmaları dikkat çekicidir. Gerek Ruanda gerekse Burundi'deki bu durum bölgecilik faaliyetlerinin postkolonyel Alman Doğu Afrika'sında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Böylelikle, siyasi gücü elinde tutan aynı bölgenin mensubu Hutular yahut da Tutsi-Himalar bölgecilik politikalarıyla kendilerinden olanları kayırmak suretiyle kendi etnik grubu içinde ayrımcı politikalar takip etmişlerdir. Bölgecilik faaliyetlerinin bir sonucu olarak yaşanan ayrımcılık, etnik gruplar arasındaki ayrımcılık, kin ve nefret algısına ve etnik kimlik inşasına farklı bir boyut kazandırmaktadır. Her ne kadar etnik ayrışma ve nefretin her iki ülkedeki şiddetli silahlı çatışma ve soykırıma neden olan sebepler arasında gösterilse de bölgecilik faaliyetleri temelde tek nedenin bu şekilde gösterilemeyeceğini kanıtlamaktadır. En önemlisi bölgecilik nedeniyle Hutu ve Tutsi etnik grupları arasında siyasi irade ve kaynak mücadelesi verilmesidir. Ruanda'da güneyli Hutuların elinden iktidarın kuzeyli Hutularca alınması, kuzeyli ve güneyli Hutuların birbirleri arasında bölünerek Tutsilere karşı ılımlı politikalar izlemekle birbirini suçlaması, ama neticede siyasi iktidardan güneyli Hutuların uzak tutulması ve pek çok elit güneyli Hutunun faili meçhul cinayetlere kurban gitmesi, Ruanda'da Tutsilere yapılanlar karşısında güneyli Tutsi-Hima hükümeti tarafından Hutular üzerinde daha fazla baskı uygulamaya başlanması, bununla birlikte Hutular gibi diğer Tutsilerin de kaynak dağılımı gibi hayati konuları ilgilendiren meselelerde ayrımcı politikalarla karar mekanizmalarından ve paylaşımından uzak tutulması oldukça düşündürücüdür. Bu saptamalar aslında diğer temel insani ihtiyaç kaynaklı çatışmalara sebebiyet veren etmenlerle birlikte bölgeciliğin de tamamen ihtiyaçları karşılamak için çıkarılan çatışmaların bir sebebi olduğunu ve etnik ayrışmanın ve diğer nedenlerin tek başına bu çatışmaları açıklamaya yetmeyeceğini göstermektedir. Ndikumana, etnik

ayrışmaya ek olarak bölgeciliğin siyasi sistemde önemli bir düşmanlık ve ayrımcılık boyutuna sahip olduğunu dile getirmektedir (2005).

3.2.2. Diğer İnsani İhtiyaç Kaynaklı Çatışmalar

Burton, insanların temel geçimlik ihtiyaçlarının yanı sıra manevi ihtiyaçlarının, tanınma, kabul görme ve kimlik gibi başka ihtiyaçlarının da olacağını dile getirmekte ve uluslararası ihtiyaç temelli çatışmaları bu yaklaşıma göre değerlendirmektedir (1998). Bu yaklaşım üzerinden bu alt başlık altında Ruanda ve Burundi'deki çatışmaların ardında yatan nedenler arasında manevi, kimlik ve kabul görme ihtiyaçlarının var olup olmadığı irdelenecektir.

Ruanda ve Burundi'deki çatışmaların ardında diğer insani ihtiyaçlar arasında kimlik ve kabul görme ihtiyaçlarının çatışmaya neden olduğunu söylemek mümkündür. Etnik kimliklerin koloni döneminde inşa edilmesinden sonra aynı dönemde koloni döneminin uygulamaları tarafından bu kimlikler pekiştirilmiş ve hem Burundi hem de Ruanda'da yaratılan Hutu ve Tutsi kimlikleri birbirleri karşısında çeşitli uygulamalarla ötekileştirilmiştir. Bu bölümde bahsedilen ötekileştirme uygulamaları etnik ayrışmanın iyiden iyiye pekişmesine ve etnik ayrışmanın yerini etnik, kin, nefret ve düşmanlığa bırakmasına neden olmuştur. Postkolonyel dönemde iç savaşılar kadar geçen dönemde siyasi iradeyi elinde bulunduran etnik kimlik – Ruanda'da Hutular ve Burundi'de Tutsi-Himalar – koloni döneminde koloni sahibi ülke tarafından uygulanan politikaları aynen devam ettirmiştir. Bunun karşılığında üçüncü taraf ülkelerin de desteğiyle hükümetler etnik ayrışmayı pekiştirebilmiştir. Ancak, bunun bir sonucu olarak iki farklı etnik yapı oluşmuştur. Bunlardan birincisi siyasi iradeyi, dolayısıyla kıt kaynaklara erişimi, kaynakların dağılımını ve kontrolünü elinde tutan etnik yapı (Ruanda'da Hutular, Burundi'de Tutsi-Himalar), ikincisi de ezilen, aşağılanan, dışlanan, ülkeden atılmak istenen, eğitim hakkından yoksun bırakılan, mülteci durumuna düşen, 'öteki' ve 'onlar' olan etnik yapı (Ruanda'da Tutsiler, Burundi'de Hutular) olarak ortaya çıkmıştır. İkinci etnik yapı, yukarıda sözü edilen temel insani ihtiyaçların tümünden yoksun tutulduğu ve bu ihtiyaçları tatmin edilmediği gibi kimlik ve toplumda kabul görme gibi diğer insani ihtiyaçlardan da yoksun tutulmuştur. Diğer ihtiyaçlarının karşılanmamasına bunların da tatmin edilmemesi eklenince çatışmaya giden ortam

hazırlanmıştır. Bunun farklı örnekleri kendini RPF'nin ve mülteci grupların Uganda'dan Ruanda'ya yaptığı saldırılarda, Burundi'deki başarısız Hutu darbesi girişimlerinde kendisini göstermektedir. Toplumda ezilmenin ve dışlanmanın yarattığı sosyo-psikolojik ortamda toplumun tamamı tarafından sahip olunan kimliğin toplumun her kesiminde kabul görmesini sağlamak, çatışmanın ardında yatan, ancak etnik ayrışma ile en çok ilişkilendirilebilecek bir sebeptir.

3.3. RUANDA VE BURUNDİ'DE ÇATIŞMA ÇÖZÜMLEME ÖRNEKLERİ

Ruanda ve Burundi'deki çatışmalar nedeniyle ortaya konan çatışma çözümleme yöntemlerine birinci ve ikinci bölümde değinilmiştir. İkinci bölüm, tarihsel süreç içerisinde Ruanda ve Burundi'deki çatışma çözümleme yöntemlerini ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Bu başlık altında her iki ülkedeki çatışmaları sonlandırmak için kullanılan çatışma çözümleme yöntemleri ihtiyaç temelli çatışmalar açısından değerlendirilecektir.

Hem Ruanda hem de Burundi'deki çatışmaların çözümlenmesinde farklı yöntemler kullanılmıştır. Bunlar arasında dış müdahale (uluslararası ve bölgesel müdahale, ambargo) arabuluculuk ve müzakere yer almaktadır. Çatışmaların çözümlenmesinde her iki ülkede de tercih edilen esas yöntem müzakeredir. Çatışan taraflar arasında üçüncü tarafların da dahil olduğu ikili görüşmelerle talepler dile getirilerek uzlaşma sağlanmıştır. Postkolonyel Alman Doğu Afrika'sının Anglo-Sakson nüfuzu altında kalan bir başka ülkesi olan Tanzanya önderliğinde hem Ruanda hem de Burundi'deki çatışmaları sonlandırmak, dolayısıyla bölgede istikrarı sağlamak amacıyla Tanzanya'nın Arusha kentinde müzakereler yapılmıştır. Müzakerenin yanı sıra, dış müdahale araçlarından da çatışmaları sonlandırmak amacıyla istifade edilmiştir. Bunlar arasında bölgesel ve uluslararası örgütler ve aktörler tarafından barışı tesis etmeye ve istikrarı sağlamaya yönelik yapılan askeri müdahaleler ve misyonlar sayılabilir. Dış müdahale aracının bir ötekisi de ambargodur. Üçüncü tarafların aldığı kararlar ile özellikle Burundi'deki çatışmaları sonlandırmak için ambargo uygulanmıştır. Burundi'deki çatışmaları sonlandırmaya yönelik bir başka yöntem de arabuluculuk yöntemidir. Tanzanya cumhurbaşkanı Nyerere ve onun ölümünden sonra Güney Afrika lideri Mandela önderliğinde

arabuluculuk faaliyetleri yapılmış ve bu faaliyetler çatışan taraflar arasında müzakerelerin başlatılmasıyla son bulmuştur. Bu yöntemler, aşağıda hem Ruanda hem de Burundi için sırasıyla değerlendirilecektir.

Müzakereler, çatışan tarafların isteklerini ve çıkarlarını açıkça dile getirerek karşı tarafın görüşlerini dikkate aldığı ve uzlaşma yoluyla orta yolu buldukları görüşmelerdir. Müzakereler, kısa zamanda uzlaşma ile sonuçlanabileceği gibi bir sonuca erişilmesi yıllar alabilmektedir. Ruanda'daki iç savaşın uzaması üzerine Tanzania'nın Arusha kentine yapılan müzakereler neticesinde MRND ve RPF arasında hızlı bir şekilde uzlaşma sağlanmış olsa da uzun vadede müzakerenin çatışmaları sonlandırmadığı aksine Arusha Mutabakatı sonrasında RPF'nin orduda daha fazla subaya sahip olduğu, Tutsi mültecilerin geri dönmesinin yolunun açıldığı ve MRND tarafından RPF'ye çok taviz verildiği bahaneleriyle soykırıma giden yol hız kazanmış, çatışmalar artmıştır (Newbury ve Newbury, 1999). Burundi'de ise iç savaş sırasında Arusha'da müzakereler başlamış olsa da müzakerelerden kesin bir sonuç alınması yaklaşık on yıl kadar uzun bir süre almış, bu süre zarfında görüşmeler darbe girişimleri ve çatışmalarla sürekli kesintiye uğramış ve çatışmada yer alan farklı grupların ve milislerin katılımıyla müzakere süresi uzamıştır (Piombo, 2010). Müzakerelerin uzlaşmayla sonuçlanması on yıldan fazla bir zaman aldığından (1993-2006) çatışmaları zamanında bir sonuca ulaştırmak konusunda başarısız olmuştur. Ancak, demokratik seçimlere giden yolu açması ve anayasanın bir şartı olarak Tutsilerin meclis ve senatoda 60/40 oranına uygun bir şekilde temsil edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Daley, 2007).

Çatışmaların çözümünde dış müdahaleye başvurulmasının farklı nedenleri olabilmektedir. Bunların arasında çoğu zaman çatışmanın çatışan taraflar tarafından bir çözüme kavuşturulamaması, çatışmanın varlık gösterdiği bölgede ve uluslararası çevrede istikrarsızlığa neden olması, bölgesel ve uluslararası aktörlerin çıkarları yatmaktadır. Ruanda ve Burundi'deki çatışmaları sonlandırmak için gerçekleştirilen dış müdahaleler bu gerekçeler nedeniyle gerçekleştirilmiştir. Ruanda'daki çatışmaları engellemek için gerçekleştirdiği bir dizi askeri operasyonda (Panda, Noroit, Amaryllis ve Turquoise) Fransa'nın esas amacı ülkedeki çatışmaları çözüme kavuşturmaktan çok kendi ulusal çıkarlarını korumak olmuş ve bu operasyonlar çatışmayı sonlandırmak bir yana Hutu hükümetine destek vererek Tutsi soykırımının

yolunu açmıştır (McNulty, 1997). Öte yandan, Afrika Birliği Örgütü önderliğinde Burundi'deki çatışmaları sonlandırmak için gerçekleştirilen müdahaleler askeri misyonları – bu misyon ikinci bölümde de ifade edildiği üzere daha sonra BM Burundi Misyonu adını alacaktır – ve ambargoyu kapsamaktadır. Bu müdahalelerde de her ne kadar amaç çatışmayı sonlandırarak çözüme giden yolu açmak olsa da bölgedeki ülkelerin bölgedeki istikrarı sağlayarak kendi çıkarlarını güvence altına almak birinci hedef olarak yatmaktadır. Arusha Mutabakatının bir neticesi olarak Ruanda'ya gönderilen BM Ruanda Destek Misyonu (UNAMIR), Burundi BM Misyonu gibi çatışmaların önüne geçememiştir. Bununla birlikte, özellikle Burundi'deki BM Misyonu Arusha müzakerelerinin istikrarlı bir şekilde devam etmesini sağlamıştır (Daley, 2007). BM Misyonlarının çatışmanın çözümlenmesinde başarıya erişememesinin en önemli nedeni çatışmaları askeri güç ile sonlandıracak güçlerinin ve destekçi ülkelerin böylesi bir isteklerinin olmamasıdır. Mevcut çatışmalar ve hatta soykırım bu misyonların gözleri önünde gerçekleştirilmiştir.

Arabuluculuk özellikle müzakerelerin başlangıcını oluşturması nedeniyle önem taşımaktadır. Arabuluculuk yoluyla çatışmaların çözümlenmesi yöntemine Burundi'de başvurulmuştur. Tanzania cumhurbaşkanı Nyerere ve Güney Afrika lideri Nelson Mandela tarafından üstlenilen arabuluculuk faaliyetlerinin çatışmayı sonlandırıcı ve çözümleyici müzakerelerin başlamasında ve müzakerelerin istikrarlı ve başarılı bir şekilde sürdürülmesinde rolü oldukça büyüktür. Hem Nyerere hem de Mandela çatışan taraflarla kapalı görüşmeler yaparak orta yolu bulmalarını sağlayarak Arusha Anlaşmasını imza etmesini sağlamışlardır.

Ruanda ve Burundi'de çatışmaların çözümü için atılan adımlar ve kullanılan yöntemler kısmen sonuç vermiştir. Halihazırda Ruanda'daki Arusha Mutabakatı'nın ve UNAMIR BM Ruanda Destek Misyonu'nun neticesi ortadadır. Bu girişimler, çatışmaları çözüme kavuşturmaktan çok çatışmaların artmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra soykırım sonrası Ruanda'da siyasi iradeyi elinde tutan Tutsilerin uzlaşmaya yönelik olarak meydana getirdikleri ulusal birlik ve uzlaşma komisyonu gibi organlar, ileride ortaya çıkabilecek ihtiyaç temelli çatışmaları önlemek konusunda yeterli değildir, çünkü kaynakların adil bir şekilde paylaşılmasına dair Ruanda'da bir çalışma yapılmamıştır ve Kigame önderliğindeki hükümet mülteci Tutsilere ve Hutulara karşı sert yaklaşımlarıyla eleştirilmektedir.

Burundi'de çatışmalar bundan birkaç yıl öncesinde sona erdiğinden çatışmayı sonlandıran ve çözüme kavuşturan Arusha Antlaşması'nın ileride meydana gelebilecek ihtiyaç temelli çatışmaları önleyebileceği şüphelidir. Arusha Antlaşması ile kaynakların paylaşımı sağlansa da oranlar eşit değildir (60/40). Ana etnik unsurlar olan Hutular ve Tutsiler arasında kaynak paylaşımına yönelik olarak adil bir oranlamanın ilerleyen dönemde yapılmaması halinde kaynaklardan oran itibarıyla yoksun kalan etnik grubun çatışmaya başvurması kaçınılmazdır. Tutsiler her iki ülkede de nüfusun %15'ini meydana getirmelerine rağmen kaynak dağılımında aldıkları pay Hutulara göre ciddi oranda fazladır. Özellikle Ruanda'da soykırım sonrasında uluslararası destek ile beraber güçlenen RPF'nin mevcut uygulamaları dikkat çekicidir.

Kaynakların belirli bir grubun elinde toplanarak sadece belirli bir kitlenin kaynak kullanımından istifade etmesi diğer grubu kaynak ihtiyaçlarının karşılanmaması nedeniyle şiddete başvurmaya yöneltmektedir. Bu yüzden, hem Ruanda'da hem de Burundi'deki ihtiyaç temelli çatışmaların çözüme kavuşturulması için kaynak dağılımının etnik gruplar arasında adil bir şekilde yapılması büyük önem taşımaktadır. Bununla beraber, böylesi bir yaklaşımın uluslararası toplum tarafından da benimsenerek bu tarz çatışmaların çözümlenmesinde adil kaynak dağılımının dikkate alınması gerekmektedir.

SONUÇ

Etnik ayrışma ve diğer etnik sebepler Ruanda ve Burundi'deki çatışmaların esas kaynağı olarak gösterilegelmiştir. 1994 yılının Nisan ayında başlayan ve yüz gün gibi çok kısa bir süre içinde bir milyona yakın Tutsi'nin Hutular tarafından vahşice öldürülmesi yirminci yüzyılın en büyük soykırımlarından biriyle sonuçlanmıştır. Soykırım öncesindeki iç savaşın ve silahlı çatışmaların Ruanda'nın etnik yapısını meydana getiren iki ana etnik unsuru olan Hutular ve Tutsiler arasında yaşanmış olması Ruanda'daki ve komşusu Burundi'deki çatışmaların etnik ayrışma ve etnik nefret ile ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Ülke içi şiddetli silahlı çatışmalar ile etnik yapı arasında kurulan bu nedensel ilişki çatışmaların etnik sebeplerden kaynaklandığı şeklindeki algının literatürde ve yapılan araştırmalarda yerleşmesine neden olmuştur. Oysa, çevre meselesinin 1970'lerden itibaren iki kutuplu dünyada ulusal güvenliği ilgilendirmeye başlayan bir mesele olarak giderek önemli bir konu haline gelmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde Soğuk Savaş'ın son bularak yeni dünya düzeninin ortaya çıkmasıyla çevrenin güvenikleştirilmesi meselesi hız kazanmıştır. Güvenlik kavramının genişlemesiyle beraber yeni güvenlik kavramı çevreyi de içine alır hale gelmiştir. Çevresel güvenliğin, güvenlik kavramı çatısı altında farklı bir kavram olarak ortaya çıkması aynı yıllarda bu alanda yapılan çalışma ve incelemelere ivme kazandırmıştır. Özellikle Avrupa'da ENCOP ve Kanada'da Homer-Dixon önderliğinde Toronto Grubu tarafından yapılan çalışmalar çevresel güvenlik çalışmaları kapsamında çevre ve çatışma ilişkisini sorgulamış, bu iki kavram arasındaki nedensel bağlantıyı ortaya koymaya çalışmıştır.

Genelde çevresel güvenlik çalışmalarında özelde ise Toronto Grubu tarafından çatışmaların yoğun olduğu dünyanın farklı yerlerinde gerçekleştirilen araştırmalarda çevre, daha doğrusu çevresel kıtlık, kaynaklar, kıt kaynaklar ve kaynak dağılımı gibi meseleler ile çatışmalar (özelde ülke içi şiddetli silahlı çatışmalar) arasında bir bağlantı ortaya konmuştur. Bu çalışma, çevre ve ülke içi çatışma arasında kurulan nedensel bağlantıdan hareketle Ruanda ve Burundi'deki şiddetli silahlı çatışmaların ardında etnik sebeplerin dışında yatan diğer nedenleri, özellikle çevresel nedenleri insani ihtiyaçlar açısından incelemeye çalışmıştır.

Postkolonyel Alman Doğu Afrikası ülkelerinden Ruanda ve Burundi'deki çatışmaların ardında yatan esas nedenleri görebilmek maksadıyla birinci bölümde kuramsal çerçeve incelenerek çevresel güvenlik, çatışma, çatışma çözümleme ve ihtiyaç temelli çatışmalar kuramsal açıdan incelenmiştir. İkinci bölüm, Alman Doğu Afrikası, Ruanda ve Burundi'nin tarihsel süreci hakkında bilgi vermektedir. Üçüncü bölümde, ikinci bölümde aktarılan tarihsel süreç birinci bölümde aktarılan kuramsal çerçeve etrafında analiz edilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümü bulguların ortaya konması açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Ruanda ve Burundi'deki çatışmaların nedeninin salt etnik ayrışma olmadığı çevresel güvenliğin temel iddiaları arasında yer alan kaynak kaygılı ihtiyaçların çatışmaların temelini oluşturduğu ileri sürülmektedir. İnsani ihtiyaçlar teorisine göre karşılanamayan ihtiyaçlar ile çatışma arasında doğrudan bir ilişki vardır. İhtiyaçların tatmin edilmemesi durumunda insanlar şiddete başvurma eğilimi göstermektedir. Yenilenebilir ve yenilenemeyen doğal kaynaklar, bu kaynakların bolluğu yahut da kıtlığı, kaynaklara erişim ve kaynak dağılımı insanların temel geçimlik ihtiyaçlarını derinden etkilemektedir. İnsanların, özellikle bu çalışmada ele alındığı gibi etnik grupların kaynak ihtiyacı Ruanda ve Burundi gibi küçük Afrika ülkelerinde etnik nefret ile birlikte çatışmaların esas nedenini meydana getirmektedir. Ruanda ve Burundi'de kaynakların kıt olmasının yanı sıra ekonomik, demografik, ekolojik, coğrafi etmenler, kaynakların dağılımındaki adaletsizlik ve bölgecilik ihtiyaç temelli çatışmaların çıkmasına neden olmuştur. Kıt kaynakların her iki ülkede de farklı iki temel etnik grup arasında adil bir şekilde pay edilememesi sorunu bir diğer etnik grubun öteki etnik grup karşısında dezavantajlı duruma düşmesine ve öteki etnik grubun ihtiyaçlarının karşılanamamasına neden olmuştur. İnsanların en temel ihtiyaçlarının yanı sıra etnik ayrışmayla bağlantılı olarak kimlik ve kabul görme gibi diğer insani ihtiyaçları karşılamak suretiyle içinde var oldukları toplumda kimliklerini kabul ettirme talebi çatışmaların ardında yatan ve maddi kaynaklara ve temelde kaynak kıtlığına bağlı olmayan sebeplerdir. Bununla beraber, kimlik ve kabul görme gibi ihtiyaçlar etnik sebeplerle birlikte Ruanda ve Burundi'de çatışmaya neden olmuştur. Kimlik ve kabul görme ihtiyacının çevresel güvenlik ile olan ilişkisi yadsınamaz. Ruanda ve Burundi'deki etnik gruplardan ötekileştirilenler,

kıt kaynaklara erişerek temel insani ihtiyaçlarını karşılamak için öncelikle toplumda kimliklerini kabul ettirmek ve toplumda kabul görmek durumunda kalmışlardır.

Ruanda ve Burundi'deki ihtiyaç temelli çatışmaların çözümünde klasik çatışma çözümleme yöntemleri kullanılmıştır. Başvurulan klasik çatışma çözümleme yöntemlerinin ihtiyaç temelli çatışmaların çözülmesinde yeterli olmadığı bu çalışmada ileri sürülen önemli hususlardan biridir. Bu tarz çatışmaların çözümünü zorlaştıran iki şey vardır. Bunlardan birincisi çatışmaya neden olan esas nedenin kaynak ihtiyacı olması ikincisi ise çatışmanın ülke içi çatışma olmasıdır. Ülke içi çatışmalar, kaynakların kıt olduğu durumlarda çoğunlukla insanların geçimlik ihtiyaçlarını karşılayamama korkusu üzerine kaynakları ele geçirme isteklerinden kaynaklandığından çatışma çözülürken öncelikle çatışmaya neden olan kıt kaynakların ve kaynak dağılımını ilgilendiren siyasi yapının ve bu yapının unsurlarının adil bir şekilde çatışan taraflar arasında adil bir şekilde pay edilmesine dikkat edilmelidir. Öte yandan, çatışmayı sonlandırmak ve istikrarı tesis etmek amacıyla çatışma bölgelerinde konuşlandırılan askeri barışı koruma ve destek misyonlarının asker sayısının artırılması ve çatışma bölgelerinde gerçekten istikrarı sağlaması gerekmektedir. Ancak, bunun kolay olmadığı 1993 yılında Somali'de yaşanan başarısızlık neticesinde açık bir şekilde görülmüştür. O nedenle destek misyonlarına başvurmak yerine çatışan taraflar üzerinde ağırlığı olan arabulucular aracılığıyla taraflar müzakerelere çekilmelidir. Müzakerelerin arzu edilen adil paylaşım temelinde uzlaşmayı sağlayamaması durumunda müzakere sürecinin uzaması kaçınılmaz bir durumdur. Bununla beraber, çatışan tarafların arabulucuların liderliğinde ortak bir paydada buluşması gerekmektedir. Çatışma çözümleme yöntemlerinin bu tarz çatışmalara uygulanarak ihtiyaç temelli çatışmalara özel çatışma yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak, bu çatışma yöntemlerinin belirlenmesinde her ne kadar insani temel ihtiyaçlar esas rolü oynasa da Ruanda ve Burundi örneklerinde görüldüğü üzere etnik sebepler gibi diğer sebeplerin çatışmaya olan etkisi göz ardı edilmemelidir.

İnsani temel ihtiyaçların ülke içi çatışmalarda oynadığı role dikkat çekerek bu tarz çatışmaların alışılmış çatışma çözümleme tekniklerinden daha fazlasını gerekli kıldığını ortaya koyan bu çalışmanın dünyadaki ülke içi çatışmaların çözümüne farklı bir ışık tutarak ihtiyaç temelli benzer çatışmaların çözümüne farklı yaklaşımlar

sunarak çevresel güvenlik kaygılı çatışma araştırmalarını desteklemesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- African Economic Outlook (2012) Burundi, www.africaneconomicoutlook.org
- Anonim (2000) “Burundi’s Search for Peace”, *Strategic Comments*, c. 6, s. 5, ss. 1-2.
- Allenby, R. B. (2000) “Environmental Security: Concept and Implementation”, *International Political Science Review*, c. 20, s. 1, ss. 5-21.
- Barnett, J. ve Dovers, S. (2001) “Environmental Security, Sustainability and Policy”, *Pacifica Review: Peace, Security and Global Change*, c. 13, s. 2, ss. 157-169.
- British Broadcasting Company – BBC (2012) *Rwanda Country Profile*, www.bbc.co.uk
- Buckley-Zistel, S. (2006) “Dividing and uniting: The use of citizenship discourses in conflict and reconciliation in Rwanda”, *Global Society*, c. 20, s. 1, ss. 101-113.
- Bundervoet, T. (2009) “Livestock, Land and Political Power: The 1993 Killings in Burundi”, *Journal of Peace Research*, c. 46, ss. 357-376.
- Burton, J. (1998) “Conflict Resolution: The Human Dimension”, *The International Journal of Peace Studies*, c. 3, s. 1.
- Burton, J. (2001) “Conflict Prevention as a Political System”, *The International Journal of Peace Studies*, c. 6, s. 1.
- Buzan, B. (Derl.), Weaver, O. ve De Wilde J. (1998) *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishing: USA.
- Callinicos, A. (2000) *Equality*, Polity Press: Cambridge.
- Cantrell, P. (2009) “Rwanda’s Anglican Church and Post-Genocide Reconciliation”, *Peace Review: A Journal of Justice*, c. 21, s. 3, ss. 321-329.
- Carter, E. J. (2013) State of the Union Address, Air Force Magazine, www.airforce-magazine.com
- Central Intelligence Agency – CIA (2012) *The World Fact Book: Rwanda*, www.cia.gov

- Chretien, J. P. (1996) "Etnicite et Politique: Les Crises du Rwanda et du Burundi Depuis L'indpendance", *Guerre mondiales et conflits contemporains*, s. 181, ss. 111-124.
- Clapham, C. (1998) "The Perils of Peacemaking", *Journal of Peace Research*, c. 35, s. 2, ss. 193-210.
- Charles, O. L. (1998) "The Conflicts of Globalization", *The International Journal of Peace Studies*, c. 3, s. 1.
- Connaughton, R. (2001) "The First World War in Africa", *Small Wars and Insurgencies*, c. 12, s. 1, ss. 110-113.
- Cooper, H. H. A. T. (2003) "What is Conflict?", *Journal of Police Crisis Negotiations*, c. 3, s. 1, ss. 85-100.
- Cornwell, R. ve Beer, H. (1999) "Burundi: The Politics of Intolerance", *African Security Review*, c. 8, s. 6, ss. 84-94.
- Cudworth, E. ve Hobden, S. (2011) "Beyond Environmental Security: complex systems, multiple inequalities and environmental risks", *Environmental Politics*, c. 20, s. 1, ss. 42-59.
- Dabelko, G. D. (1999) "The Environmental Factor", *The Wilson Quarterly*, c. 23, s. 4, ss. 14-19.
- Dalby, S. (1992) "Securitiy, Modernity, Ecology: The Dilemmas of Post-Cold War Security Discourse", *Alternatives: Global, Local, Political*, c. 17, s. 1, ss. 95-134.
- Dalby, S. (1998) "Ecological Metaphors of Security: World Politics in Biosphere", *Alternatives: Global, Local, Political*, c. 23, s. 3, ss. 291-319.
- Dalby, S. (2003) "Environmental Insecurities: Geopolitics, Resources and Conflict", *Economic and Political Weekly*, c. 38, s. 48, ss. 5073-5079.
- Daley, P. (2007) "The Burundi Peace Negotiations: An African Experience of Peace-Making", *Review of African Political Economy*, c. 34, s. 112, ss. 334-352.

- Heusch, L. (1995) "Rwanda: Responsibilities for a Genocide", *Anthropology Today*, c. 11, s. 4, ss. 3-7.
- Dyer, H. (2001) "Environmental Security and International Relations: The Case for Enclosure", *Review of International Studies*, c. 27, s. 3, ss. 441-450.
- East, W. J. (1987) *The German Administration in East Africa*, Doktora Tezi, Library Association: Londra.
- Gad, U. P. ve Petersen, K. L. (2010) "Concepts of Politics in Studies on Securitization", *Sözlü Bildiri, The Politics on Securitization*, 13-14 Eylül 2010, University of Copenhagen, Kopenhag.
- Garcia, D. (2008) "The climate security divide: Bridging human and national security in Africa", *African Security Review*, c. 17, s. 3, ss. 1-17.
- Gleditsch, N. P. (1998) "Armed Conflict and the Environment: A Critique of the Literature", *Journal of Peace Research*, c. 35, s. 3, ss. 381-400.
- Graeger, N. (1996) "Environmental Security?", *Journal of Peace Research*, c. 33, s. 1, ss. 109-116.
- Gray, A. (1919) "The German Colonies of Africa", *Journal of Comparative Legislation and International Law*, c. 1, s. 1, ss. 25-35.
- Gregory, S. (2000) "The French Military in Africa: Past and Present", *African Affairs*, s. 99, ss. 435-448.
- Floyd, R. (2008) "The Environmental Security Debate and its Significance for Climate Change", *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, c. 43, s. 3, ss. 51-65.
- Fukuyama, F. (1993) *The End of History and the Last Man*, Penguin Books, London.
- Hamilton, A. (2003) "Resource Wars and the Politics of Abundance and Scarcity", *Dialogue*, c. 1, s. 3, ss. 27-38.
- Harris, P. G. (2002) "Environmental Security: Will Bush Follow Clinton's Lead?", *Pacifica Review: Peace, Security, Global Change*, c. 14, s. 2, ss. 149-157.

- Hartman, B. (1998) "Population, Environment and Security: A New Trinity", *Environment and Urbanization*, c. 10, s. 2, ss. 113-127.
- Hauge, W. ve Ellingsen, T. (1998) "Beyond Environmental Scarcity: Causal Pathways to Conflict", *Journal of Peace Research*, c. 35, s. 3, ss. 299-317.
- Homer-Dixon, T. F. (1991) "On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict", *International Security*, c. 16, s. 2, ss. 76-116.
- Homer-Dixon, T. F. (1994) "Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence form Cases", *International Security*, c. 19, s. 1, ss. 5-40.
- Homer-Dixon, T. F. (1995) "Environmental Scarcities, State Capacity and Civil Violence", *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, c. 48, s. 7, ss. 26-33.
- Hulme, K. (2008) "Environmental Security: Implications for International Law", *Yearbook of International Environmental Law*, c. 19, s. 1, ss. 3-26.
- Huliaras, A. C. (1998) "The Anglo-Saxon Conspiracy: French Perceptions of the Great Lakes Crisis", *The Journal of Modern African Studies*, c. 36, s. 4, ss. 593-609.
- Human Development Report – HDR 1994 (2012) www.hdr.undp.org
- Huntington, S. P. (1993) "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, c. 72, s. 3, ss. 22-49.
- Jaegerskog, A. (2004) "Applying the human security concept", *Conflict, Security and Developtent*, c. 4, s. 3, ss. 309-312.
- James, E. (2008) "Media, genocide and international response: another look at Rwanda", *Small Wars and Insurgencies*, c. 19, s. 1, ss. 89-115.
- Kaplan, R. (1994) "The Coming Anarchy: How scarcity, crime, overpopulation, tribalism and disease are rapidly destroying the social fabric of our planet", *The Athlantic Monthly*, c. 273, s. 2, ss. 1-16.
- Khalil, M. I. (2000) "Conflict Resolution in Africa", *Journal of African Economies*, c. 9, s. 3, ss. 295-322.

- King, W. C. (2006) "Concepts of Strategic Environmental Security", *Sözlü Bildiri*, 15. OSCE Ekonomi ve Çevre Forumu, 21-22 Ocak 2006, OSCE, ss. 1-29, Viyana.
- Klare, M. T. (2001) "The New Geography of Conflict", *Foreign Affairs*, c. 80, s. 3, ss. 49-61.
- Klare, M. T. (2002) *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*, Owl Books, New York.
- Klare, M. T. ve Zellen B. S. (2008) "Energy, Resource, Conflict and the Emerging World Order Viewpoint: Resource Wars", *Strategic Insights*, c. 7, s. 1-5.
- Kök, H. (2007) "Reducing Violence: Applying the Human Needs Theory to the Conflict in Chechnya", *Review of International Law and Politics*, c. 3, s. 11, ss. 89-108.
- Kuperman, A. J. (2000) "Rwanda in Retrospect", *Foreign Affairs*, c. 79, s. 1, ss. 94-118.
- Laely, T. (1997) "Peasants, Local Communities and Central Power in Burundi", *The Journal of Modern African Studies*, c. 35, s. 4, ss. 695-716.
- Levy, M. A. (1995) "Is the Environment a National Security Issue?", *International Security*, c. 20, s. 2, ss. 35-62.
- Liotta, P. H. (Derl.), Smith, D. H. (2008) *Environmental Change and Human Security* içinde "Poverty Environment Linkages and Their Implications for Security", Springer Science and Business Media.
- Longman, T. (2001) "Church Politics and the Genocide in Rwanda", *Journal of Religion in Africa*, c. 31, ss. 163-186.
- Magneralla, P. J. (2005) "The Background and Causes of the Genocide in Rwanda", *Journal of International Criminal Justice*, c. 3, s. 4, ss. 801-822.
- Mamdani, M. (2002) *When the victims become killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*, Princeton University Press: Princeton.
- Martin, A. (2005) "Environmental Conflict between Refugee and Host Communities", *Journal of Peace Research*, c. 42, s. 3, ss. 329-346.

- Martin, A., Blowers, A. ve Boersema, J. (2006) "Is environmental scarcity a cause of civil wars?", *Environmental Sciences*, c. 3, s. 1, ss. 1-4.
- Mathew, R. A., Gaulin, T. ve McDonald, B. (2003) "The Elusive Quest: Linking Environmental Change and Conflict", *Canadian Journal of Political Science*, c. 36, s. 4, ss. 857-878.
- McDonald, M. (2008) "Securitization and the Construction of Security", *European Journal of International Relations*, c. 14, ss. 563-587.
- McNulty, M. (1997) "France's role in Rwanda and external military intervention: A double discrediting", *International Peacekeeping*, c. 4, s. 3, ss. 24-44.
- Melvorn, L. (2000) *A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide*, Zed Books: Londra.
- Melvorn, L. (2006) *Conspiracy to Murder: The Rwandan Genocide*, Verso: New York.
- Melvin, J. (2010) "Reconstructing Rwanda: Balancing Human Rights and the Promotion of National Reconciliation", *The International Journal of Human Rights*, c. 14, s. 6, ss. 932-951.
- Miş, N. (2011) "Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, c. 6, s. 2, ss. 345-381.
- Mostert, E. (1998) "A Framework for Conflict Resolution", *Water International*, c. 23, s. 4, ss. 206-215.
- Murigande, C. (2004) "The Rwanda Genocide – Ten Years On", *Whitehall Papers*, c. 62, s. 1, ss. 3-7.
- Ndikumana, L. (1998) "Institutional Failure and Ethnic Conflicts in Burundi", *African Studies Review*, c. 41, s. 1, ss. 29-47.
- Ndikumana, L. (2000) "Towards a Solution to Violence in Burundi: A Case for Political and Economic Liberalization", *The Journal of Modern African Studies*, c. 38, s. 3, ss. 431-459.

- Ndikumana, L. (2005) "Distributional conflict, the state and peace building in Burundi", *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, c. 94, s. 381, ss. 413-427.
- Newbury, C. (1995) "Background to Genocide: Rwanda", *A Journal of Opinion*, c. 23, s. 2, ss. 12-17.
- Newbury, C. ve Newbury, D. (1999) "A Catholic Mass in Kigali: Contested Views of the Genocide and Ethnicity in Rwanda", *Canadian Journal of African Studies*, c. 33, s. 2/3, ss. 292-328.
- Newbury, D. (2001) "Precolonial Burundi and Rwanda: Local Loyalties, Regional Loyalties", *The International Journal of African Historical Studies*, c. 34, s. 2, ss. 255-314.
- Ngaruko, F. ve Nkurunziza, J. D. (2000) "An Economic Interpretation of Conflict in Burundi", *Journal of African Economies*, c. 9, s. 3, ss. 370-409.
- Obi, C. (2000) "Globalised Images of Environmental Security in Africa", *Review of African Political Economy*, c. 27, s. 83, ss. 47-62.
- Orth, R. (2006) "Rwanda's Hutu Extremist Insurgency: An Eyewitness Perspective", *Genocide in Cambodia and Rwanda New Perspectives*, Derl.: Susan E. Cook, Transaction Publishers: New Jersey.
- Öztürk, E. Ç. (2011) "Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, c. 1, s. 1, ss. 67-114.
- Percival, V. ve Homer-Dixon T. (1995) *Environmental Scarcity and Violent Conflict: The Case of Rwanda*, American Association for the Advancement of Science and the University of Toronto, Washington DC.
- Percival, V. ve Homer-Dixon T. (1998) "Environmental Scarcity and Violent Conflict: The Case of South Africa", *Journal of Peace Research*, c. 35, s. 3, ss. 279-298.
- Piombo, J. (2010) "Peacemaking in Burundi: Conflict Resolution versus Conflict Management Strategies", *African Security*, c. 3, s. 4, ss. 239-272.

- Plaut, M. (1994) "Rwanda — Looking beyond the Slaughter", *The World Today*, c. 50, s. 8/9, ss. 149-153.
- Programme des Nations Unies pour le Développement au Burundi (2011) *Complete Vision Burundi 2025*, Danimarka.
- Renner, M. (2004) "Environmental Security: the policy agenda", *Conflict, Security and Development*, c. 4, s. 3, ss. 313-334.
- Reyntyens, F. (1996) "Rwanda: Genocide and Beyond", *Journal of Refugee Studies*, c. 9, s. 3, ss. 240-251.
- Reyntyens, F. (2004) "Rwanda, Ten Years on: From Genocide to Dictatorship", *African Affairs*, s. 103, ss. 177-210.
- Reyntjens, F. (2006) "Post-1994 Politics in Rwanda: Problematising 'Liberation' and 'Democratisation'", *Third World Quarterly*, c. 27, s. 6, ss. 1103-1117.
- Rodt, A. P. (2012) "The African Union Mission in Burundi", *Civil Wars*, 14, s. 3, ss. 373-392.
- Ronnfeldt, F. C. (1997) "Three generations of Environment and Security Research", *Journal of Peace Research*, c. 34, s. 4, ss. 473-482.
- Rubenstein, E. R. (2001) "Conflict Prevention as a Political System", *The International Journal of Peace Studies*, c. 6, s. 1.
- Rwabizambuga, A. (2007) "Environmental Security and Development", *Conflict, Security and Development*, c. 7, s. 1, ss. 201-225.
- Rwantabagu, H. (2001) "Explaining Intra-State Conflicts in Africa: The Case of Burundi", *International Journal on World Peace*, c. 18, s. 2, ss. 41-53.
- Sandrock, J. E. (2002) "A Monetary History of German East Africa", *Numismatics International*, c. 37, s. 9, ss. 255-283.
- Singh, M. (1996) "Environmental Security and Displaced People in Southern Africa", *Social Justice*, c. 23, s. 4, ss. 125-133.
- Stewart, M. (2006) "Introduction to Conflict Resolution", <http://palestineisraelolutions.blogspot.com>

- Swanström N. L. P. ve Weissmann M. S. (2005) *Conflict, Conflict Prevention and Conflict Management and beyond: a conceptual exploration*, Central Asia Caucasus Institute: Uppsala.
- Taureck, R. (2006) "Securitization Theory – The Story So Far: Theoretical Inheritance and what it means to be a post structural realist", *Sözlü Bildiri, 4. CEEISA Konferansı, 25-27 Haziran 2006*, University of Tartu, Finlandiya.
- The World Bank (2013) *Burundi*, www.worldbank.org
- Timura, T. C. (2001) "Environmental Conflict and the Social Life of Environmental Security Discourse", *Anthropological Quarterly*, c. 74, s. 3, ss. 104-113.
- Trombetta, M. J. (2008) "Environmental security and climate change: analyzing the discourse", *Cambridge Review of International Affairs*, c. 21, s. 4, ss. 585-602.
- Ullman, R. H. (1983) "Redefining Security", *International Security*, c. 8, s. 1, ss. 129-153.
- Uvin, P. (1997) "Prejudice, Crisis, and Genocide in Rwanda", *African Studies Review*, c. 40, s. 2, ss. 91-115.
- Uvin, P. (1999) "Ethnicity and Power in Burundi and Rwanda: Different Paths to Mass Violence", *Comparative Politics*, c. 31, s. 3, ss. 253-271.
- Uvin, P. (2001) "Difficult Choices in the New Post-Conflict Agenda: The International Community in Rwanda after the Genocide", *Third World Quarterly*, c. 22, s. 2, ss.177-189.
- Verwimp, P. (2006) "Machetes and Firearms: The Organization of Massacres in Rwanda", *Journal of Peace Research*, c. 43, s. 1, ss. 5-22.
- Voigt, C. (2009) "Sustainable Security", *Yearbook of International Environmental Law*, c. 19, s. 1, ss. 163-196.
- Wallensteen, P. (1976) " Scarce Goods as Political Weapons: The Case of Food", *Journal of Peace Research*, c. 13, s. 4, ss. 277-298.

- Wallensteen, P. ve Sollenberg M. (1996) "The End of International War? Armed Conflict 1989-95", *Journal of Peace Research*, c. 33, s. 3, ss. 353-370.
- Wallensteen, P. (2002) *Understanding Conflict Resolution, War, Peace and the Global System*, SAGE Publications: Londra.
- Wimmer, A. (Derl.) Zartman, I. W. (2004) "Sources and Settlements of Ethnic Conflicts", *Facing Ethnic Conflicts*, Littlefield, s. 215.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Öncel SENÇERMAN

Doğum Yeri ve Tarihi : Aydın – 14/11/1982

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Boğaziçi Üniversitesi – Yabancı Diller Yüksekokulu
Mütercim – Tercümanlık Bölümü (2004)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek
Lisans Programı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce (C2), Fransızca (B1), Almanca (A1)

İş Deneyimi

Stajlar :

Çalıştığı Kurumlar : Uzman, Adnan Menderes Üniversitesi – Dış İlişkiler
Müşteri İlişkileri Uzmanı, DHL Express, İstanbul
Yönetici Asistanı, SÖKTAŞ A.Ş., Aydın

İletişim

e-posta Adresi : sencerman.ancel@gmail.com

Tarih : 22/07/2013